కలానిధి గ్రంథమాల—

చాటుపద్య రత్నాకరము

26
B-94

2970

853

నెల్లూరు వర్ధమాన సమాజము
వారి మందిరము, నెల్లూరు.

దీపాల పిచ్చయ్యశాస్త్రి

29-1

కళానిధి గ్రంథమాల—౧.

చాటుపద్య రత్నాకరము

నెల్లూరు వర్ధమాన సమాజము
పీఠ మందిరము, నెల్లూరు

ఇది

దీపాల పిచ్చయ్య శాస్త్రిచే

సంపాదితము—ప్రకటితమును

ద్వితీయ ముద్రణము

శ్రీ G.C.V. రమణారావు, M.A.
జ్ఞాపకార్థముగా వారి భార్య
G. సరోజినీబాయి చే
సమర్పితము (2003)

చెన్నపురి:

ఆంధ్రపత్రికా ముద్రాలయమున

ముద్రితము.

1927

కాపీ రైటు రిజిస్టర్డు

వెల 1_4_0.

రాజపోషకులు

మ. రా. రా. శ్రీ బెజవాడ రామచంద్రారెడ్డిగారు బి. ఏ.
బుచ్చిరెడ్డిపాలెము

,, పొణకా గోవిందరెడ్డిగారు, అల్లూరు.

,, పర్వతరెడ్డి రామచంద్రారెడ్డిగారు, అల్లూరు.

,, ఈపూరు బలరామిరెడ్డిగారు, ఈపూరు.

,, వాకాటి సంజీవిశెట్టిగారు, నెల్లూరు.

,, సి. బి. మైసూరురెడ్డిగారు, చెరువు బెడగల్లు, కర్నూలుజిల్లా.

,, ఆర్. రామారెడ్డి గారు, దైవందిన్నె, బళ్లారిజిల్లా

,, చావలి కృష్ణయ్యపంతులుగారు, బి. యే. బి. యల్. నర్సరావుపేట.

ఉద్ధారకులు

,, చిల్లకూరు సుబ్బరామిరెడ్డిగారు, కలివెలపాలెము.

,, కాకుటూరు లింగారెడ్డిగారు, మైపాడు.

,, డాక్టరు. యం. సి. సుబ్బారావుగారు, హెచ్. యమ్. బి., నెల్లూరు.

,, అడ్డాడ సిద్ధేశ్వరశర్మగారు, మడమనూరు.

29704

కలానిధి గ్రంథమాల

ఈకాలమున నెన్నియో గ్రంథమాలలు బయలువెడలి యెన్నోవిధముల భాషాసేవ సేయుచున్నవి. అయినను భాషాసతీవరివస్య యెందఱెన్ని తెఱఁగుల నొనరించినను, అతిమాత్రము కాదన్న నమ్మకమున మేమీయుద్యమమునకుఁ బూనుకొంటిమి.

సాధారణముగా గ్రంథమాలలన్నియు నవలా రచనమునకే తమశక్తిని ధారవోయుచున్న వనుట సత్యమునకు దూరముకానిమాట. కథాకల్పనా చమత్కారకలితమగునవల ఆనందప్రదముకాదని నేననను గాని అందు భాషావధూటి సంధులు వదలి, ధాతువులుచెడి, ధ్వనిసన్నగిల్లి, తొట్రుపాటు లేక చక్కఁగా నొక్కపదమైనఁ బెట్టఁజాలని నీరసస్థితిలో నుండునని మాత్రమనక తప్పదు. ఇఁక నలంకారములమాట అడుగవలయునా? ఇట్లనుటచే భాషాసౌష్ఠవముగల నవలలు లేవని మా యభిప్రాయము కాదు. అవి వ్రేళ్లపై లెక్కపెట్టఁ దగినన్నిగా నుండును. కల్పనాసౌందర్యమునకుఁదోడు భాషాచాతుర్యముంగల నవల సౌందర్యముతోడి సంభాషణ చతురిమగల నవలావలె రసికుల నలరింపఁజాలునుగదా?

ఏమయినను, రుచ్యంతరములేని కేవల మధురపదార్థ భక్షణము మొగముమొత్తుపగిది రచనావిభేదములేని నవలా పఠనమును విసువుపుట్టింపకపోదు. కావుననే మే మీ గ్రంథ మాలయందు సకలజన సుబోధములును సరసకర్ణ రసాయన ములును నగు ఖండకావ్యములు, (ప్రాచీన) ప్రబంధములు, నాటకములు, నవలలు, గద్యప్రబంధములు, ఆంధ్రీకరణములు మున్నగు వివిధ గ్రంథములను నాలుగుమాసముల కొకటి వంతునఁ బ్రకటించి పాఠకులకందింపఁ దలఁచి యున్నారము. మఱియు విద్యార్థులమేలు నర్థించి కాళిదాసాదిమహాకవులకావ్య ములను వచనరూపమున నాంధ్రీకరించి యిందుఁ బ్రకటింపసమ కట్టియున్నాము.

కావున భాషాభిమానులెల్లరును మా యుద్యమము నకుఁ దోడుపడి లోకకల్యాణసంధాయకు లగుదురు గాక.

చాటుపద్యరత్నాకరము ముద్రితపూర్వమైనను ప్రతు లెచ్చటను దొరకమిచేఁ బలువురికోరికపై నిందు ప్రథమకుసు మముగా వెలువరించితిమి.

సంపాదకుఁడు.

పీ ఠి క

(మొ ద టి కూ ర్పు)

ఆంధ్రభాషాభిమాని సోదరులారా!

వాగనుశాసన కవిసార్వభౌమాంధ్రకవితాపితామహాది మహామహులచే నెత్తిపెంపఁబడి, రాజాధిరాజులచే లాలింపఁబడి, దేశభాషాలతాంగులకుఁ దలమానికమై చెన్నారిన మన యాంధ్రభాషావధూటి, తన ముద్దులొలుకు పలుకులను కేవల పురాణకావ్య ప్రబంధరూపములనే కాక చాటు పద్యరూపమునఁగూడ వెలయించి వెలలేని ప్రాగత్తె నందియున్నది. ఆ చాటుఫణితి యొక్కొక్కపట్టునఁ బ్రబంధసరణిం గూడ నధఃకరించుననుట కవితాతత్త్వజ్ఞులకు విదితము.

చాటువులు కేవల కల్పనాకథాత్మకములును—అత్యంతాతిశయోక్తిమయములును—గాక విషయానుకూల స్వాభావికవర్ణనాలంకృతము లయి, సర్వజనహృదయంగమము లయి రస మొలుకుచుండును. అంతేకాక పూర్వరాజుల గుణగణములను, అప్పటి దేశస్థితులను; నాఁటి యుద్ధములను; జయాప

జయములను; కవులను; పండితులను; వారివారి వివాద సామర్థ్యములను; మఱియు ననేకవిషయములను దెలిపి ప్రకృత దేశచరిత్రకారులకును, కవులకును జేయూఁత నొసఁగఁజాలియున్నవి.

ఇట్టిచాటువు లాంధ్రప్రపంచమున నెన్నియో జన్మించినవి. అందొకకొన్ని తాళపత్రగ్రంథములఁ జేరి, రామబాణముల వాతఁబడి నశించినవి. ఇంకను నశించుచున్నవి. మఱికొన్ని తాళపత్రముల కెక్కక, కొందఱిముదుసళ్లనోటననెలకొనియుండి నేటికి నామమాత్రావశిష్టము లైనవి. పోయినవిపోయిన నిప్పటికి ననేకపద్యములు నిల్చి యున్నవి. కాని అవియొకగ్రామమున నొకయింట నొక పాత్త్రమున లేమిని వానిని సంతరించుట మిగులఁ గష్టము. చాటుపద్య రత్నములఁ గూర్చి శ్రద్ధవహించినవారు లేకపోవుటచేత నవి యట్లు దిక్కుమాలి పడి యుండెను. మొన్నమొన్న బ్ర. వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి గారు కొన్నిచాటువులంగూర్చి— యీనవీన మహాకార్యమునకు మార్గదర్శకులయి— "చాటుపద్య మణిమంజరి" యను గ్రంథము నాంధ్రలోకమున కొసంగి వినుతిపాత్రులైరి. సామాన్యముగ లోకములో వాడుకలో నున్న చాటువులే కాక యెన్నియో పురాతనచాటువు లందున్నవి. అయిన నందుఁ

జేరని చాటువు లెన్నియో యింకను మేఘముల మఱుఁగున
నున్న తారకలవలె నందందునున్నవి.

ఈవిషయము నెఱింగి బ్ర. దీపాల పిచ్చయ్యశాస్త్రిగారు
ఈచాటుగ్రంథసంపాదకులలో రెండవవారుగాబయలు వెడలిరి.
వీరి ప్రయత్నము సకలాంధ్రజనశ్లాఘ్యము. వీరు వయస్సునఁ
బిన్నలయ్యును, తమకుఁ గల భాషా ప్రవేశాభిమానములు
చెలులై తోడునడువ, వ్యయప్రయాసముల కోర్చి దేశసంచ
రణ మొనర్చి—మణిమంజరిలోఁ జేరని చాటువు లించుమిం
చుగ నాఱువందలను గూర్చి యీ 'రత్నాకరము'ను వెలువ
రించి మన కందఱకు నానందము గలిగించిరి. ఇందులకు మన
కృతజ్ఞతను దెల్పుటతోఁ దనివినందక, యింక నిటువంటి గ్రంథ
ములను సంపాదింప మనశాస్త్రిగారికిఁ బ్రోత్సాహ మొసంగి
వారి యుద్యమమునకుఁ దోడుపడుటయాంధ్రులమగు మన కెల్ల
రకును గర్తవ్య మని విన్నవించుచున్నాను.

9-7-17, తోటపల్లిగూడూరు, నెల్లూరు. }

ఇట్లు: కవిజనవిధేయుఁడు,
షా ణా కా పెంచెలు రెడ్డి.

విషయసూచిక.

ప్రథమతరంగము

విషయము.	పుట.
కృత్యవతరణము	1
వేములవాడభీమకవి	5
బమ్మెరపోతరాజు	8
శ్రీనాథ కవిసార్వభౌముఁడు	9
అల్లసాని పెద్దన	12
తెనాలిరామకృష్ణకవి	14
విద్వజ్జనకోలాహలుఁడు	27
కందుకూరు రుద్రకవి	28
నక్కలపాటి సంజీవరాయకవి	31
పిండిప్రోలు లక్ష్మణకవి	32
మాగాపుశరభకవి	39
ఏనుఁగు లక్ష్మణకవి	40
శిష్టు కృష్ణమూర్తికవి	40
చెళ్లపిళ్ల నరసకవి	46
అడిదము సూరకవి	47
ప్రౌఢకవి మల్లన	54
కూచిమంచి తిమ్మకవి	57
పూరె నరసకవి	58
తిరుమలబుక్కపట్టణం తాతాచార్యులు	59
భార్గవపు పెదపాపరాజు	64
కొమ్మాలపాటియోబనకవి	66
రాళ్లబండిపట్టాభిరామరాజు	66
తురగా వెంకంరాజు	69
పుల్లకవి	71
మోచర్ల వెంకన్న	72
బుచ్చయ్యశాస్త్రి	88

విషయము ... పుట.

ద్వితీయతరంగము

రాయనభాస్కరుడు 89
రామలింగభాస్కరుడు 93
కోటసింగరాజు 96
సాహిణిమారుడు 96
కొత్తరయెుఱ్ఱమ్మంత్రి 97
పెమ్మసింగరాజు 97
గోపయరామయ 99
గుంటుపల్లి సాంబనమంత్రి 99
పసుపుర్తి పాలుక్కిమంత్రి 100
దమ్మవళంపుల్లప్పప్రధాని 100
దమ్మడపు పెబానుమంత్రి 102
పిసపాటి శేషాచలమంత్రి 103
గుమ్మడివెల్లి కృష్ణయ్య 104
కోతిసుబ్బారాయుడు 105
వరదామాత్యుడు 105
గోపరాజు రామప్రధానుడు 105

తృతీయతరంగము

కృష్ణదేవరాయలు 108
కోటితిరుమలరాయలు 109
విజయరఘునాథరాయలు 111
కోటిరఘునాథరాయలు 129
విజయరంగచొక్కనాథుడు 140
కోటిరాజగోపాలరాయలు 141
పూసపాటివిజయరామరాజు 142
కలిదిండిరామభూపతి 143
కోమటివేమన 144
ఇప్పలబక్కిరెడ్డి 145

విషయము				పుట.
ఒడ్డెపూడిఅక్కనరెడ్డి	...	...	...	146
లక్కిరెడ్డిపుల్లారెడ్డి	...	...	...	146
ధరణికోటధనంజయుఁడు	...	...	...	147
రాజేంద్రచోడుఁడు	...	...	...	147
కాటయవేమన	...	...	...	148
జగదేవభూపతి	...	...	...	148
వెలుగోటివారు	...	...	...	149
వత్సవాయజగపతిభూపతి	...	...	...	152
పెమ్మసానివారు	...	...	...	152
మాకనృపతి	...	...	...	153
కంబనృపాలుఁడు	...	...	...	153
దామరవేంకటపతి	...	...	...	154
వాసిరెడ్డివేంకటాద్రినాయుఁడు	...	...	...	154
జూపల్లిధర్మారాయుఁడు	...	...	...	164
మల్కిభరామ్	...	...	...	165
మహమ్మద్ బేక్ సాహేబు	...	...	...	166
రావిళ్లవారు	...	...	...	166
శాకమూరియెల్లయజన్నయ	...	...	...	168
గద్వాలప్రభువులు	...	...	...	168
ఆత్మకూరుసంస్థానాధిపతులు	...	...	...	170
జన్నుపల్లి రామకృష్ణభూపతి	...	...	...	171
వేంకటరమణప్ప	...	...	...	171
కచ్చిరంగయ్య	...	...	...	172
బారువేంకన	...	...	...	172
మల్రాజువారు	...	...	...	172

చతుర్థతరంగము

వేమగుంటవేంకట్రాయుఁడు	...	...	...	183

విషయము.	పుట.
వేములచిన్నారాయఁడు	183
గువ్వలచెన్నిపద్యములు	183
కొత్తఅమరప్ప	185
కృష్ణరాయక్షితీంద్ర	186
శృంగారము	189
చిత్రకల్పన	198
కృష్ణరాయబ్బారము	200
చంద్రమండలము	201
చలి	201
వసంతఋతువు	202
పడమటిగాలి	202
లోభి	202
పొగాకు	204
నస్యము	205
సదాశివసద్గురుప్రభూ	206
భైరవా	208
నీతి, హాస్యము	209

పంచమతరంగము

అర్ధకందమున దశావతారముల యిమిడిక	213
దశావతారశ్లేష	213
భృత్యులు	213
శ్రీగండవరపమ్మదండకము	214
హెచ్చరిక	219
రాముఁగనుగొంటి	221
ఆశీర్వాదము	221
లేఖకుఁడు	222

శ్రీ రస్తు

చాటుపద్యరత్నాకరము

ప్రథమతరంగము

శ్రీ సీతాహృదయాబ్జభృంగ! సితరాజీవాభ్రమాతంగగం
గాసారంగధరాంగజాహితతురంగ క్షీరనీహారతా
రాసాధారణసాధుకీర్తి రుచిచర్చాభాసురాశాంతభా
మాసందోహశుభాంగ! భద్రగిరిరామా! దీనచింతామణీ!

క. నిడ్గేడ్గణాహార! జీవన
రాడ్గళగళితాస్త్రపుషితరాజత భూధ్రా
ధీడ్గిరిజాధిపనుత! ఖగ
రాడ్గామి! చల్లగరిగ రామస్వామీ!

సీ. అజనిజాగ్రజభుజానుజసుజాంగ జయజా
ర్క్కజయజాంబుజభజాభజనభాజ
సురవరాధరచరాచరధరాధరచరాం
తరవరాకరవరత్వర విహార
శునతసాతనజశావనమనావనమన
స్సునయనాయనధనాధననిధాన
నతహితాశ్రితమతాన్వితశతాయుతకృద
ద్భుతపదాతి..............

నవ్యభవ్య మహోత్తమ దివ్యకావ్య
వీరఘోరభయాపహధారధీర
శోణకోణసముజ్జ్వలద్బాణతూణ
ధామభీమశరాసనస్తోమ, రామ!

సీ. మొదటిభూతము మహాద్భుత మైనపెనుబండి
బండిమోయఁగఁ జాలుబలువృధను వ్వు
ఇరుభూతమునఁ బుట్టువిరిపట్టి సారథి
సారథిజనకుండు సరవి శరము
మూఁడవభూతంబు జోడుబాణము నారి
నారిని నోడించినట్టి పింజ
చతురభూతము తిండిశాయి కన్నులుగాళ్లు
గాళ్లఁ బుట్టినచోటు కొనఁ దలయుఁ
జేసి పంచమభూతమ్ముఁజేరి యున్న
త్రిపురసురవైరి వైరి, వైరిమదహరుఁడు,
హరుఁడు, నేత్రాగ్నివిధ్వస్తమరుఁడు, గురుఁడు,
ఎప్పుడు మాపాలఁగల్గ నిం కేమికొదువ?

చ. కమలజకృష్ణశంకరులు, కాంచన నీల పటీరవర్ణు, లా
గమ నగ చంద్రధారు, లఘు కంస పురారులు, హంసతార్క్ష్యగో
గమనులు, జన్మపోష లయకారులు, వాక్కమలాంబికేశ్వరుల్
శమ కరుణా విభూతి ఘనశక్తులఁ బ్రోతురు మమ్ము నెప్పుడున్.

క. కుముదములు మల్లెమొల్లలు
ప్రమదంబునఁ గోసి తెచ్చి ప్రాభవ మలరన్
సముఖమునఁ బూజసేతుము
సుముఖత మాకిమ్ము బుద్ధి శూలికుమారా!

చ. జనకునకు న్వివం బిడినసాగరుతోయము లన్ని నేలపా
లౌనరఁగఁజేతు నంచుఁ గరమూనిన గౌరియుఁ జూచి "వద్దురా

తనయా! సురేంద్రుధాటి కిటు దాఁగినమామను బైట వేతురా?"
యనినఁ గరమ్ముఁ దీసిన గజాస్యునిఁ గొల్తు నభీష్టసిద్ధికిన్.

శా. సాటోపారభటీకఠోరతర సంధ్యానృత్తకేళీనిరా
ఘాటప్రౌఢనిరూఢగూఢపవరాడ్గ్రైవేయ భాస్వజ్జటా
జూటాంతర్విలుఠత్తరంగ సుమనస్స్రోతస్వినిన్ నిర్జర
వ్రాటీకోత్కటచాటువాక్యఘటితన్ వర్ణించెదన్ శారదన్.

ఉ. శంభుజటాటవీతటవిశంకటవిస్ఫుటదివ్యవాహినీ
శుంభదనర్గళప్రభవశోభితరంగదభంగభంగసం
రంభవిజృంభమాణదరహాసఘుమంఘుమనాదలీలవా
గ్జృంభణ మొప్ప నిన్ను మదిఁ జేర్చి నుతింతు మదంబ, భారతీ!

ఆ. అక్షరంబు తల్లి యఖిలవిద్యల కెన్న
నక్షరంబు లోకరక్షణంబు
అక్షరంబులేని యబలున కెందును
భిక్షపుట్టఁ బోదు పృథ్విలోన.

క. కవితాకన్యకగుణములు
కవికన్న రసజ్ఞుఁ డెఱుఁగుఁ గవి యే మెఱుఁగున్?
భువిలోఁ గన్యకగుణములు
ధవుఁ డెఱుఁగును గాక కన్నతండ్రే మెఱుఁగున్!

క. సుకవికవిత్వము తార్కిక
నికరంబులలోన నెట్లు నిల్వఁగ నేర్చున్?
మకరాంకకేళి కోర్చిన
ముకురానన మల్లయుద్ధమున కెట్లోర్చున్

క. మూఢుం డెఱుఁగునె సత్కవి
గూఢోక్తులసార మెల్లఁ గోవిదునివలెన్?
గాఢాలింగనసౌఖ్యము
ప్రౌఢాంగన యెఱుఁగుఁగాక బాలే మెఱుఁగున్!

ఉ. సాగరధీర! సత్కవితఁ జక్కఁగ నేర్చిన సద్బుధావళిన్
బాగని మెచ్చుసత్కవులపాదరజంబుఁ దలం ధరించెదన్
దాఁ గడుహీనుఁడై సభలఁ దప్పులు వట్టెడుదుష్కవీంద్రునిన్
"ఛీ! ధగడీ! గులామ!" యని చెప్పున దంతము లూడఁ దన్నెదన్.

ఉ. ఒప్పకవీంద్రుఁడైన వినఁగోరుఁ గవిత్వము; తోఁచినంతలోఁ
జెప్పును దప్పునొప్పు; నిరసింపక దిద్దును; శుంఠయయ్యెనా
తప్పులఁబట్టు; యుక్తిఁ బెడదారికిఁ దీయు; గరాసు దానిఁదా
ద్రిప్పటఁబెట్టు, వానితలఁదీయ సదాశివ సద్గురుప్రభూ!

క. గుణియెఱుఁగు గుణులగుణములు
గుణహీనం డేమియెఱుఁగు గుణులగుణంబుల్?
గుణనిధి తుమ్మెద కమలము
గుణమెఱుఁగునుగాక కప్ప గుణ మేమెఱుఁగున్?

మ. తొలిత్రోవన్ విడకుండి లోనితమముం దోడ్పాటుగా మూలమూ
లలఁ జెల్వారుపదార్థముల్ విరసము ల్గావించు చిట్టెల్లచా
యలదోషాచరుఁడై కవృత్తిఁగని సూర్యాలోకభీతిం బ్రవ
ర్తిలుచుం డాఁగు గరాసు కంఠకలితశ్రీ కోటి కొక్కొండె కా.

మ. తమి నందంబుఁ జరించి కొట్టఁబడి యంతశ్ఛిద్ర మబ్చో లభిం
పమికిం జింతిలి సాధ్వసమ్మతుల మై బాధింప సత్పాత్రజా
లములన్ ఖండనసేయుచుం దసకులీలామార్గముల్ సాగకా
ర్తిమెయిం జిక్కగరాసు కంఠకలిత శ్రీ కోటి కొక్కొండెకా.

ఉ. కూరకు నుల్లిగడ్డలకు గుమ్మడిపిండెకుఁ జల్లనీళ్లకున్
నారకుఁ గట్టెపుల్లరి కనాథలకుం గృతులీయ రోసి యా
భారతిపోయి లక్ష్మికి నుపాయముఁ జెప్పెను 'కైతకూటికిం
జేరకుమమ్మ, నేఁ బడినచిక్కులు పెక్కులు నిక్క మిక్కతల్'

ఆ. కవులు పొగడువేళఁ గాంతలు రతివేళ
సుతులు ముద్దువేళ సూరవరులు

ప్రథమతరంగము

రణముసేయువేళ 'రా'కొట్టి పిలుతురు
పాడి యదియె మిగుల భజనకెక్కు.

ఉ. వీడనిమూర్ఖునొద్ద నెఱవిద్యలు రూఢికి రావ టెట్లనన్
బూడిదహోమమై చవుటఁబూన్చినవిత్తయి వెఱ్ఱిముండతోఁ
గూడినకూటమై విధవకొప్పునఁజుట్టినపుష్పమాలయై
గాడిదవాహమై యడవిఁగాచినవెన్నెలయై వృథాయగున్.

వేములవాడ భీమకవి

ఈయుద్దండకవి శాపానుగ్రహశక్తి గలవాఁడు; శంభు వరప్రసాదమును బడసిన మహానుభావుఁడు. ఇతని పుట్టుకను గుఱించియు, నీతనిశక్తినిగుఱించియు ననేకచిత్రగాథలు కల ఈకవి తనశక్తి నిట్లు చెప్పుకొనెను.

సీ. గడియలోపలఁ దాడికడఁగి ముత్తునియఁగాఁ
దిట్టిన మేధావిభట్టుకంటె
రెండుగడెల బ్రహ్మదండిముండ్లన్నియు
డుల్లఁ దిట్టినకవిమల్లుకంటె
మూఁడుగడెలకుఁ దా మొనసి యత్తినగండి
పగులఁ దిట్టినకవిభానుకంటె
అఱజాములోపలఁ జెఱువునీ ళ్లింకంగఁ
దిట్టినబడబాగ్నిభట్టుకంటె
నుగ్రకోపినేను నోపుదు శపియింపఁ
బ్రస్మరింప శక్తిగలదు నాకు
వట్ట్రమానఁ జిగురుఁ బుట్టింప గిట్టింప
బిరుదు. వేములాడ భీమకవిని.

ఈతనిగూర్చి వేఱొకకవిచేఁ జెప్పఁబడినపద్యము:

చ. మతిఁ బ్రభ నీగిఁ జేర్మి సిరి మానము పెంపున భీమునిన్ బృహ
స్పతి రవిఁ గర్ణు నర్జునుఁ గపర్ది సుయోధనుఁ బోల్పఁ బూనినా
మతకరిఁ దీక్షు దుష్కులు నమానుషు భిక్షు ఖలాత్ము నెంచ వా
క్పతిపు శశిన్ శిబిన్ గొమరుసామిని మేరువు నబ్ధిఁ బోల్చెదన్.

ఈకవి ఏ కారణమువలననో కోపము పెల్లుబ్బేగి కోమ
టిపైఁ జెప్పిన-పద్యములు:

చ. గొనకొని మర్త్యలోకమునఁ గోమటి పుట్టఁగఁ దోడఁ బుట్టె భొం
కును గపటంబు లాలసయుఁ గుత్సితబుద్ధియు రిక్తభక్తియున్
జనిమిరిమాటలున్ పరధనంబును గ్రక్కున నొక్కఁజూచుటల్
కొక్కనుటయు నమ్మికల్ మిగులగొంటుతనంబును మూర్ఖవాదముల్.

ఉ. కోమటి కొక్కటిచ్చి పదిగొన్నను దోసము లేద యింటికిన్
సేమ మెఱింగి చిచ్చిడినఁ జెందదు పాపము వాని నెప్పుడే
నేమఱుపాటునన్ మఱియు నేమియొనర్చిన లేదు దోస మా
భీమునిలింగమాన; కవిభీమునిపల్కులు నమ్మియుండుఁడీ.

అని యీకవి పద్యమును జెప్పఁగా విని వేఱొకకవి:

ఉ. "లేములవాడ భీమ! భళిరే! కవిసన్నుత! పద్యమందు నీ
వేమని చెప్పినాఁడ వొకయించుక కోమటిపక్షపాతివై
కోమటి కొక్కటిచ్చి పదిగొన్నను దోసము లేదటందురా?
కోమటి కొక్కటీక పదిగొన్నను దోసము లేదు లేశమున్."

అని పద్యమును జెప్పెను. (వేములవాడ భీమకవికి, వేములాడ భీమకవి, లేములవాడ భీమకవి యనుపేర్లుగూడ వాడఁబడి యున్నవి). ఒకానొకవిప్రుఁడు తనప్రియురాలితోఁ దనకు వియోగము ప్రాప్తమైనవెనుక మరల దానిని సాధింపనేరక

మిడుకుచుండ భీమకవి యీక్రింది పద్యము నొసంగెనఁట. ఆ పద్యముతో నాబ్రాహ్మణుఁడు తనకార్యమును జక్కఁబెట్టుకొనె నఁట.

ఉ. నవ్యవిలాసరమ్యనలినంబని బాలముఖాబ్జసౌరభా
భివ్యసనంబునం దిరుగు భృంగకులోత్తమ! తద్వియోగతా
పవ్యథఁ బ్రాణినిల్వదు; కృపాగుణమేర్పడ "బ్రాహ్మణో న హం
తవ్య" యనంగ నొప్పు వచనస్థితిఁ గుంద కెఱుంగఁ జేయుమా.

భీమకవి యొకతఱి నొకకుగ్రామమునకుఁ బోయి యుండి జన్నమాంబయను నొక విప్రవితంతువును "వంటఁజేసిపెట్టు" మని కోరఁగా నాపె "అయ్యా! నేను గండమాలావ్రణముతో నల్లాడుచున్నాను; నాకిప్పుడు వంటఁజేయశక్తి లే"దని విన్న వించెను. అందుపై భీమన "అమ్మా! యీగండమాలఁ బోఁగొట్టిన వంటఁజేసి పెట్టెదవా?" యని యడుగ "మహానుభావా! తమకంతటి యనుగ్రహము రావలయునుగాని వంటఁజేయుట కేమియభ్యంతర" మనెను. అప్పుడు భీమకవి

క. ఘనరోగంబులబలమా
కనుఁగొనఁగా జన్నమాంబకర్మపుఫలమా!
నినుఁ బ్రార్థించెద వినుమా!
మునుకొని యీగండమాల మునగకుఁ జనుమా.

అను పద్యమును జెప్పఁగా నావిశ్వాస్తకంఠమునన్న వ్రణము మునగచెట్టునకుఁ జేర నంతట నామె యత్యంతానందభరితయై కవీంద్రునకు షడ్రసోపేత మగు భోజనముంబెట్టి తనకృతజ్ఞతను జూపెను.

తరువాత మఱికొన్ని దినములకు భీమన మరల నాగ్రామమున కే పనియుండి వచ్చి యా విధవనే వంటఁజేసి పెట్టుమని కోరగా "మాకిదే పని, ఇంకేమి పనియున్నది? ఇప్పుడు మా యింట్లో వీలుగా"దనెనఁట. దానిపై భీమనకుఁ గోపము వచ్చి

గీ. మున్ను జన్నమాంబ మునుకొనియుంటివి
యేను బొమ్మటన్న యీవుజన్న
ముండ యేరుగడచి ముదిపెండ్లికతఁసేసె
మునగగండమాల ముండఁ బట్టు.

ఆ. ఏను భీమకవిని ఇదె నిన్నుఁ బ్రార్థింతు
మునుపు నీవువచ్చి ముంచఁబట్టి
మునగకొండ యయ్యె మునుపటిరీతిని
మునగగండమాల ముండఁబట్టు.

అనుపద్యములం జెప్పఁగా జన్నమ్మ కంఠము మున్నున్నరీతినే చెందెనట.

బమ్మెర పోతరాజు

పోతరాజకృతభాగవతమ్మునఁ బ్రాసమునందు రేఫఱకారములకు సాంకర్యము కలదనియు నందుచే లాక్షణికులు లక్షణ గ్రంథముగా భాగవతము నెత్తుకొనలేదనియు నప్పకవి తన గ్రంథమున

ఉ. "బమ్మెరపోతరాజకృతభాగవతమ్ము జగద్ధితమ్ముగా
కిమ్మహి నేమిటంగొఱదువ యెంతయు సారసిచూడఁగాను ర

ఘమ్ములు తొలునుంగలసి ప్రాసములైన కతమ్మునం గదా
యిమ్ముల వాది లాక్షణికులెల్లరు మాని రుదాహరింపఁగన్."

అనుపద్యమును వ్రాసెను. ఈపద్యమును జూచి వేఱొక కవి భాగవతమునందుఁ దనకుఁగల గౌరవమును వెల్లడించుచు నీ క్రిందిపద్యమును రచించెను.

ఉ. బమ్మెరపోతరాజకృతభాగవతమ్ము జగద్ధితమ్ముగా
కిమ్మహి నేమిటం గొదువ ఎల్లపుడున్ భవనాశహేతుభూ
తమ్మయి, లోకనాయకకథావినివేశితసర్వసాధుఁచి
త్తమ్మయి, గోస్తనీరసయుతమ్మయి యుండ్కినో, పాపి వినికినో?

శ్రీనాథ కవి సార్వభౌముఁడు

ఈకవిసార్వభౌముఁడు పదుమూఁడు పదునాలుగుశతాబ్దములలోఁ గొండవీటిసీమ నేలిన రెడ్డిరాజుల యాస్థానకవి. ఆంధ్రప్రపంచమున నీవిద్వత్కవి నెఱుంగనిచదువరి యుండఁడు. మిగుల సమర్థుఁడును, రసికశిఖామణియు నగు నీ పండితకవి శృంగారనైషధాది మహాప్రబంధముల రచించి వినుతిఁ గాంచుటయే కాక నానాదేశసంచరణం బొనర్చి, సుఖదుఃఖంబులననుభవించి, తత్తత్సందర్భసూచకములగు ననేకచాటువుల విరచించి, తులలేనియశస్సుఁ జెంది, తుదకు "దివిజకవివరుగుండియల్ దిగ్గురనఁగ" స్వర్గము నలంకరించెను. ఈ మహామహుని చాటువులలో రసవత్తరము లిందుదాహృతములు.

ఇక్కవి పల్నాటిసీమలోఁ బ్రయాణము సేయుతఱి నొక నాఁటి పయనమున, మార్గమధ్యమున, దగఁ జెంది, దప్పిదీర్చ

కొనుటకై చెంతనున్న యొకచెఱువునకుంబోఁగా, నందు నీరు లేకపోయెను. అప్పు డీకవి ఈక్రిందిపద్యమునాశువుగాఁ జెప్పెను.

క. సిరిగలవానికిఁ జెల్లును
తరుణులఁ బదియాఱువేలఁ దగఁ బెండ్లాడన్
తిరిపమున కిద్దఱాండ్రా?
పరమేశా! గంగ విడువు పార్వతి చాలున్.

పల్నాటిసీమలోని మిద్దెలనుగుఱించి చెప్పిన పద్యము:

ఉ. మిద్దెలుమిద్దెలన్న మనమేడలకంటెను సొంపునించి బల్
నిద్దపుసౌధజాలముల లీలవెలుంగునటంచు నెంచి నే
నద్దిర! మోసపోతి సకలాభరణమ్ము లమర్చి కస్తురిన్
దిద్ది కచంబుఁ జెక్కినసతిం బురుడించును మిద్దె లిచ్చటన్.

ఒకానొకసమయమున శ్రీనాథున కేదో జబ్బు సంభవింపఁగా వైద్యు లులిమిరిచెక్కతో నౌషధ మిచ్చి రొట్టె పథ్యముపెట్టి, గాలి తగులనిచోటఁ బరుండవలయు నని చెప్పిరఁట. ఆతఁ డట్లే యొకచీఁకటిగదిలోఁ బాధతోఁబరుండి, యాసమయమునఁ జెప్పుకొనిన పద్యము.

చ. ఉలిమిరిచెక్కయున్ మిగులనుక్కయుఁ జప్పని రొట్టెముక్కయున్
మలినపుగడ్డలున్ నులకమంచపుఁగుక్కియు జీఁకటింటిలోన్
దలఁచిన రోఁతవచ్చు నొకనాఁటిసుఖం బొకయేఁటి దుఃఖమౌఁ
బలివెలవారకాంతల........బగివేల దండముల్.

శ్రీనాథుఁ డొకమంగలిసుమంగలిని వర్ణించినవర్ణనము:

ఉ. ముంగురు లుంగరాలు, చనుమొగ్గలు బంగరుబొంగరాలు, క
న్నుంగవ గండుమీలు, సుమనోవృతమై తగువేణిబంధమా

సింగులువారు చీరె కటిసీమపయి న్నటియింప వచ్చె న
న్నంగలివారికాంత విటమానసమంతయుఁ జూరఁ బుచ్చుచున్.

కంసాలస్త్రీపైఁ జెప్పిన పద్యము:

క. అంసాలంబితకచభర
హంసాలస మందగమన హరిణాంకకళో
త్తంసాలంబిత కుచభర
కంసాలవధూటి యెదుటఁ గానంబడియెన్.

శ్రీకాకుళము తిరునాళ్లకు వెళ్లినప్పుడు చెప్పినది:

శా. హైమగ్రావనితంబభూరికచభారాభీర లున్మత్తలున్
గామాంధల్ వెలనాటికోడెవిధవల్ కాకుళ్ల తిర్నాళ్లలో
మామాంధాతయు, భీమసేనుఁడు, హిడింబానందనుం డోపితే
నేమోకాని తెమల్పఁజాల రితరుల్ హేలారతిక్రీడలన్.

కురువజాతిస్త్రీపైఁ జెప్పినపద్యము:

* క. కురువది కంబడిఁగట్టుక
కఱకున కోర్వంగలేక గజ్జలదనుకన్
బరికీ బరికీ బరికీ
బరికీ మరునిల్లుబట్ట బయలుగఁజేసెన్.

కవిత్వముఁ జెప్పుమని తన నూఱక బాధింపఁగా విసికి, త్రోవను బోవుచున్న యొకగాడిదనుజూచి యీక్రింది పద్యమును జెప్పెనఁట. అందుపై నాపృచ్ఛకులు సిగ్గిలి శ్రీనాథుని జోలికిఁ బోక యిన్నకుండిరఁట.

---

* ఈజాతివాండ్రు గొఱ్ఱెయున్నితో గొంగళ్లు నేయుదురు. వారు గట్టుకొనుట కట్టిబట్టలే యుపయోగింతురఁట.

ఉ. బూడిదబ్రుంగిపై యొడలు వోఁడిమిఁదప్ప మొగంబు వెల్లనై
వాడలవాడలన్ దిరుగ వారును వీరును జొచ్చొచో యనన్
గోడలగొందులన్ దిరిగి కూయుచు నుండెదు కొండవీటిలో
గాడిద! నీవునుం గవివి కావుగదా? యనుమానమయ్యెడున్.

ఒకానొకసభయం దీకవికి "అందఱు నందఱే మఱియు నందఱు నందఱె యందఱందఱే" యను సమస్యను సభ్యు లీయఁగా అప్పటి వారి యుద్దేశముల నెఱింగి కవిసార్వభౌముఁ డిట్లు పూరించెను.

ఉ. కొందఱు భైరవాశ్వములు కొందఱు పార్థుని తేరిటెక్కెముల్
కొందఱు ప్రాకటేశ్వరులు కొందఱు కాలునియెక్కిరింతలుం
గొందఱు కృష్ణజన్మమునఁ గూసినవారలు నీసదస్సులో
నందఱు నందఱే మఱియు నందఱు నందఱె యందఱందఱే.

ఈకవి యొకనంబికన్నియపైఁ జెప్పినపద్యము:

క. నడినూకలేని బియ్యము
వడఁబోసిన నెయ్యి బుడమవరుగున్ బెరుఁగున్
గడుఁబేర్మి మాకు నొసఁగిన
అడిమాచలనంబిచేడె నడిగితి ననుమీ.

అల్లసాని పెద్దన

ఈయాంధ్రకవితాపితామహునిం గూర్చి యెఱుఁగని వా రుండరుగదా! ఇమ్మహాకవి చాటువుల నేకములు. కృష్ణదేవరాయలు గండపెండేరము నొసంగి తనను గౌరవించినప్పు డీకవి రాజుగారిని దీవించెను. ఆదీవెన యిది:

శా. క్షీరాంభోనిధియందు యోగసరణిం జిచ్ఛక్తిం బ్రాపించి త
ద్ద్వారాజత్కకుబన్త గోపవిలసద్ద్వారాజగోలోకతా
స్ఫారాలోకన తేజగాత్రచలనస్వాంతాద్రిదంభోళి కృ
త్స్వాత్మజ్ఞానసనందనాదిమునిబృందాధిక్య సామర్థ్యవాః
పూరాకారత నిద్రఁ జెందుకరుణాంభోరాశి నిక్షిప్తోఁ బ్రోవుతన్.

ఒకనాఁడు కృష్ణరాయఁడు భద్రగజంబునెక్కి వాహ్యాళి వెడలిపోవుచుండఁగా మార్గమధ్యమునఁ బెద్దన యెదురయ్యెను. అప్పు డారాజుగారు తనమదకరీంద్రమును నిల్పి, కవీంద్రునిఁదన సరసన కూర్చుండఁబెట్టుకొని "యేమి విశేషము" అని యడుగఁగాఁ బెద్దనగా రిట్లనిరి.

మ. గవనుల్ బ్రిదయయ్యె డిల్లికిని, మక్కాకోట మేటయ్యె,
భువనంబెల్ల నదల్చి పుచ్చెననఁగాఁ బోలేరు సందేరులన్
రవసం బెక్కె, బెడందకోటపురకాంతాగర్భ నిర్భేదన
శ్రవణంబయ్యె భవత్ప్రతాపజయవార్తన్ కృష్ణరాయాధిపా!

ఇక్కవీంద్రుని గుఱించి వేఱొకకవి వ్రాసిన పద్యము:

సీ. కృష్ణరాయల పేరఁ గృతిని నీవొనరించి
తివి తొల్లి విష్ణుచిత్తీయమనఁగ
కాఠిన్యమర్థంబు గ్రాహ్యంబుగాదు సా
ధారణుల కని భూధవుఁడు పలుకఁ
దరువాత మనుచరిత్రము రచియించి తు
త్తమకావ్యము మహాద్భుతముగఁ బిదపఁ
బెక్కుకావ్యంబులు పెంపెక్క రచియించి
మంటివి రాజసమ్మానమునను

భంగ మొందిన యల రామలింగముఖులు
సాటి రాఁగలవారె నీతోటి; జోహ!
ఆంధ్రకవితాపితామహా, యల్లసాని
పెద్దనార్య, విశేషవివేకధుర్య!

ఒకనాఁ డాంధ్రకవితాపితామహుఁడు ఈక్రిందిపద్య మును వ్రాయ నారంభించి

మ. "మృగమదకల్పంబు వికారలీల దిగి ధమ్మిల్లంబుఁ జేబూని రా
గద వృగ్జాలముతోడఁ గౌను నులియూఁగన్ మోము మార్వేచుట్లన్
సెడలం జాఱిననీవిఁ బట్టుకొని యావామాక్షి యల్లేఁగెఁ......"

అని యంతవఱకువ్రాసి పైనెట్లు ముగించుటకుందోఁపక తాటియాకును గంటము నచటఁబెట్టి యెచ్చటికో పోయెనఁట. పెద్దనగారికూఁతు రాయసంపూర్ణపద్యమునుం జదివి యీరీతిఁ బూరించెనఁట.

"చ, త్సదన భ్రాజితరత్నదీపకళికా స్తంభంబు గ్రీనీడకున్."

పెద్దనగా రేదోరీతినిఁ బద్యమును బూర్తిఁజేసి యాయభిప్రాయమును తాటియాకుపై లిఖింపఁబోవఁ బైరీతినివ్రాయఁబడి యుండెను. తన యభిప్రాయమునకన్న నాయభిప్రాయమే రస వంతముగానున్న కతన దాని నట్లేయుంచి, అట్లు పద్యమును బూరించి నది తనకూఁతురని యెఱింగి యపరిమితానందమును జెందెనఁట.

తెనాలి రామకృష్ణ కవి

పండితమండనుఁడై, కవులలోఁ బ్రౌఢకవియై, హాస్యరస మునకుఁ బుట్టినిల్లై, రాజులచేతను, కవిరాజులచేతను బూజ లంది, ఆచంద్రతారార్కమైన కీర్తిసంపాదించి, తన పేరుభూమ

డలమున సుస్థిరముగా నెలకొల్పి చనిన యీకవిపుంగవు నెఱుం
గనివా రెవరు?

భట్టుమూర్తి వలెనే యీతఁడును కృష్ణదేవరాయల
యాస్థానకవియె. ఈ యిరువురకును నిరంతరవైరము.

రామకృష్ణకవి స్నానముఁ జేయఁడనియుఁ, సంధ్యాను
ష్ఠానముల నెఱుఁగనేయెఱుఁగఁడనియు, ననాచారుఁడనియు,
బట్టుకవి యాక్షేపించెనఁట. దానికి వికటకవి, వచింపరాని
వాక్యములతో నొకపద్యపాద మల్లి జవాబు నొసంగెనఁట. అం
దుచే భట్టుమూర్తి యవమానముఁ జెంది యాసంగతినిరాయల
వారికి విన్నవించుకొనెనఁట. దానిపై రాయలు కోపించి "కృష్ణ
కవీ! ఇట్టిజవాబేనా యొసంగఁదగిన" దనెను. రామకృష్ణుఁడు
"మహాప్రభూ! నాయంతటివాని నీశూద్రుఁ డాక్షేపించుట
తగవా? వాని కెట్టిజవాబు నొసంగవలయునో అట్టిజవాబే
యొసంగితి"ననెను. రాయలు, "నేనే యాక్షేపించితి నేమిజవాబు
నొసంగెద"వని యాగ్రహముతో ననెను. వెంటనే రామకృష్ణ
కవి తానల్లినపద్యపాదములోని పదములనించుక మార్చి పద్య
ముఁ బూర్తిఁ జేసి యీక్రిందిరీతిని వినిపింపఁగా రాజుగారు
మనరామకృష్ణుని సామర్థ్యమున కానందించిరి.

శా. శ్రీనీరేజదళేక్షణాహృదయరాజీవభ్రమచ్చంచరీ
కానూనాస్త్ర ధురంధరుండు హరుఁ డార్యాప్రాణనాథుండు ని
త్యానందుండు శివుండు నాహృదయపద్మాసస్థుఁడై యుండఁగా
స్నానంబా తలకా? జపంబు మడికా? జందెంబు నా తప్పుకా?

భట్టుకవియందు కృష్ణదేవరాయలకు గౌరవము హెచ్చు. అక్కతన రాయలు బట్టుకవికి యర్ధాసనం బొసంగెను. అందు లకుఁ దక్కినకవులందఱు నీర్ష్యాసూయాగ్రస్తు లయ్యును, నే మనుటకు ధైర్యముచాలక యున్నకుండిరి. అప్పుడు రామ కృష్ణుఁడు లేచి

ఉ. పండితులైనవారలు సభాస్థలి నుండఁగ నల్పుఁ డొక్కఁడు
దండతఁ జీతమెక్కిన బుధప్రకరంబున కేమి లోటగున్
గొండొకకోఁతి చెట్టుకొనకొమ్మకు నెక్కినఁ గ్రిందియుత్త వే
దండ మహోగ్రసింహములు తాలిమినందవె రాజచంద్రమా!

అనుపద్యమును జదివెను. బట్టుకవి యేమియు ననఁజాలక శిరమ్ము వంచుకొనెను.

ఉ. గండము తప్పె నాంధ్ర కవిగానికి నిన్నటిరేయి ... ...
... ...
... ...
... ...

ఈపద్యమును గృష్ణకవి యాంధ్రకవితాపితామహునిఁ గుఱించి చెప్పెనందురు; కాని రామకృష్ణునకుఁ బెద్దనపై నతి గురుత్వము కలదు. ఈవిషయమును రామకృష్ణునిదైన యీ క్రిందిపద్యము దృఢపఱుచుచున్నది.

క. కవి యల్లసానిపెద్దన
కవి తిక్కనసోమయాజి గణుతింపంగాఁ
గవి నేను రామకృష్ణుఁడఁ
గవియను నామంబు నీరుకాకికి లేదే!

అయినను రామకృష్ణుఁడు పరిహాసమునకుఁ జెప్పియే యుండునని మెల్ల వారికిని దోఁపకమానదు.

వాకిటికావలియగు తిమ్మనికి రాజుగా రెప్పుడో యొక మంచి సేలువ నిచ్చిరఁట. దాని నతఁడు కప్పుకొని క్రుమ్మరుటఁ జూచి, మన వికటకవి దానిపైఁ గన్నువేసి, యెట్లైనను దానిని కాఁజేయవలయునని యూహఁజేసి. యుపాయము గుదుర్చు కొని యొకనాడుఁ తిమ్మనిఁ బిలిచి మెల్లఁగా నిట్లు బోధించెను. "ఓయీ! కృష్ణదేవరాయలవంటి మహారాజుగారి ద్వారపాలకుఁ డవై, యొకపద్యమునైనను గృతినందకుండుట నాకిష్టములేదు." అనఁగా "అయ్యా! తగినంత బహుమానము నియ్యనిదే కవులు పద్యములు చెప్పుదురా" యనెను. రామకృష్ణుడు "తిమ్మా, నే నుపాయముఁ జెప్పెద వినుము; ఒక్కొక్కకవి నొక్కొక్క చరణమువంతున నడిగితివేని సులభముగాఁ బదిపద్యములఁ గృతి నందఁగలవు. ఇంతకు వేఱొకయుపాయము లేదని చెప్పఁగా నతఁడు సంతోషించి, మఱునాఁ డుదయమున వాకిట నిలచి మొదట వచ్చిన పెద్దన్నగారికిఁ దనకోర్కిని దెల్పఁగా నక్కవి నవ్వి, యిట్లొకచరణమును జెప్పి లోపలికిఁ బోయెను.

క. "వాకిటికావలితిమ్మా"

తర్వాతవచ్చిన భట్టుకవి నాశ్రయింపఁగా నాతఁడు—

"ప్రాకటమగు సుకవివరుల పాలిటిసొమ్మా"

అనుచరణమును వ్రాసియిచ్చిపోయెను. పిమ్మట వచ్చిన తిమ్మకవి కీసంగతిని విన్నవింపఁగా నతఁడు—

"నీ కిదె పద్యము తిమ్మా"

అని చెప్పి పోయెను. వీరిరాకను గనిపెట్టియుండి నాలుగవ వాఁడుగా వచ్చిన మనరామకృష్ణుఁడు—

"నా కీపచ్చడమె చాలు నయముగ నిమ్మా."

అనిపూర్తిచేయఁగా తిమ్మఁడు మాఱుపలుకనేరక సేలువనిచ్చివేసెను. ఈకథవిని రాయలునవ్వి తిమ్మనికి వేఱొకసేలువ నొసంగెనఁట.

ఒకనాఁడు కృష్ణదేవరాయలు తనమంత్రులతోడను, పండితులతోడను, కవులతోడను, మిత్రబృందముతోడను నిండోలగంబుండ నొకపండితుండు విచ్చేసి "రాజచంద్రమా నేఁ జదువఁబోవు పద్యమునకు సంపూర్ణముగా నర్థముఁ జెప్ప భవదాస్థానస్థవిద్వత్కవులు ప్రార్థింపఁబడుచున్నారు." అనెను. అప్పుడు రాజుగారు తన పండితమండలివంక దృష్టిఁ బఱపిరి. ఇదియేమో యసాధ్యవిషయము వచ్చినదని కవులందఱు నొకరిముఖము నొకరు చూచుకొనుచుండిరి. అంత రామకృష్ణకవి లేచి వచ్చిన పండితునివంకఁ దిరిగి—"పండితమండనా! తమ పద్యమునకు సంపూర్ణార్థమును జెప్ప మేము సిద్ధముగా నున్నాము. మేమడుగు పద్యమున కర్థముం జెప్ప సిద్ధముగా నున్నారా తమరు?" అని యడుగఁగా నతఁడు 'వ్యవహారము పెడదిరిగిన'దని నిశ్చయించుకొని యేరీతిని దప్పించుకొనుటకు వీలులేక యెట్టకేలకు సమ్మతిం జూపెను. తరువాత రామకృష్ణకవి "తమ పద్యమును జదువుఁ"డని కోరఁగా నాపండితుఁడు చదివిన పద్యము.—

సీ. రాజనందనరాజరాజాత్మజులు సాటి
తలఁప నల్లయవేమధరణిపతికి
రాజనందనరాజరాజాత్మజులు సాటి
తలఁప నల్లయవేమధరణిపతికి
రాజనందనరాజరాజాత్మజులు సాటి
తలఁప నల్లయవేమధరణిపతికి
రాజనందనరాజరాజాత్మజులుసాటి
తలఁప నల్లయవేమధరణిపతికి

భావభవభోగసత్కళాభావములను
భావభవభోగసత్కళాభావములను
భావభవభోగసత్కళాభావములను
భావభవభోగసత్కళాభావములను.

ఈపద్యమును విని రామకృష్ణుఁడు చిఱునవ్వు నవ్వి "యింక నాపద్యమును వినుఁడు" అని యిట్లు చదివెను.

సీ. మేఁకతోఁకకు తోఁక తోఁకమేఁకకు మేఁక
మేఁకతోఁకకు తోఁక తోఁక మేఁక
మేఁకతోఁకకు తోఁక తోఁకమేఁకకు మేఁక
మేఁకతోఁకకు తోఁక తోఁక మేఁక
మేఁకతోఁకకు తోఁక తోఁకమేఁకకు మేఁక
మేఁకతోఁకకు తోఁక తోఁక మేఁక
మేఁకతోఁకకు తోఁక తోఁకమేఁకకు మేఁక
మేఁకతోఁకకు తోఁక తోఁక మేఁక

మేఁకతోకతోఁక తోకతోఁక తోఁకమేఁక
మేఁకతోకతోఁక తోకతోఁక తోఁకమేఁక
మేఁకతోకతోఁక తోకతోఁక తోఁకమేఁక
మేఁకతోకతోఁక తోకతోఁక తోఁకమేఁక.

రామకృష్ణునిపద్యమును వినఁగానే యా పండితునికి దీర్ఘాలోచన గలిగెను. ఏమనుటకుఁ దోఁపలేదు. అర్థమును వచింపలేనని మన సొప్పదు. ఈపద్యమున కర్థమే లేదన గుండె చాలదు. అతఁడట్లు కొంతవడి యోచించి యోచించి—"పండితులారా! ఈపద్యమున కర్థమును నేటిసాయంతనపు సభలోఁ, జెప్పెదను" అనిసెలవుగైకొని బసకేఁగి పద్యార్థమునిశ్చయించు మార్గము తోఁపక తానువచ్చినమార్గమునుబట్టి మెల్లఁగా వెళ్లెనఁట. ఆవిషయము నెఱింగి రాజుగారును, తక్కినపండితులును రామకృష్ణుఁడు పన్నిన పన్నుగడకు మిగుల సంతసించిరి.

మఱియొకరోజున వేఱొకకవి రాయలవారిని దర్శించి సభలో నిలువంబడి "నేను జెప్పు పద్యములను గంట మాపక వ్రాయువారుగాని, వ్రాయసమున నన్నోడించువారుగాని యీ సభామధ్యమునఁ గలరా?"యని ప్రజ్ఞవలుక రామకృష్ణకవి లేచి "నేనుపద్యములను జెప్పెదను. నీవుగంటమాపక వ్రాయఁగలవా?" యని ప్రశ్నించెను. అందుల కాతఁడు "గంట కెన్ని పద్యములఁ జెప్పఁగల"వని రామకృష్ణు నడుగ "గంటకొకపద్యమును జెప్పెద"నని బదులు చెప్పెను. ఆమాటవిని యందఱును నవ్విరి. ఆ క్రొత్తకవి నిర్లక్ష్యాసూయాసూచకముగ మొగముంజిట్లించి— గంటమును దాటియాకును గైకొని "కానిమ్ము నీయోపి నన్ని పద్యముల గుప్పించు"మనెను. రామకృష్ణుఁడు సాధారణరీతిగాఁ బద్యమును బ్రారంభించి మధ్యలో సంతాపార్థక మగు నొక (వ్రాయవీలుగాని) చిత్రోచ్చారణతోఁ బాదమును బూరించి,

తక్కుచరణములను సాధారణరీతినిఁ బూర్తిచేసెను. ఆకవి ఆ యుచ్చారణ నెట్లువ్రాయుటకుఁదోఁపక—అందుల కొక యరఘ గంట యోచించి తుదకిట్లు వ్రాసెను:

క. వక్కలు చేరెఁడు నేఁగొని
చొక్కాలోఁ బోసికొంటి—చొచ్చొచ్చొచ్చో
యెక్కడి దొంగలు వచ్చిరొ!
అక్కఱకును లేకపోయె హరిశ్రీకృష్ణా.

పద్యమును బూర్తిగాఁ జెప్పినపిమ్మట రామకృష్ణ కవి చాలసే పూరకుండవలసె. సభ్యులందఱును జప్పటలు గొట్టిరి. వ్రాయసకాని ప్రజ్ఞ గంగఁగలసె. మొగము వెలవెలఁ బోయె. రామకృష్ణునియుక్తి కందఱును శ్లాఘించిరి.

ఈకవి తనకవిత్వమును గూర్చియు తనపాండురంగవిజయమును గూర్చియుఁ జెప్పినపద్యము:

*సీ. ప్రౌఢదీర్ఘసమాసపదములఁ గూర్చి శ్రీ
నాథుండు కూలార్చె నైషధంబు
దానితల్లిగ నల్లసాని పెద్దనచెప్పె
ముదిమదితప్పి యాముక్తమాల్య
దూహించి తెలియరాకుండ సూరపరాజు
భ్రమఁ గళాపూర్ణోదయము రచించె

* ఈపద్యము శైలినిబట్టియుఁ దెనాలిరామకృష్ణకవితరువాతివాఁడగు సూరనను బేర్కొనుటంబట్టియు, నంత విశ్వసనీయముగఁ దోఁపదు.

నతిశ్లేషశబ్దవాగాడంబరం బొప్పc
బస ఘటించెను మూర్తి వసుచరిత్ర
నిట్టికవులకు నేను వాకట్టుకొఱకు
చెప్పినాcడ మదీయవైచిత్రి మెఱయc
బాండురంగవిజయమును బటిమ దనర
విష్ణువరిష్ఠుc డగురామకృష్ణ కవిని.

రామకృష్ణుని మఱికొన్ని చాటువులు

మ. వరబింబాధరముం బయోధరములున్ వక్రాలకంబుల్ మనో
హరలోలాక్షులు చూప కవ్వలిమొగం బైనంత నేమాయె? నీ
గురుభాస్వజ్జఘనంబుc గ్రొమ్ముడియు మాకుం జాలవే? గంగ క
ద్దరి మే లిద్దరిc గీడునుం గలదె యుద్యద్రాజబింబాననా!

క. విధుకృతకదనము వదనము
మధుకరనికరములc గేరు మగువచికురముల్
విధుమధుకరలీలాజయ
మధురోక్తులు పికములౌర మధురాధరకున్.

మ. సతతోత్సర్జనవార్ధునీసముదితస్వర్ణాద్రిరాట్కర్ణికా
భ్రతలేందిందిరడింభసంఘితయశోభ్రాజచ్ఛితాంభోరుహా
తతవిస్ఫూర్తికరోరుదోరుపధిమత్పాత్రిగ్రావజాగ్రన్నిజా
ద్భుత తేజోనవహేళి సంవరణభూభృన్మౌళి యొప్పెన్ భువిన్.

మ. బలవద్దర్పకశస్త్రికానిహతి సైcపన్ లేక యవ్వేళ న
య్యలినీలాలక యంబరాంతపరిణీతాత్మీయఖిన్నాననో
త్పలినీబాంధవ యాచు నెడ్డెc గడు భూపాలైకరాగంబునన్
గలకంఠీకలకంఠకంఠనినదైక్యస్ఫూర్తి శోభిల్లcగన్.

గీ. పల్లవము పూని సకియ మేనెల్లఁ జేసి
పద్మగర్భుఁడు లాఁ దీసి వాఁగుడిచ్చి
మూ విసర్జించి యప్పు డప్పూవుఁబోఁడి
డెంద మొనరించె సందేహ మంద నేల?

క. తారకములఁ గోరకముల
వారకములకెల్ల నెల్ల వారకము లిడున్
శ్రీరమణీ హారమణీ
భారమణీయత్వదీయపదనఖరంబుల్.

క. జలచరము మిడుత మ్రింగెను
జలచరమును మిడుత మ్రింగె జగతీస్థలిలో
వలరాజు రాజు మ్రింగెను
వలరాజును రాజు మ్రింగవచ్చినఁ బడియెన్.

గీ. చాన నెమ్మోము గెల్చెఁ గంజాతములను
కాంత కంజాతముల గెల్చెఁ గంధరమును
కంధరంబును సముదశంఖంబు గెల్చె
శంఖభావంబు నయ్యర్ధచంద్రు గెల్చె.

చ. ఉవిదమిటారిచన్గవకు నోడి గుళుచ్ఛము లీనమాచు రెం
డవతను పూనియున్ మొదటినై జగుణంబును వెండి వీఁగి మె
త్తనడి రజస్స్థితిం దొఁటఁగి తా విగతాశ్రయమై యుదాత్తతా
ధివసతి యొయ్యెఁ దద్వ్యధి గతించినఁ జాలక తుచ్ఛమై చనెన్.

గీ. కచకుచాననగళనేత్రకరయుగముల
కళికభృచ్చంద్రదరవారిజలత లోడి
పాఱె ధరఁజొచ్చెను గృశించె వారి మునిఁగె
బంకమునఁ జిక్కె నిడుదలై బయలుకుటికె.

క. కమలాకర కమలాకర
కమలాకర కమలకమల కమలాకారా
కమలాకర కమలాకర
కమలాకర మైనకొలను గని రాసుదతుల్.

గీ. నాని నీనాను నేనును నాని నాను
నాన నేనును నిన్నాని నున్ననన్ను
నెన్న నున్నను నిన్నెన్న నున్ననాన
నిన్న నేనన్న నున్న నన్నెన్న నన్ని.

క. కమలాకమలామోదిత
కమలా కమలావతంస కమలాకమలా
కమలా కమలాన్వయవర
కమలాకమలాస్య రాధఁ గానరె యిచటన్.

ఉ. రాధితరాధిరాధిరధిరాధితదీధితిపూర్త్య నీయస
ద్రాధితనాధినాధితరరారితరారితరారిశ్రైరిసు
భ్రాధితనాధనాయతరరారితకూరితవారితాంబుధి
స్ఫూరితసాధులోకనుతపూజితరాజితపూర్వ శేఖరా!

చ. తవతవతాహితాహియహితారకమాలకమాలచంచరీ
జనజవజాలజాలనహిజాలకవాలక లీలచుంబినీ
కవకవకావకావశుకకాహితకాహితలోకసుందరీ
నవనవనావనావ నివనాహితనాహిత పూర్వ శేఖరా!

చ. శరశరకాండకాండహరిచందనచందననాగనాగసుం
దరదరచంద్రచంద్రశ్రితవారదనారదతారతారభూ
ధరధరరాజరాజహయదానవదానవకాశకాశస
త్పురపురమారమారహరభూధరభూధరకాలకాలహా.

క. జలకలకలకులకులకుల
జలదకలక జలజములక జలములకపయో
ఫలనిలవలలనయలస
త్ఫలదాయకఫలితలలితపర్వవివేకా!

ఈకవిచేరచింపఁబడినదశావతారస్తోత్రపద్యములు

శా. సాధీయోముఖపూరితోద్యమితతాసతోర్ధ్వగోదన్వద
ర్ణోధారాంతరటత్తిమింగిలగిలప్రోద్ధాననిధ్యానల
బ్ధాధీశప్రభుతాస్వభాగహరణార్థాయాయిహృజ్జాంకధీ
ప్రాధాన్యాతివిలోలవాగ్దృగబటబ్రహ్మన్ స్తుమ స్త్వామనుః.

శా. ద్యూత్తంభద్గిరికల్పితావతరణద్యోవాహినీసంగమో
పాత్తేందూదయనిష్పిత్స్వాణజలధిప్రారబ్ధపుత్రోత్సవో
దాత్తత్వాత్తగజాశ్వవన్యశనకన్యాగోమణీదానసం
పత్తిప్రీణితదేవధుల్యధిపతిబ్రహ్మన్ స్తుమస్త్వామనః.

శా. ఆద్యాలోకనభక్తిసంభ్రమదనేహఃపూరుమత్యక్తస
త్త్వాద్యాంభస్తులసీభ్రమప్రదఖురప్రక్షాళనామాత్రజా
గ్రద్యోగాంబుధిదంష్ట్రికాగ్రరిపుహృత్కోలామిషప్రాయశుం
భద్యాదోనిధిసప్తకీస్థలకిరిబ్రహ్మన్ స్తుమస్త్వామనుః.

శా. డింభద్రోహివధోత్కటోత్కటమణిఘృష్టిక్లిష్టతారోమకూ
పాంభోజప్రభవాండభాండవళనోద్యద్ధ్వానధీకృత్సభా
స్తంభాంతఃస్ఫుటనస్ఫురత్ఫళఫళధ్వన్యార్తినిశ్చేష్టని
ర్దంభోద్వేగదిశావశాపనృహరిబ్రహ్మన్ స్తుమస్త్వామనుః.

మ. స్వతలస్వచ్ఛతరారుణత్వరచితస్త్రీట్పరేడ్ఛ్రింతివా
క్ష్రితికూలత్వదశానుకారిగళగాఢద్యోత్కుమాంభోజభూ

నతిహాసన్నఖరోర్ధ్వసారితపదార్ణోరుడ్జగంగాసవా
ప్రతిమాలీశకపర్దమండలవటుబ్రహ్మన్ స్తుమస్త్వామనుక్.

శా. ఆజిప్రౌఢిమదుర్జయార్జునభుజోదగ్రాసృగాస్వాదన
వ్యాజాపోశనభాక్తవస్వపహృతిప్రాణాహృతిప్రోల్లస
ద్రాజాళీనిఘసావసానవిఘసప్రాయేందుఫేలాయిత
భ్రాజద్వ్యక్తకుఠారధారి భృగురాడ్బ్రహ్మన్ స్తుమస్త్వామనుక్

శా. చాపచ్ఛత్రనిషంగభంగకుపితక్ష్మాభృద్ధనుఃపంచవ
క్త్రీపంచాలికదృక్ఛ్రియుక్తహుతభుగ్గ్రీవాద్వయీపంచక
వ్యాపారభ్రమకారిపఙ్క్తిగళగళ్యాఖండనాఖండదో
ర్నైపుణ్యప్రవరౌఘ రాఘవపరబ్రహ్మన్ స్తుమస్త్వామనుక్.

మ. కరిపూరుద్ధరణార్ధలాంగలవిభగ్నక్ష్మాభరాదక్షుది
క్కరిపాతప్రహతస్ఫుటస్ఫటిపభోగవ్యావృతగ్రీవసూ
కరపీఠీకృతపృష్ఠతాహితమహాగాధాధికూర్మాధిరాట్
పరిక్లృప్తప్రళయాంబుగాహన హలిబ్రహ్మన్ స్తుమస్త్వామనుక్.

మ. అతిదోఃపీడనశర్కరీఫలితకంసాభత్వదుద్ధర్తృధూ
ర్తతృణావర్తదృఢాంగపాతహతగోత్రాఖర్వశకోత్పాదిత
క్రతుభుగ్గాఢగిరిహాణాగ్రహోన్ముఖశతారధ్వస్తమైనాకని
ష్పతనభ్రాంతికనందగోపకసుతబ్రహ్మన్ స్తుమస్త్వామనుక్.

మ. గిరియుష్మద్ధనరస్త్రితాప్రభృతిమోఘీకృద్వధూశీలవి
స్ఫురణావర్మభిదాఢ్యధార్ఢ్యసఫలీభూతప్రభూతత్రిపూ
ర్వైరదైతేయజిఘాంసశంసనపరోగ్రప్రాప్యసారూప్యని
ర్భరరమ్యాంగతథాగతాంగకపరబ్రహ్మన్ స్తుమస్త్వామనుక్.

మ. స్వమహాబాహుకృపాణకృత్తగళగుచ్ఛమ్లేచ్ఛవీరచ్ఛటో
త్కరిమణాపాదితపద్మినీరమణమధ్యచ్ఛిద్రఖశ్యామికో

ద్గమక్ల్ప్తాఽసమయోపరాగమతికక్ష్మాన్స్నానగంగానదీ
భ్రమకృత్కీర్తిక కల్కిమూర్తికపరబ్రహ్మన్ స్తుమస్త్వామనుః.

విద్వజ్జనకోలాహలుఁడు

ఈతఁడు గొప్పసంస్కృతపండితుఁడు. తెలుఁగుకవన మల్లుటయందుఁ బ్రజ్ఞగలవాఁడు. అనర్గళమగు వాచాలత గలవాఁడు. ఈతనిపేరన్నఁ గవులకు గుండెదిగులు. ఈపండితునకు గుదియలకామి యను నొకయుంపుడుకత్తె కలదు. తాను దిగ్విజయమునకు బయలువెడలునప్పుడావెలవెలఁదినిఁగూడఁదోకొనిపోయెడివాఁడు. తనకు సంస్కృతాంధ్ర పాండిత్యమునకుసమ్మానము; దానికో గానాభినయపాండిత్యమునకు సమ్మానము.ఇట్లు వారిరువురును సంస్థానములఁ దిరుగుచుఁ దిరుగుచుఁ గృష్ణదేవరాయల సంస్థానమునకు వచ్చిరి. కోలాహలుని రాకవిని యాంధ్రకవితాపితామహుఁడు "వీని జయించుటెట్లు?"అనియోచింపఁదొడఁగెను. మన తెనాలిరామకృష్ణకవి పెద్దనకు ధైర్యముఁ జెప్పెను. నాఁటిసాయంతనపుసభకు వారిరువురును వచ్చిరి. పండితులందఱుఁ గూర్చుండియుండిరి. పెద్దనగారటునిటుపచారు సేయుచుండిరి. కోలాహలపండితుఁ డాసభాముఖమునవిలిచియే

చ. "వదలక మోఁదియు నాంధ్రకవివామపదంబుననున్ననూపురం
బుదితమరాళకంఠనినదోక్తుల నేమని పల్కఁ బల్కెడీ"

అని సమస్యనొసంగఁ దత్క్షణమే రామకృష్ణకవి లేచి

"గుదియలకామినున్నని...కోణము పైఁగలభాగ్యరేఖ నీ
నుదుటను లేదటం చమరనూత్నపురంధ్రులతోడఁ బల్కెడుక్."

అని పద్యమును బూర్తిఁజేసెనఁట. అందుపైఁ గోలా హాలుఁ "డింకనిందుండుట మనకు మర్యాదకా"దని గిఱ్ఱున వెనుకకుఁ దిరిగి తనదారిం బోయెనఁట.

కందుకూరు రుద్రకవి

ఇతఁడు నిరంకుశోపాఖ్యానమును రచించినకవి యని యీ క్రిందిపద్యములవలన నూహింపఁదగియున్నది. ఈరుద్రకవి కొకపరి తాతాచార్యు లనునొక వైష్ణవునితో వివాదము ఘటిల్లఁగా నితఁడు వ్రాసినపద్యము:

సీ. పరదానయాచకబ్రాహ్మణులరు మీరు
పరతత్త్వమునఁ బరబ్రహ్మ మేను
భూమిలో సత్పాత్రభూషణాత్ములు మీరు
కనకకుండలపరిష్కారి నేను
తరిఁ బెట్టుకున్నట్టిబిరుదువారలు మీరు
పేషిణీహనుమంతబిరుదువాఁడ
వరశంఖచక్రాంకగురువులు మీరలు
గురిమీఱఁగా జగద్గురుఁడ నేను
నీకు మాకును సాటియే లోకసృష్టి
కర్త నాటయుఁ దెలియదా కలియుగమునఁ
దారతమ్యంబు లేదుగా, తాతయార్య!
రూఢి కెక్కిన కందుకూర్ రుద్రకవిని.

ఈకవి కమసాలి. ఒకానొకప్పుడితఁడొక సంస్థానపతిదర్శింపనేఁగఁ దదాస్థానముననున్న భద్రయ్యయనునొకనియోగికవి 'రుద్రకవిని రానిచ్చినఁ దనపేరుదక్కదను తలంపుతో నాతని రాక రాజుగారికిఁ దెలియకుండ గట్టుబాటుఁజేసెను. రుద్రకవి కొంతకాల మట్లేకడిపి సంస్థానముం జొచ్చు నుపాయము తోఁపక తుదకు రాజుగారి మంగలియగు కొండని నాశ్రయించెను. ఒకనాఁడు కొండఁడు వచ్చుట ఆలస్యమయి రాజుగారుకురిచీపైఁ గూరుచుండి యట్లే కూరుకుఁజెందిరి. నిదురఁబోవుచున్న రాజు కదలకుండఁ దనపని ముగించుకొని కొండఁడు ప్రక్కన నిలిచి యుండెను. ఒకటి రెండు నిముషములకు రాజుగారు మేలు కని, యెదుటనున్న మంగలిఁగని "యేమిరా, నేఁడింతయాలస్య" మన వాఁడు 'మహాప్రభూ! నేను వచ్చుచుండఁగాఁ ద్రోవలో నొకకవి తటస్థమయి "నేనిట నెలదినములనుండి రాజదర్శనము నకై వేచియున్నాను. భద్రకవి యేకారణముననో నా రాకను రాజుగారికిఁ దెలియనీయకుండఁ జేయుచున్నాఁ"డనియేమేమో తన సంగతులను జెప్పుకొన సాగెను. "అయ్యా! నేను త్వరగాఁ బోవలయునని చెప్పివచ్చితి" నని మనవి చేసెను. అందుపై ప్రభువు "భద్రకవి యింత యసూయాపరుఁడా? చూచెదముగాక," అనుచు "ఓరీకొండా! నీపనిఁగాని"మ్మనియెను. వాఁడు "మహారాజా! అఱగంట క్రిందనే అయిన" దని మనవి చేయుచు నద్దము నెదుట నిల్పెను. కొండనికౌశల్యమునకు రాజు

సంతసించి "ఓరీ! నీవేమికోరెద"వన నా మంగలి "అయ్యా! తమ యనుగ్రహమున నాకేమియుఁ గొదువలేదు. కాన రుద్ర కవినిఁ జక్కఁగా సమ్మానించి పంపుఁడనిమాత్రము మిమ్ముఁ గోరుచున్నా"ననెను. వానిసుగుణసంపదకాసంస్థానాధిపతిమెచ్చి వాని కేదో కొంతబహుమాన మొసంగి పంపివేసెను.

తరువాత రుద్రకవి రాజు దర్శించి, భద్రకవిపై వచ్చిన కోపముం బట్టఁజాలక, మంగలికొండని భూషించుచు నీ పద్యముం జదివెను.

క. ఎంగిలిముచ్చుగులాములు
సంగతిగాఁ గులముఁ జెరుపఁ జనుదెంచిరయా
ఇంగిత మెఱిఁగినఘనుఁ డీ
మంగలి కొండోజి మేలు మంత్రుల కన్నన్.

ఈపద్యమును విని భద్రకవి మండిపడి

చ. జబగడదష్షు లణ్ణు శషసఱ్ఱు కపయ్యుర్ఝుభఙ్ఞటంచు వా
జబజబలెల్లఁ జూపి యగసాలెల, బేలల, బోయపాలెపుం
బబువుల గెల్చి చేతఁ గలపైకము దోచుటగాదు, రుద్ర నీ
డబడబ భద్రమంత్రియెదుటం గొనసాగదు పొమ్ముపొమ్మికన్.

అనుపద్యమ్ముఁ జదువఁగా రుద్రకవి

క. భద్రా! శ్వానము మొఱఁగిన
రుద్రాంకితజంగమయ్య రూఢికిఁ గొదవా?

చిద్రూపుఁ డితఁడు కేవల
రుద్రుఁడయా కందుకూరు రుద్రుఁడు ధాత్రిన్.

అనెను. అందుమీఁద నాస్థానపతి యిరువురికయ్యమాపి రుద్రకవిని సమ్మానించి పంపెను. భద్రకవి కిట్టి యసూయతగ దని బుద్ధిచెప్పెను.

నక్కలపాటి సంజీవరాయకవి

మల్లెవేంకటరామరాజుగారికిని వేమల వేంకటరాజుగారికిని నిరంతరవైరము. అట్టి సందర్భములోనే నక్కలపాటిసంజీవరాయకవి యొక్క కందముతోనే యిరువురివలనను బహుమానము లందెనఁట. ఆకందపద్య మిది—

క. స్వామి విను మల్లె వేంక
ట్రామక్ష్మాజాని నీదురణజయభేరీ
ఢామధ్వని విని జరగఁడె?
వేమలచిన బసవరాయ వేంకటనృపతీ.

ఇతడు ఎవరిని దర్శింపఁబోయినప్పుడువారిని సంబోధించి సమన్వయించి తనయుక్తిసామర్థ్యములం జూపి వారి మన్ననల నందియుండు. ఇంచుకదోషమున్నను నీతనియుక్తిమాత్రము కొనియాడఁదగియున్నది.

మల్లెయనంతభూపాలునిచెఱకుఁదోఁటను నక్కలుపాడు చేయ నాఘోరమణుం డీకవిరాయనిం బిలిచి నక్కలు పోవు

నుపాయమును జెప్పుమనెనట. అంతట నీకవి పద్యమొకటి తాటియాకుపై లిఖించి యిచ్చి యాయాకుఁదోఁటవాకిటఁ గట్టించు మని చెప్ప నాతఁ డట్లొనరింపఁగా నక్కలరాక తగ్గెనఁట. ఆ పద్య మిది:

క. ఆశీవిషసమ మగు నా
యాశుకవిత్వంబుచేత నటువంచకముల్
నాశము గావలెఁ జూడుమ
హేశాంభవి! చౌడమాంబ! హేశర్వాణీ.

అట్లు నక్కలకు వాకట్టుకట్టుటవలననే రాజుగారు తన కాయింటిపే రొసఁగినట్లు పద్యమునఁ జెప్పికొన్నాఁడు.

ఉ. ఎంచఁగలం డనంతవసుధీశునియిక్షువనంబునోల్లఖం
డించిన నక్కలన్ విషపటిష్ఠపుఁ బద్యముఁ జెప్పి వానిని
ర్జించిన నింటి పేరు దయచేసిరి నక్కలపాటివా రటం
చు... ... ...

పిండిప్రోలు లక్ష్మణకవి

ఈకవి పదునెనిమిదవ శతాబ్దిలో నున్నవాఁడు. ప్రౌఢకవి. ఇతఁడు రావణదమ్మీయమను ద్వ్యర్థి కావ్యమును రచించెను. ఈతనిసమకాలికులగు శిష్టు కృష్ణమూర్తి, మొక్కపాటి పేరిశాస్త్రి మొదలగుకవులతో నీకవికి వివాదము విశేషముగా జరిగెను. కృష్ణకవి కోటరామచంద్రపురముపరగణాజమీన్దారుఁ డగు కాకర్లపూఁడి రామచంద్రరాజుగారిపై సర్వకామదాపరి

ణియమను నొకప్రబంధమును రచించెను. ఆగ్రంథమును వినుపించునాటికిఁ బలువురు పండితులు, కవులు కృష్ణకవిచేతను, రాజుగారిచేతను నాహ్వానింపఁబడిరి. రాజుగారు మనలక్ష్మణకవికిఁగూడ నాహ్వానపత్రిక నంపవలసినదని చెప్పినను కృష్ణకవి యట్లొనర్పలేదు సరేకదా, పైగా "పెండ్లిపందిళ్లసంభావనకుఁ బోఁదగిన లక్ష్మణకవి యీపండితసభకు రాఁదగునా" యని యధిక్షేపించెను. అందునకు జమీన్దారుగారు మిన్నకుండిరి.

తరువాత, కృష్ణకవి తనవిషయమై రాజుసన్నిధి జరిపిన వృత్తాంతమంతయు నెఱింగి కవికి లోఁగి రాజు తన్నుఁబిలువక పోయినను దప్పక యాసభకుఁ బోయి కృష్ణకవిగర్వ మడంపవలయునని లక్ష్మణకవి సభజరుగునాఁటికి రామచంద్రపురమునకు వచ్చెను. ఆసంగతి నెఱింగి రాజుగారు లక్ష్మణకవి నిప్పుడైన నాహ్వానింపవలె ననఁగా, "తనయూరునుండి యింతదూరము వచ్చినవాఁ డిఁక సభకు రాలేకపోవునా? ఇఁక మనము పిలువనేల?" అని కృష్ణకవి వారించెను. ఆసంగతి నెఱింగి లక్ష్మణకవి తనంతఁదానే సభకు వచ్చెను. రాజుగారు మిగుల మర్యాదఁజేసి యున్నతాసన మొసంగి "అయ్యా! మీరును సమయమునకు వచ్చినారు. నాకు మిగుల సంతసమైనది. ప్రస్తుతగ్రంథమును విని గుణదోషములఁ బరిశీలించి మాకుఁ గృతియిప్పింపుఁ" డని వినయముగా నడిగెను. అదివిని లక్ష్మణకవి వైముఖ్యమును సూచించుచు "మహాపండితులగు కృష్ణకవిగారు రచించిన గ్రంథమును బరిశీలింపఁగలవాఁడనా? నలువురితోఁ బాటు వినుచుం గూర్చుండెద" నని మాఱుపలికెను.

అదివిని రాజుగారు "పండితవర్యా! తమ రట్లు సెలవీయ నగునా? తమవంటిపండితులచేఁ బరిశీలింపఁ బడనిమొదల నీగ్రంథమునకు ఘనత యెట్లువచ్చును" అని యనేకవిధములఁ బ్రార్థించెను. "పరిశీలింపుఁడని మిమ్ము నన్నుఁగోరిన గ్రంథకర్త యంగీకరింపవలయుఁ గదా?" యని లక్ష్మణకవి పలికెను.

ఆపలుకులు విని కృష్ణకవి యాగ్రహించి, "మహారాజా! యాస్థానములో లక్ష్మణకవినిఁ బండితుఁడనుట హాస్యాస్పదము. అదియుఁగాక యీపండితసభలో "నేనొకపండితుఁడ" నని యాతఁడొప్పుకొనుట మిగుల నవ్వులచేటు" అనుచు "నాగ్రంథమునఁ దప్పుఁబట్టఁగలవాఁడే యుండిన, నతఁడు లక్ష్మణకవికన్యుఁడు గాని, లచ్చనగాఁ డని తిరస్కరించెను. లక్ష్మణకవి కృష్ణుని పలుకులు వినివిని కృష్ణకవి నింకను నుడికించినంగాని కార్యము కాదని చిఱునవ్వునవ్వుచు రాజువంకఁదిరిగి యటనుండు నొక కుక్కఁంజూచి

"ఈశునకము కృష్ణమూర్తియే యెన్నంగన్"

అని యూరకుండెను. ఆమాటవిని కృష్ణకవి మండిపడి

క. "దాశరథీశబ్దంబును
దాశరథిపరమ్ముఁ జేయుదైవ్యేయర్థికి దు
ర్ధీశక్తిబిడాలమునకు
నీశునకము కృష్ణమూర్తియే యెన్నంగన్.

అని పద్యమును బూరించి లక్ష్మణకవి యొకచోఁ బ్రయోగించినదాశరథీ శబ్దప్రయోగము నాక్షేపించెను. యుక్తిశాలియగు

లక్ష్మణకవి తనప్రయోగమును సమర్థించి యిట్లుపన్యసింపఁ దొడఁగెను.

"పండితులారా! ఈశు = శివునియొక్క, నకము=బాణము, కృష్ణమూర్తి యని నేను నుతింపఁగా 'నంతటి స్తోత్రమునకు నేను దగ'నని మసకవివతంసుఁడు శునకసామ్యమున కంగీకరించుచున్నాఁడు. ఇట్టి పండితునిముందు మఱియొకఁడు పండితుఁ డనరాదఁట" అని హేళన చేసెను. లక్ష్మణకవి యుక్తికిఁ బండితులందఱును సంతోషించిరి. కృష్ణకవి వెలవెలఁబోయెను.

పేరిశాస్త్రిగారికిని లక్ష్మణకవికిని వివాదము తటస్థింపఁగా, లక్ష్మణకవికిఁ గవిత్వమేకాని శాస్త్రము తెలియదని శాస్త్రి యాక్షేపించెనఁట! అది విని లక్ష్మణకవి యీక్రిందిపద్యమును రచించి పంపెను.

గీ. ఉక్కుఁ జెన తిన్న దళెదిక్కు లొక్కటైనఁ
జిక్కి లిలఁ బడ్డఁ గులగిరుల్ వ్రక్కలైన
మొక్కపాటింట నోటను ముక్క లేదు
పేరిశాస్త్రికిఁ గలిగెరా పెదవిపాటు.

ఇటులనే కూరపాటి వేంకటశాస్త్రి యను నొకకవి లక్ష్మణకవిని దిరస్కరింపఁగా నితఁడు వ్రాసినపద్యము.

ఆ. కూరపాటివెంక! కుక్కలు దినుకంక!
లేనిపోనిశంక మాను మింక
ముఖముఁ జూడఁ గుంకముండ వనెడుశంక
నాకుఁ దోఁచెఁ జంక నాకు మింక.

ఈలక్ష్మణకవికి మంగన్న యను నొకమేనల్లుఁ డుండెను. అతనికి దాయాదులతో వ్యాజ్యము సంభవింపఁగా శంకరమంచి అనంతపంతులను న్యాయాధికారి లంచము పైకొని మంగన్న నన్యాయముఁ జేసెను. లక్ష్మణకవి పద్యరూపముగా నీసంగతి నంతను వెల్లడిచేసెను. ఆపద్యము లివి :—

సీ. మహనీయశంకరమంచిగోత్రమునఁ బ్ర
పాతకుం డన ధరిత్రీతలమునఁ
బండితుండనవలెఁ గన్పడుదు స్థాణుత్వమే
ర్పడ నొకసాధులపలుకు వినవు
పుక్కిటి విషమె యెప్పుడు నీకు నుండును
మది పీడ వెపుడుఁ దామసగుణంబు
భీముఁడుగ్రుఁడు నను పేరు గాంచి నశింతు
వంబికాపతివి బ్రహ్మఘ్నుఁడవు న
నంతనాముండ వరయంగ నష్టమూర్తి
వగుచుఁ బితృవనమందు భస్మాంగుఁడవయి
భూతములును బిశాచముల్ బ్రోదిగూడు
కొనఁగ నుండుదు వంద్రునిఁ జనములెల్ల.

మ. పరఁగన్ శంకరమంచిపండితుఁడనన్ జానొప్పువాఁ డర్థసా
ఖ్యరుచిన్ జెందియుఁజింతలూరియలమంగామాత్యసాధ్వాత్మమం
దిరసుక్షేత్రములన్ హరించి కపటాన్వీతుండు నొవాది క
ల్లరికాఁ డంచును దీర్పు చేసి జనముల్ నవ్వం బడున్ దుర్గతిన్.

ఉ. దక్షిణదిక్కునుండియ యుదంతముదెచ్చినధర్మరాజు ప్ర
త్యక్షు మనంతపాతకునకిచ్చెదుమార్గమువోవునట్లుగా

దీక్ష వహింపవే ఘనశేషాహుఁడ! శంకరసంనికూళ్లపైఁ
బత్క మదేల దుష్టజనభంజన! సజ్జనభావరంజనా!

సీ. పరశురాముఁడు తండ్రిపంపున రేణుకన్
దనతల్లి యనకయ నఱికివైచె
జనకజాపతి తండ్రిపనుపున రాజ్యంబు
వాసి మహారణ్యవాసి యయ్యెఁ
గుండినముని జనకునియాజ్ఞచే సంశ
యింపక గోవుల హింసఁ జేసె
భీష్ముఁడు తండ్రియభీష్టంబుఁ దీర్ప రా
జ్యశ్రీసుఖాదికార్యములు విడచె
తండ్రిపంపునఁ దనకన్నతండ్రి పేరుఁ
జెప్పుకతన నదత్తుఁడే చింతలూరి
మంగరా జిట్లు శంకరమంచిపండి
తుండు దీర్చుట జీవన్మృతుండుఁ గాఁడె.

సీ. వసుదేవసుతుఁడన్న వాక్యంబునసె పద్మ
నాభుండు నందనందనుఁడు గాఁడె
మాద్రీతనయులన్నమాత్రంబునసె కవల్
కౌంతేయు లన్నవిఖ్యాతిఁ గనరె
పార్వతీసుతుఁ డని పల్కినంతనె కుమా
రుఁడును బాఁ గార్తికేయుఁడును గాఁడె
బాపిరాడ్సుతుఁ డన్న భావనె మంగన్న
ధృతిజగ్గరాడ్దత్తసుతుఁడు గాఁడె
వేదశాస్త్రపురాణముల్ వినియుఁ గనియు
నెఱిఁగి యెఱుఁగనివాఁడునై యిట్లు విత్త
వాంఛ నన్యాయముగఁ దీర్చు పండితుండు
ఘోరనరకంబులందునఁ గూలకున్నె.

తరువాత లక్ష్మణకవి తనయల్లునిచే నప్పీలుచేయించు టకుఁ దగినయత్నముఁ జేసి యప్పుడు జడ్జిగా నుండిన బ్రౌను దొరను దర్శించి యీక్రిందిసీసపద్యము నొసంగెను.

సీ స మా లి క.

మధువైరికిన్ వనమాలికిఁ గౌస్తుభ
హారునకును సంశ్రితావనునకు
రాధికాప్రియునకు రామసోదరునకు
జగదీశునకు దయాసాగరునకు
శ్రీనాథునకును రక్షితదేవసమితికిఁ
బ్రౌఢభావునకు నారాయణునకు
సురగేంద్రతల్పున కరిశంఖధరునకుఁ
దొగలరాయని గేరుమొగముదొరకు
రణనిహతదుష్టరాత్రిచరమణునకును
గానమోహితవల్లవీకాంతునకును
రిపువిదారికి హరికి శ్రీకృష్ణునకును
కిల్బిషారికి నే నమస్కృతి యొనర్తు.

తెలుఁగునఁ బండితుఁడగు బ్రౌనుదొర లక్ష్మణకవి రచించిన సీసమాలికనుగని చాలసంతసించి మీరాక కేమికారణమని యడుగఁగాఁ గవి తనయల్లునింజూపి యతనికొఱకై వచ్చియుంటి నని తెల్పెను. అతఁ డేమిపనికై వచ్చెనని దొరయడుగఁగా, నీవు వచ్చినపనిని నీవే విన్నవింపుమని మామ చెప్పఁగా మంగన్న యీక్రిందిపద్యములతో విన్నవించెను:

సీ. చింతలూరికి మిరాసీదారుఁడగు బగ్గ
రాజుకుఁ బుత్త్రి పౌరసులు లేమిఁ
దనకును బిన్నయాతండ్రివేందనునకు
బాపిరాట్సుతు దత్తభావుఁజేసి
కొనుటచే నిడివఱకును తద్గృహక్షేత్ర
కర్తనై యుండుట కలకటరు క
చేరిలలెక్కలఁ జిత్తగించినఁ జాలు
నేదినే నెఱుఁగని యిట్టిపనికి
బాపిరాట్సుతుఁ డని నేను బల్కినట్లు
వాది పన్నినకపటభావమె నిజ మని
పట్టి దత్తుఁడు గాఁడంచుఁ బండితుండు
చేసెఁ దీరు పుభయభ్రష్టుఁ జేసె నన్ను.

ఉ. అత్తినధర్మశాస్త్రవిధి కడ్డని చూడక కల్కటర్లసం
సత్తుల లెక్కలారయు విచారము సేయక రాజ్యమేలు భూ
భృత్తుసభాస్థపత్రలిపిరీతిఁ దలంపక విత్తవాంఛచే
దత్తు నదత్తుఁ డం చను నధార్మికపండితుఁ డంట యొప్పునే?

మంగన్న మనవిని విని దొరవారు మరల నొకసారి దర్శనమును జేసికొండని సెలవీయఁగా కవులిరువురు నింటికి వెళ్లిరి. పిమ్మట దాయాదులు మంగన్నతో రాజీపడి సగభాగ మొసంగిరంట.

మాగాపు శరభకవి

ఈకవి వత్సవాయిరామభూపతిని దర్శించినప్పు డాశువుగాఁ జెప్పిన పద్యము.

మ. ఇతఁడా రంగదభంగసంగరచమూహేతిచ్ఛటాపావకో
ద్యతకీలాశలభాయమానరిపురాడ్దారాగ్రశుధారానవీ
నతరంగిణ్యబలాసమాగమసుఖానందత్ప్రయోధిస్థితా
యతశౌర్యోజ్జ్వలకీర్తి వత్సవయరాయక్ష్మాతలాధీశ్వరుం; డితఁడా?

ఈరీతిని "ఇతఁడా" యనుప్రారంభముతో నూఱుపద్యములను రచించె ననువాడుక కలదు; కాని తక్కినపద్యము లెచ్చటను లభ్యములు కావయ్యె.

ఏనుఁగు లక్ష్మణకవి

ఈలక్ష్మణకవిపైఁ గూఁచిమంచి తిమ్మకవి వ్రాసినపద్యము.

గీ. భారతీవదనాంబుజభ్రాజమాన
కలితకర్పూరతాంబూలకబళగంధ
బంధురంబులు నీమంజుభాషణములు
లలితగుణధుర్య! యేనుఁగులక్ష్మణార్య!

శిష్టు కృష్ణమూర్తికవి

ఈకృష్ణకవి పదునెనిమిదవశతాబ్దిలో నున్నవాఁడు. ఇతఁడు సంగీతసాహిత్యములు రెంటియందును మిగులఁ బ్రసిద్ధి వడసినవాఁడు. ఈతఁడు రచించిన చాటువు లనేకములు. అందు కాకర్లపూఁడివారిపైఁ జెప్పినది.

ఉ. వీరు తెలుంగుసాము లరబీతరబీయతునొప్పు గొప్ప స
ర్కారురువలే జమీలు దరఖాస్తుగ నేలినరాజమాన్యహిం
వీరులు ఢక్కణీలు తజవీజుకులాహికు లున్న మేటిమం
జూరు జొహారు యాఖిదుమషూరు ఖరారు మదారు బారు బ

ర్దారు మీరాగ్గరాలపరదాగులశారు కడాని తేరులం
బారుమితారునౌబతు సుమారు పుకారును బారుకుడ్తినీ
డారుగుడారు పైకము బిడారు బజారు కొటారులందు నే
దారు పతాణిబారు దళదారు సవారు షికారులందు బి
ల్కారు సతాసవారు పిలగోలతుపాకుల ఫైరు లందు లే
ఖ్యారుగఁ టెక్కుమారులు తయారుగ వీకిహజారులందు వె
య్యారులు పెద్దషేరుల జోహారులు చూచి హమీరు లెంచి ద
ర్బారు పసందు మీఱు వహవా యని మెచ్చునవాబుఖాను షేం
షేరు బహాదదుల్ పెఱవజీరుల నూఱులమాఱు కెన్నఁ దా
ర్మాలుగ మోది గీములు తమాము ఐవల్చి మఖాము లెల్ల ఫీ
ర్యాఫ రొనరించి మిక్కిలి మరాతబు లందిరి చేరుమాలు త
ల్వారులఁ జేరుదారు డళవాయుల చాయలమీఱు చారుకై
జారు కరారు బాకు సెరజారు తళుక్కున బందుబస్తుగాఁ
బోరు భుజోరుకాకరలపూషి వజీరులదే యమ న్మహో
దారులు పూర్ణనిర్మలసుధాకరకాంతికలాపకీర్తివి
స్తారులు భూరిభూసురవితానమహాహుతిగంధగౌతమీ
తీరనిసర్గదుర్గపురదీపితహర్మ్యతలాగ్రభాగసం
చారులు దేవవారవనజాతముఖీసమవారకామినీ
వారకరాబ్జకీలితసువర్ణమణిద్యుతిదండచామర
ప్రేరితవాతధూతనవఫేనసమానవితానమంగళా
కారసువర్ణపీఠపరికల్పితరాజ్యరమామహామహో
దారులు సేతుశీతవసుధాధరమధ్యతలస్ఫురల్లస
ద్వీర విశేషసంజనితతీవ్రదవానలబాడబాగ్నిత
త్వారినృపాలజాలమకుటార్పితపాదపయోజపీఠ సం

స్కారులు రామచంద్రపురసాలనివాసులు రామచంద్రవం
శాతులు రామచంద్రవసుధావరపౌత్త్రులు రామచంద్రధా
త్రీశమణాభిధానులు వరిష్ఠవసిష్ఠసగోత్రపావనుల్
కారణజన్ము లబ్ధిశశికల్పక మేఘసమానదానదీ
క్షారతు లిందిరాసుతజయంతవసంతసమానసుందరా
కారులు బ్రహ్మకల్పము సుఖంబుగ వర్ధిలువారు లీధరన్.

కాళహస్తిరాజుపైఁ జెప్పినది.

ఉ. డామెరవేంకటక్షితిప! తావకపాండురకీర్తిదీధితి
స్తోమము లిందుభాస్వతులతో నెదిరించి తృణీకరించె నా
గాములకేమి యోజనలు కాని యశంబులు మేయుశంబరం
బేమర కుబ్బు మీఱ వసియించునె డాసి తదంతరంబునన్.

దంతులూరి వేంకటకృష్ణరాజుపైఁ జెప్పినది.

ఉ. పండితమాళి శిష్టకులవార్ధిసోముఁడు కృష్ణమూర్తి కా
ఖండలతుల్యవైభవు లఖండితదానవినోదు లార భూ
ఖండ మొసంగి రిప్పు డది కాపుర ముండమిఁ బోవ దగ్గఁగా
నుండనిముక్కు తుమ్మిన మఱుండునె! కృష్ణనృపాలకాగ్రణీ!
చ. సలలితలీల నెత్తటిని సత్యపదస్థితి తప్ప కెల్ల సూ
రులకుఁ బ్రమోదసంతతినిరూఢి తగన్ సమకూర్చి జీవనం
బు తిఱిచుమర్త్యమూర్తి మనుఁబ్రోవఁడె కృష్ణమహేంద్రచక్రవ
ర్తి లసదనంతకీర్తి యవధీరితమామకహృద్గతార్తియై.
ఉ. పైపయిరంగులం గదిసి పన్నగభోగపుటన్నవన్నె పెం
పై పనుపడ్డ కబ్బముల కబ్బురమా? వెరమాను మేలు వాల్
చూపులప్రాపులన్ వలపుఁజూపుదు నీటగుమాట తేట బల్
దీపులు పుట్టనెట్టనఁ బదింబదిగా నెదఁ జిక్కు చొక్కపుం

బూపచమంగవం గలిపి పోడిమి వేఁడి మిటూతపుంగటా
రీపసమీజియారు చిగిరించెడి మిం చదరం గడంగి మే
లీపని యంచు నెంచు మది హెచ్చఁగ మెచ్చఁగ నిచ్చవచ్చిన
ట్లోపినయంతవట్టు బిగియూఁతగ వాతెఱ మార్పు నేర్పులన్
దాపగుముద్దుగు మ్మొగసి తద్దయు గద్దరి పైడిప్రోదిమేల్
గోపు లెఱుంగఁజేయు నలకోయిలకూఁకలచాయ నింపు తీ
రై పొసఁగన్ వలెన్ జవుల నందిన దంటతనాన విచ్చి క
న్నోపిన పేరుటామనిఁ గనుంగొనవై కనునీటు తేటలన్
దూ పెడలించి పెంచఁ దగుతోపగు గొజ్జగపూలబాఱుతీ
రై పొసఁగన్ వలెన్ జవుల నందిననమ్మరు తేరుదారు లో
ప్పాపవళింపుమేడగదిపందిరి నొప్పెడుపట్టెమంచము
దాపని ముందు నూడిగపుటంచము చింపఁగ నందగత్తెచేఁ
జాపి యొసంగువీడెముపసన్ వలపున్ మొ్మలపింపఁగావలెన్
దేపకు దేప కిప్పగిదిఁ దెన్గొనరించెదుపట్లు; సంస్కృతా
టోపముఁ జూపుచో నలికుటుంబకఝాంకరణాంకకల్పవ
ల్లీపరివేల్లనోల్లసదలీవనలీనసదానపాయసూ
నోపలసత్ప్రభూతపురుహూతవనీభవనిర్ఝరావనీ
జోపరిపుష్పనిష్పతదనూనమరందఝరీపరీతసం
తాపహరాంబుపూరపరితస్సరణోత్థఘులంఘులధ్వని
వ్యాపిసురాపగాంతరసమగ్రతనుగ్రహనాయికాన్యపే
క్షాపరిహీనచారుతరసౌరభసారభరాతిభాసురా
ష్టాపదకంజపుంజనినసత్కనకచ్ఛదహంససంసదా
లాపకలాపసమ్మిళితలాస్యకలావలమానకాంచికా
నూపురకింకిణీగణవినూత్నతరద్యుతిరత్నకంకణ

ప్రాపిఝుణంఝుణక్వణనరంజితమంజులరూపరేఖ పై
కీపరిగీతతారతరగీతవినూతనజాతమాధురీ
రూపనిరూపణీయమయి రూఢికి నెక్కవలెం గవిత్వవి
ద్యాపటిమం బటంచు నను నంతటివానిగ నెంచి నాదుపు
ణ్యోపచయంబునం బిలిచి యుర్వర సర్వరసజ్ఞు లెన్నఁ జా
పోపనివారు చిన్నతన మూనఁగ సన్నిధియందు నిల్పి పృ
థ్వీపవిష్ణుమూర్తి యవధీరితకర్ణవితీర్ణనైపుణా
శాపరిపూర్ణకీర్తి విలసద్గుణసంతతివంతులూరువం
శోపధిసింధుబాంధవసముజ్జ్వలపూర్ణసుధాంశుమూర్తి యు
ర్వీపతిచక్రవర్తి యనఁ బేరగువేంకటకృష్ణమూర్తి యా
శాపరిపూర్తి సేయఁగ విచారము, నీదుప్రచార మేలగున్?

పిఠాపురసంస్థానికునిపై జెప్పినపద్యములు

ఉ. శ్రీరమణీమణీరమణ సింధుసదృక్షకటాక్షవీక్షణాం
కూరసమృద్ధిసంతతినిగూఢనిగాఢసమస్తభాగ్యపా
ళీరమణీయదేవనగరీవరమాచిరమాపిఠాపురీ
భూరిమణీగణాకలితభూరినిరంతరకాంతకాంతివి
స్తారనిరస్తచిత్రకరసౌధసుధాకరకాంతవేదికా
చారుచిరత్నరత్నరుచిసాంద్రనగేంద్రమృగేంద్రపీఠి దు
ర్వారగతిం బయోజలధిపన్నగనాథశిరోధివీథికా
సారరుహాక్షు దీక్షసువిచక్షణతోఁ గొలువుండి మీ రసా
ధారణవాక్సుధామధురధారల మీ రలఘుప్రచారవా
చారుచిచాతురిం గలహసాధనరాజవిరాజితారి రా
డ్దారువిదారణక్రకచదారుణపండితమండలాగ్రభృ

ద్వీరులఁ బిల్చి కృత్యము సవిస్తరతం దగ నెంచి మంచి యిం
పారెసుహృద్యవాద్యకలనాఖిలగీతకళాకలాపని
స్తారకులం గవిప్రకరతార్కికశాబ్దికవేదవాదులన్
గౌరవమొప్ప గొప్పగ నగణ్యధనాదిసనాథులన్ ధృతిన్
గోరిక మీఱఁ జేయుము నకుంఠనటత్పదకంజమంజుమం
జీరసురత్నపుంజమృదుశింజితముల్గలరాజహంసికా
సారససారసస్వనలసంపదులన్ దుదుకందఁ జేయువా
ణీరభసంబు డంబొదవ నిస్తులభూభృదపాత్తజీవికా
చారరమాసమాన లసనానుల జానులు మీరు నాట్యవి
స్తారపదక్రమాభినయతానవితానవిభాగరాగగో
ష్ఠీరతిధీరతిన్ బుధులచిత్తము నత్తగఁ జిత్తగించుచోఁ
గోరికఁ దెల్పువేళ యని కొంకణటెంకణలాటఖోట సౌ
వీరశకాదిదేశపృథివీవరు లందఱు ముందుముందుజో
హారులు చేసి నిల్వ సెలవాయెను మీకిటఁ జేర నంచుఁ జో
బ్దారులు దెల్ప జో హుకుమువాదర బాఱుపసందుమీఱు స
ర్కారు ఖోదాబరాబరుఖరారుమదారులమీరుతీరుద
ర్బారని యెన్ని పన్నొసఁగి పన్నగ సన్నుతు లెన్నొ సేయుచా
మీఱిన వేడ్కతోడఁ బుడమిం గడుఁ బ్రోచుమ నిత్యసత్యవా
ణీరతి భారతీరమణునిం బతిమూర్తిని మాధవున్ శివా
చారత నీశు సద్గతిని జంద్రు సదాసుమనఃప్రయుక్తిచే
సారధరావరుం గని యజస్రముఁ గేరుచు మీఱుచుందుగా
వీరవరేణ్య, రావుకులవేంకటరామమహీపతీ, కృతీ!
మారసమాకృతీ, సదసమానయశశ్చిరదాననిందిత
క్షీరపయోధిసారమణిశీతకరామరభూమిరుడ్ద్యుతీ!
భూరమణాగ్రగణ్య, మిము బ్రోవుత దేవత లెల్లకాలమున్.

ఈకవి యొక వేశ్యపైఁ జెప్పిన పద్యము.

సీ. దురుసాని మై నున్న బురుసాపనిరుమాలు
కరసారసమున నొక్కపరి విసరి
కురుదాపడనిలీల పరదా వెడలి వచ్చు
సరదా తెలియఁ బైట జాఱ విడిచి
అఱజార్చుకురులు క్రమ్మఱ జాఱిపడి వ్రాలు
విరజాజిపువ్వుల విసరి విసరి
వెఱబాఱుగాలి నా షారబాటు విడ మాఱు
దరబారుపావడఁ దార్చి తార్చి
పకడుగలకమ్మవిలుకానిహుకుమతీచు
తలబుజాహిరుగావక్తు తలఁపుఁజేయు
దీనిఫక్తుతమాషాఖుషీనిషాల
ఖిలవతురభీకు నయినను దెలియ వశమె?

చెళ్లపిళ్ల నరసకవి

ఈ ప్రౌఢకవి నివాసగ్రామము గోదావరీమండలములోని కడియము. ఈయన పదునెనిమిదవ శతాబ్దిలో నున్నవాఁడు. ఈకవిరచితములగు గ్రంథములు 1. యామినీపూర్ణతిలకావిలాసము, 2. వేంకటేశ్వరవిలాసము, 3. ఏకప్రాసకంద గోపాలశతకము, 4. అహల్యాసంక్రందనవిలాసము, 5. ఏకాంతసేవాకలాపము. ఈకవిచంద్రుఁ డాశుకవితారచనయందు మిగులఁ బ్రజ్ఞఁ గలవాఁడు. ఈయన కాదొండకాయలపైఁ బ్రీతి మెండు. ఒకానొకప్పుడు పొలములో నాదొండకాయలు గోయుచుండ, వెంట

నున్నవా "రయ్యా! తమకు దీనియందుఁ బ్రీతివిస్తారము గదా! ఇప్పు డొకపద్యమును దీనిపైఁ జెప్పుఁ"డని కోరఁగా నీకవి యాశువుగా రచించినపద్యము:

మ. కనకాంతు న్నతి దైవతప్రమదతార్థ్యశ్రోణ్మహీనీరజ్ఞ్య
చ్ఛ్యవమానాప్పృతశీకరాభనవబీజప్రాంతరోపన్యస
ద్భవనాజాండకు మద్రసప్లుతసముద్యత్స్వాదుమష్టాండకున్
అవితుంగోద్భవకాండకున్ సరసమోహాక్షిండ కాదొండకున్.

ఈయనదే వేఱొకపద్యము.

ఉ. రామశరప్రయోగము ; సురప్రభువజ్రము : చక్రిచక్రమున్ ;
ధామనిధిప్రియాత్మజుని దండము ; కామరిపుత్రిశూలమున్ ;
భూమినొకప్పు రిత్తయయి పోయినఁ బోవును గాక, యీకవి
స్వాములవాక్ప్రయోగముల బ్రహ్మకునైనఁ దరంబె త్రిప్పఁగన్.

అడిదము సూరకవి

ఈకవి పూసపాటి విజయరామరాజుగారి యాస్థానకవి. విజయరామరాజుగారు విజయనగర ప్రభువులు. విజయనగరము విశాఖపట్టణపుమండలములోనిది. ఇక్కవి నివాసగ్రామము రేగ (రేవ) యను గ్రామము. ఆగ్రామమునఁ జెఱువుక్రింద నతనికి మాన్యము కలదు. ఒకసంవత్సరమున దంతులూరి యన్నమరాజనునాతఁడు గ్రామము నంతయు గుత్తకుఁ దీసికొని, చెఱువుఁ బిగఁ గట్టించి, మాన్యమునకు నీ రీయకపోఁగా సూరకవి, పద్యములతో, రాజుగారికి మనవి వ్రాసికొనెను. ఆపద్యము లివి.

సీ. అనఘాగు దేవ! మహాప్రభూ! విన్నపం
బాశ్రితోత్తముఁడ శుద్ధాంధ్రకవిని
పేరు సూరన యింటిపేరు కడిదమువారు
మాజాగ భూపాలరాజరేగ
నల్లకృష్ణక్షమానాయకాగ్రేసరుం
డౌబళకృష్ణక్ష్మాతలేంద్రు లచటఁ
గరిణీకథత్మంబుఁ గల్పించి మాన్యంబు
దయచేసి రది యాస్పదంబు మాకు
అదియుఁ నీయేఁడు దంతులూరన్ననృపతి
సత్తముఁడు గ్రామ మంతయు గుత్తఁ జేసి
చెఱువు బిగఁ గట్టె జనులు జేజేపడంగ
ముంచఁ గట్టించె మాపుట్టి ముంచఁ దలఁచి.

సీ. విన్నవించెద నాదువృత్తాంత మది కొంత
చిత్తగించుము పరాకు సేయఁబోక
పొలములో నొకఁడూడుపూడ్చంగఁ జాలఁడు
గంగాభవాని ఘాకాకు వెఱచి
దుక్కిటెడ్లను గొని దున్నెద మన్నచోఁ
బదు లీయఁ డొక్కండుఁ బాతనేబు
నేఁజోలికినిఁ బోక యింట నుండుద మన్న
పాలుకు వచ్చు గంటాలపన్ను
తెరువు తలగాదు పొన్నూరు తెన్ను గాదు
పంటపస లేదు గంటాలపన్ను పోదు
మీకు దయరాదు మునుపటి మిసిమి లేదు
అతులగుణదీప, విజయరామావనీప!

వేఁడ్కొ కప్పు డాయన్నమరాజు సూరకవిమాన్యమునుండి
చెఱువుముఱుగునీరుఁ బోనీక, యడ్డుఁగట్టించి చిక్కులు కలుగఁ

జేసెనఁట. అందులకు సూరన, యారాజును బ్రార్థింపక, తన మాన్యమున నిలిచిన మోకాలిబంటిముఱుగునీటిలో నిలుచుండి గంగాభవానినిగుఱించి నాలుగుపద్యములను జెప్పఁగా, నారాజు కట్టించిన యడ్డుకట్టతెగి, ముఱుగునీ రంతయుఁ గ్రింది పల్లము నకుఁ బోయెనఁట. ఆపద్యము లీక్రిందివే:—

సీ. బ్రహ్మాండభాండసంపత్తిఁ గుక్షినిఁ గల్గు
పద్మనాభునిపదాబ్జమునఁ బుట్టి
సకలరత్నాకరస్థాన మై యుప్పొంగు
నంబుధీశునిచరణంబుఁ ద్రొక్కి
పరమతత్త్వజ్ఞుఁడై పరఁగుశంతనుమహీ
రమణువామాంకభాగమునఁ జేరి
అఖిలలోకాధ్యక్షుఁడై మించి విహరించు
శివుజటాజూటాగ్రసీమ నిలిచి
తనరునీవంటిధన్య కుత్తమము గాదు
పూసపాటిమహాస్థానభూమియందుఁ
గాలు ద్రొక్కంగ నోడుఁ జండాలుఁ డైనఁ
గదలు మిట మాని దివిజగంగాభవాని.

సీ. ఆదిభిక్షుం డీతఁ డని రోసి విడియాకుఁ
గొని వచ్చి యిట నిల్వఁ గోరి తొక్కొ
జగడాలచీలివై సవతితోఁ బోరాడి
పిఁగి వచ్చి యిచట డాఁగితొక్కొ
నిర్జరాంగన లెల్ల నీఱంకు వెలిఁబుచ్చ
దూఁబవై యిచ్చోట దూరితొక్కొ

బీదబాఁపలఁ గష్టపెట్టుటకై మిన్నుఁ
తొలఁగి యిచ్చోటను నిలిచి త్రొక్క-
వలదు ద్విజభూమిఁ గాల్నిల్ప వరుసగాదు
అవ్వ నీకేల తగ దంబురాశి కరుగు
నాతి యతఁడే కాఁడఁటె పిన్ననాఁటిమగఁడు
కదలు మిట మాని దివిజగంగాభవాని.

సీ. భావింప నీలు వెల్ల భంగంబులే కాని
భంగము ల్దొలఁగు టెప్పటికి లేదు
తిరుగుచోఁ వంకరతిరుగు డింతియ కాని
తిన్నగాఁ దిరుగుట యెన్నఁ డెఱుఁగ
మొనసి రేయిపవల్లు మొరయుచుండుటె కాని
మొరయ కూరక యుంట యెఱుఁగ మెపుడు
బరులకల్మిని రోసి పల్చనగుటె కాని
పలుచనిగతి మాని మెలఁగు టెఱుఁగ
మనుచు నీలోన నీవైన యవగుణంబు
లరసి లజ్జించి దివి నుండ కరుగుదెంచి
నిలువు నీరైన నీ వింద నిలిచి త్రొక్క-
కదలు మిట మాని దివిజగంగాభవాని!

సీ. కృతకాద్రు లాయెనా కీలోగ్రఫణిఫణా
నేక ఘూత్కారవల్మీక చయము?
విరిదోఁట లాయెనా కఱకుకంటకకంట
కాంకురవిస్ఫురితాగచయము?
పువుఁబొన్న లాయెనా నవమంజుల శ్వేత
లవణాలవాలఁ మా చవుటినేల?

బొమ్మరిం ల్లాయెనా భూరిభేకాండజా
ధారనై తనరు కేదారచయము?
నీకు విహరింప వసతులై నివ్వటిలెనె
చిన్నపాలనములు? బ్రాహ్మణక్షేత్రమునకు
ఘాతుకత్వంబుఁ జేయుమునుక్కురులుఁ గలరె?
కదలు మిట పూని దివిజగంగాభవాని!

ఈసూరకవికిఁ గల్లూరి సోమనాథుఁడనునొక వైదికకవితో వివాదము సంభవింపఁగా నీతఁ డాకవినిట్లు తిరస్కరించెను.

క. ఏమేమో శాస్త్రంబులు
తా మిక్కిలి చదివె నంట తద్దయుఁ గవితా
సామర్థ్య మెఱుఁగ నేరని
సోమునిజృంభణము కలదె! సూరునియెదుటన్.

దానికి సోమనాథుఁ డొసఁగిన జవాబు.

గీ. సోమశబ్దార్థ మెఱుఁగనిశుంఠ వగుటఁ
పదరితివి గాక సూర్యునిరవనములకు
భంగకరుఁ డగుసోముజృంభణములీలఁ
దెలియవయ్యెయొ నీగుట్టు తెలిసెఁ గుకవి!

మరల సూరన చెప్పిన పద్యము.

క. చెన్నగు నియోగికవనము
మిన్నగ వైదికుల కబ్బి మిగులునె చెప్పుఁడీ
జున్నురుచి వెన్న కబ్బునె?
తన్నుక చచ్చినను గాని ధరలో నరయన్.

ఈపద్యముపై సోముఁడు వ్రాసిన పద్యములు.

ఉ. త్యాగము విక్రమంబు సుకృతంబు నిగర్వము నీతిబంధుసం
యోగము పెత్తనంబు వినియోగ మెఱింగి నటింప నేర్చుని
య్యోగులు రాజయోగులు కుయుక్తుల మాయల విఱ్ఱవీఁగు ని
య్యోగు లనాథయోగు లపయోగులు నోగులు జోగు లెన్నఁగన్.

క. ఇలలో వైదికవిద్వ
త్తిలకంబుల కేమి దిక్కుఁ దెలిపితి వమ్మా
జిలిబిలిపలుకులవెలఁదీ!
పలుగాకినకారగుల్ల పాలైతిగదే.

(సూరకవిధాటికాఁగలేక సోముఁ డీపద్యముల వ్రాసినట్లు తోఁచుచున్నది.)

ఆ. దేవునాన మున్ను దేశాని కొకకవి
యిప్పుడూర నూర నింటనింట
నేసు రార్గు రేడ్గు రెనమండ్రు తొమ్మండ్రు
పదుగు రేసి కవులు పద్మనాభ!

ఈపద్యమును సూరనయే రచియించె నందురు.

కుత్సితాక్షేపకులంగూర్చి యీకవి రచించిన సీసమాలిక.

సీ. తట్టెఁడంతవిభూతిఁ బెట్టి తాతలనాఁటి
కుండలాల్వేనులఁ గునిసియాడ
మైలఁ గ్రక్కెడు సేలుమడతలు నరసిన
బోడిబుఱ్ఱలమీఁదఁ బొసఁగఁజుట్టి

ప్రాఁతనీరుంగావిపంచెలు ముక్కుము
ల్గనుపింపఁ గా డొల్లుకచ్చఁగట్టి
యంగవస్త్రంబుల నతికి కుట్టినయట్టి
దుప్పట్లు పైగప్పి తుదలు చినిఁగి
నట్టిపుస్తకముల కట్టలు చంకలోఁ
బెట్టి విషంబులు విదులుకొనుచుఁ
బలుగాకిపుండబిడ్డలు శిష్యులని కొంద
ఉపచారములు సేయుచుండఁగా స్వ
యంపాకనిష్ఠుల మని వంట సాగించి
పదిదినంబుల కొక్కపట్టుఁబట్టి
సంగీతసాహిత్యసరసవిద్యలవారి
పాలిటిభూతాలపగిదిఁ దనరి
యెంత చక్కనిశ్లోక మేని పద్యంబేని
రస మెఱుంగక ముక్కురత వహించి
ఇతఁడు పండితుఁడు గాఁ డితఁడు తార్కికుఁడు గాఁ
డితఁడు శాబ్దికుఁడు గాఁ డితఁడు సత్క్రి
యారసజ్ఞుండు గాఁ డని చుల్క నాడుచు
ఘనవిత్తహరణదుష్కర్మ లనుచుఁ
బరఁగుదుష్పండితబ్రహ్మరాక్షసులచేఁ
గవితారసజ్ఞత కట్టువడియెఁ
గాన నేరీతిఁజూచెదో కరుణ మాదృ
శులకవిత్వ మేరీతిని సూటిఁ జేసి
రక్షఁ జేసెదో నీవె సూ! రక్షకుఁడవు
జానకీరామ! దేవతాసార్వభౌమ!

ప్రౌఢకవి మల్లన

ఈమల్లన బమ్మెరపోతనామాత్యుని కుమారుఁడగు ప్రౌఢకవిమల్లనయే. శ్రీనాథుఁడు తాను తెలిఁగించిన నైషధగ్రంథమును తన బావమఱఁదియగు పోతనకు వినిపించి, తన శక్తిని వెల్లడించి యాతనిచే మెప్పువడయు తలఁపుతో నొకనాఁడు బావమఱఁదియింటికిఁ బోయెనఁట. ఆ సమయమునఁ బోతన గ్రామాంతరమున నుండెనఁట. ఇంటిలో మల్లనమాత్రముండెను. మల్లనకుఁ జిన్నతనము. శ్రీనాథుఁ డింటిలోనికిఁ బోయి తాను మోసుకొని వచ్చిన తాళపత్రగ్రంథమును శ్రద్ధతోఁ బదిలముగా నొకచోటఁ బెట్టుకొని కూర్చుండి, యల్లుని వంకఁజూచి 'వరే, మీ నాయన యెక్కడికి వెళ్లినాఁడురా' యనియడుగఁగాఁ బ్రస్తుతము గ్రామములో లేఁడనియు, మధ్యాహ్నమున కింటికి వచ్చుననియు మల్లన ప్రత్యుత్తరముఁ జెప్పి మామగారిని కుశలప్రశ్న లడిగెను. శ్రీనాథుఁ డల్లునకుఁ జవాబులు చెప్పుచు గ్రంథమును విప్పి పారఁజూచుకొనుచుండెను. మల్లన దగ్గరకుఁబోయి 'మామా, అదియేమి గ్రంథ' మని యడిగెను. మామ నైషధమని బదులు చెప్పెను. అల్లుఁడు 'శ్రీహర్షకృతమగుసంస్కృతకావ్యమేనా' యనఁగా, శ్రీనాథుఁడు 'కాదు, కాదు. దానినే నేను తెలుఁగుఁ జేసితి, దీనిపేరు శృంగార నైషధము లే' యని గంభీరముగాఁ బల్కెను. మామగారి నాటలు పట్టింపవలయునని యెంచి, మల్లన, 'ఓహో, మామా, దీనిని నీవుకూడ తెలిఁగించితివా' యనెను. ఆతఁడట్లనఁగనే శ్రీనా

థుఁడు కళవళపడి, చేతనున్న తాటియాకులపుస్తకము నట్లవిడిచి భూమలు ముడిపెట్టి, అల్లునివంకఁజూచి 'దీని నిదివఱ కెవ్వరు తెలిఁగించిరిరా' యని యాతురతతో నడిగెను. మల్లన చిఱు నవ్వునవ్వి "మానాయనగారు చాలకాలము క్రిందటనే తెలిఁ గించియున్నారే" యనెను. అమాట చెవినిఁబడఁగానే మఱింత కళవళముఁ జెంది, 'యేమిది? దీని నిదివఱ కెవ్వరును తెలిఁ గించియుండలే దను నమ్మకముతో, నా బుద్ధిబలమునంతయు ధారవోసి దీనిఁ దెలిఁగించితిని. పోతనయే తెలిఁగించె నా. తెలిగించెనే యనుకొందము. మాటమాత్రమైన, నాతో ననక రహస్యముగా నుంచునా' యని యేమేమో యోజించి యోజించి, మల్లనమాటలు గల్లలుగాఁ దలపోసి, దీనితో సర్వ ముఁ దేలఁగలదని నిశ్చయించుకొని, 'మీతండ్రిగారి నైషధము లోని పద్యమొకటి చదువు'మని మల్లననడుగఁగా, నాతఁడు వెల వెలఁబోక, 'యేపట్టునఁ జదువుమనియెద' రనెను. శ్రీనాథుఁడు గొంకుచు, 'దమయంతి విరహగ్లాని నెట్లు వర్ణించెనో, ఆపట్టునఁ జదువు' మనెను. అప్పుడు మల్లన యీక్రిందిపద్యము నల్లనఁ జదివెను.

గీ. కాంత కలఁదినచందనకర్దమంబు
ఉగ్రవిరహాగ్నిఁ దుకతుక నుడికి చెదరి
చెంత నున్నట్టిదమయంతిచెలిమికత్తె
మెఱుఁగుఁ బాలిండ్లపైఁ బడి మిట్టిపడియె.

శ్రీనాథుఁ డీపద్యమునువిని పోతన నైషధముఁ దెలిగించి నాఁడని నమ్మి, యేమియుఁ దోఁపక మిన్నకుండెను. ఇంతలోఁ

పోతరా జింటికి వచ్చెను; బావమఱఁదిని క్షేమసమాచారము లడిగెను. కాని శ్రీనాథుఁడు, చెప్పీచెప్పనట్లు చెప్పెను. ఈతఁ డెప్పుడును బోతరాజు నెగతాళిఁ జేయుచుండెడువాఁడు. నాఁ డట్టి ప్రసంగ మేమియు రాలేదు. నిష్కళంక హృదయుఁ డగు పోతనామాత్యుఁ డాతనియొద్దనున్న గ్రంథముం జూచి "యదియేమి పుస్తక"మని యడిగెను. ఆతఁడు, "బావా, నీవు తెలిఁగించినసంగతి తెలియక నైషధమునునేనుగూడ తెలిఁగించి తిని. ఈగ్రంథ మదియే." పోతన: "బావగారూ! తమరు నైషధమును దెలిగించుట నీరీతిగా వెల్లడించుచున్నారా? లేక నన్ను బరిహాసము చేయుచున్నారా?' శ్రీనాథుఁడు: 'సరే, ఇఁక నెన్ని నాళ్లు దాఁచెదవు? నీవబద్ధ మాడవనుకొంటిని. నే డంతయు బయలుపడెను'. పోతన రిచ్చవడి, 'ఏమిది? నేను నిశ్చయముగా నాగ్రంథమును దెలిగించియుఁ దనకుఁ జెప్పక దాఁచిపెట్టితినని నొక్కిపలుకుచున్నాఁడు. నిక్కమెఱుంగవలయు'నని తలఁచి 'శ్రీనాథకవీ! యీసంగతి నీకెవరైనఁ జెప్పిరా? లేకనీవేకలగంటివా' యనెను. అంతట తన కీసంగతినంతయు మల్లన చెప్పెననియు పద్యమునుగూడ వినిపించెననియుఁ జెప్పి పైపద్యమును జదివెను. మల్లనవ్వుకొనుచు నటనుండి లేచిపోయెను. పరమభాగవతశిఖామణి యగు పోతనామాత్యుఁడు నిజముఁ గుర్తెఱిఁగి చిఱునవ్వు నవ్వి 'కవిసార్వభౌమా! యీపద్యమును నేను వ్రాసితినని, నీయల్లుఁడు చెప్పుటయందుకంటె, నీవునమ్ముటయందుమిగుల సారస్యము కలదు. ఇట్టి రసభంగకవిత్వమును నాకెందు కంటఁ గట్టెదవు. అది మామలల్లుండ్రగు మీ యిరువురకే తగుఁగాక'

యునేనఁట. శ్రీనాథుఁడు తన తెలివితక్కువ బయటఁబడుటకు విచారపడి యల్లుఁడుచేసిన మోసము నెఱుఁగఁజాలమికి సిగ్గిలి బావగారివలనఁ గలిగిన యవమానముచే క్రుగ్గెను. అప్పుడే యింటికి పోవలయునని యత్నించియు నట్లు వెళ్లిపోవుట మిగుల యవివేకమగునని యెంచి, యాపూట నిలిచి సాయంతనమున వెళ్లిపోయెనఁట.

కూచిమంచి తిమ్మకవి

ఈతఁడు రసికజనమనోభిరామమును రచించిన రసికవతంసుఁడు. ఒకవేశ్య యితనిరసికతకు మిగులసంతసించి, తిమ్మకవితో నెప్పుడు సంభాషింపఁ దటస్థించునా యని చింతించుచుండెనఁట. ఆవేశ్య కవితారచనయందును గడుజాణయఁట. కాకున్న నిట్టితలఁపుకలుగఁబోవునా? తిమ్మకవి యొకానొకనాఁడు వీథినిఁ బోవుచుండెను. (ఆతనిసౌందర్య మంత ప్రశంసనీయము కాదనివాడుక.) ఆసమయమున నావేశ్యహఠాత్తుగా నా మార్గమునఁ దిమ్మకవిఁ జూచి, యింతకన్నను మంచిసమయము తటస్థింపదని తలంచి మించినసంతోషమున నాతనిఁ గౌఁగిలించుకొనెనఁట. తిమ్మకవి నివ్వెఱపడి, పెడమోముఁ బెట్టెనఁట. అప్పుడవ్వేశ్య

చ. 'చతురులలోన నీవు కడుజాణ వటంచును నేనుకౌఁగిలిం
చితి నిటుమాఱుమో మిడఁగఁ జెల్లునె?'

అనెనఁట, దానికి సమయానుకూలముగాఁ దిమ్మకవి

... ... ఓరసికాగ్రగణ్యా! యు
ద్భుతమగునట్టిబంగరపుఁ బొంగరపుంగవఁబోలు నీ కుచ
ద్వితయము ఆమ్మనాటి యలపేఁపునఁ దోఁచె నటంచుఁ జూచితిన్.

అని జవాబుఁ జెప్పెనఁట. తిమ్మకవి చూపిన రసికత కావె ల్లాటకర్త మోదమంది, యేమో బహుమాన మర్పించెనఁట.

ప్రూరె నరసకవి.

ఈకవి తననెవరో తిరస్కరించి పలుకఁగా నీక్రింది పద్యముఁ జెప్పెనఁట.

చ. అటు నిసుమంత తిట్టవలె నంచు మదిం దలపోసి చూచిన
జ్జటులనటన్నటాత్కునటజాగ్రదుదగ్రసమగ్రదృక్ఛమూ
త్కటులురదబ్జజాండతటఘట్టనఘట్టనచిట్చిటార్భటో
ద్భటకృసదభ్రశుభ్రచరభాగ్ఘనతుంగతరంగభంగకృ
త్పటుతరభూమధూమయుతభంగశతాంగపతంగలోపకృ
త్కుటిలశిఖానికాయభృతకుంతితతీక్ష్ణకృశానుభావమై
లాటలాటలై చనంగవలె; రోషముతోడను దిట్టఁజూచినన్
దటఁదటదంతకుంతకపరస్పరఘట్టన చెట్చెటల్ చెటల్
పటపటనిర్దళస్థలనభస్థలభూస్థలకాండకాండ ది
క్తటతటగంధదంతిఘనకాండకరండతదంతభోభువ
స్తటపటఘగ్గఢగ్గితధగ్గగధగ్గభగ్ఘగల్ భగల్
రటదనలోత్థహేతిజ్వాలలత్వరసత్వరవిస్ఫులింగికా

పటలత్రుటద్ధిరణ్యకశిపాంగనృసింహకఠోరరంహమై
యటమట లై చనంగవలె; నాదరణాప్తి నొకింతఁజూచినన్
పటుకున సారదంతిలసదశ్వశతాంగసువర్ణ పేటికా
పటహఘణాంఘణాంఘణనభాంకరమత్తమరాళగామినీ
ఛటపటహారహీరచయబంభమబంభమబంభమారవో
త్కటకటుఘూర్ణ్యరాయితపకాసనవంతనిరంతరంబులై
కటువులు నిండఁగావలయు; గట్టిగ దీవనఁ జేసి చూచినన్
బటుదురుతల్పమత్స్యగశివంకరశంకరవిశ్వసృట్ఛచీ
విటవరుణాగ్నిమారుతకుబేరయమేందుదినేంద్రదేవతా
ఘటభవనారదాత్రిశుకగౌతమముఖ్యతపస్విరాడ్వరో
త్కటకసమస్తధేనుమణికల్పమహీరుహపాళు లెల్ల ముం
గిటశరణంచు నిల్వనలెఁ గీర్తినిఁ గోరినమానవోత్తముల్
కటువులు పల్కఁగా వలదొకానొకవేళ నొకించుకేనియు
న్నటమట తౌదు రూ రెఱుఁగ సా టెవ సాటితి జాగ్రతింక వేం
కటగిరివాస తప్తమృదుకాంచనవాస రమేశభక్తుఁడన్.

తిరుమల బుక్కపట్టణం తాతాచార్యులు

ఈశ్రీవైష్ణవకవి నివాసగ్రామము గుంటూరుమండలము లోని చిరాపురమను నగ్రహారము. ఆయగ్రహారములో నీయనకును భాగముకలదు. తాతాచార్యులు మంచి యాశుకవియు ప్రబంధకవియునై యశస్సుఁ గాంచిన ఘనుఁడు. తనపాటిదారములోనిలుచుండి గోడకుఁ దగులునట్లు రాయివేసి యారాయి క్రిందఁబడులోపలఁ గందపద్యమును జెప్ప ప్రజ్ఞగలవాఁడని

వాడుక కలదు. అదియుంగాక యీకవి యుదారస్వభావమును గలవాఁడు.

చిత్తాపురాగ్రహారములోనే భార్గవరపు పెదపాపరాజనునొకకవి కలఁడు. ఈకవు లిరువురు స్నేహితులు. ఒకకాలమునకు లేమిసంఘటింపఁ గుటుంబరక్షణము సేయనోపక పాపరాజకవి నైజామునకు వెళ్లి, తన స్నేహితుఁడగు తాతాచార్యకవి కీక్రిందిరీతిగా జాబు వ్రాసెను.

ఉ. తిరుమలబుక్కపట్టణసుధీవర! యోచిన తాతయార్య! నే
నరుదుగ జ్యేష్ఠశుద్ధవిదియారవివాసరమందు లేచి మీ
కరుణ హుసేనుసాగరము గాంచితి తన్నిహితత్రయోదశిన్
నిరతముఁ జిన్నవాండ్రయెడ నీదయ యుంచవయా దయామయా!.

తన కీరీతిఁబద్యము వ్రాసినంతమాత్రముననే తాతాచార్యులుమనస్సుకఱిగి పాపరాజు తిరిగివచ్చుదాఁక నాతనికుటుంబమును దానే పోషించెను.

ఈవిద్వత్కవి విశ్వగుణాదర్శమును వెలిగించి, వల్లమల్నాటి వెంకటచలంపంతులు (డిప్యూటికలెక్టరు) గారికిఁ గృతి యిచ్చెను. వారిదర్శనమునకు వెళ్లినప్పుడు కవి రచించిన పద్యము.

సీ. వరవల్లమల్నాటివంశాబ్ధి జన్మించి
రాకాసుధాకరు రహి వహించి

ప్రవిమలకీర్తిచే బలికర్ణులను మించి
సురరాజవిభవంపుసొంపుఁ గాంచి
సకలవిద్యలయందు సుకవులఁ బ్రేమించి
నిఖిలరాజక్రియల్ నిర్వహించి
ధరణీసురోత్తమదారిద్ర్య మెడలించి
వనతటాకమ్ముల వసుధ నించి
కృతుల నియమించి సత్కవివితతిఁ గాంచి
ధరణిఁ బాలించి మించినధర్మమూర్తి
భూనుతశ్రేష్ఠ సత్కర్మభూరినిష్ఠ
చారుమణిహార! వేంకటాచలవిహార!

ఈకవి వలపర్లజమీాందార్లవద్ద కేఁగినప్పుడు, చెప్పిన పద్యము.

ఉ. రోసముచే రణస్థలి విరోధులపెం పడగించువారికిన్
వేసట కర్థికోటులకు వేఁడిన కోర్కుల నిచ్చువారికిన్
మీాసము లంచు నెన్నఁ దగు మిక్కిలి తాదృశసద్గుణాదులన్
మీాసము లైనవారలవి మీాసములంచును నెన్న నౌఁ బరీ
హాసము సేయువారలకు హాస్యకరంబుగ వాసివన్నెలన్
బాసి కవీంద్రులీవులకు; నైరులు పోరుకు వచ్చిన న్దృణ
గ్రాసపుదుష్టబుద్ధులను గైకొనుచుం డెడిపేడలోభిభూ
మీశులమూతులందుఁ గలమీాసముల న్సమ మంమఁ బల్కనా?
త్రాసము లేక విక్రమధురంధరకుంభియుగోత్థమాంసమే
గ్రాసముగాఁ జరించుమృగరాజులమూతులయందు భాసి తే
మీాసముల న్బిడాలముల మీాసముల న్సమమంచుఁ బల్కనా?
హాసవిలాసభాసురమహామృగయూదులకన్న మించు మీా

మీసమొకింతమీటినను మీరిపుకోట్లకు సర్వదావనీ
వాసభవోపవాసవివిధాన్న రసాదనపాదధావనా
భ్యాసము లబ్బఁ జేయుఁ ... నే
వాసనఁ దాతయార్యకవివర్యుఁడ మీసభ కేఁగుదెంచితిన్.

తాడువాయి నరసింహాము నియోగిపైఁ జెప్పినపద్యములు.

ఉ. హాటకగర్భులీలఁ జతురాననత న్గడు నీటిఁబుచ్చి మో
మాటము లేక వాణినొకమాటనె నవ్వుచు నోటబుచ్చియు
చ్చాటనఁజేసి గాటముగఁ జాటునుమాటనకొప్పు నీదు వా
చాటత నెన్నఁగాఁ దరమె సద్గుణరత్నఖనీ! సుధీ! నిరా
ఘాటపుతాడువాయికులకంధిమణీ! నరసింహధీమణీ!

సీ. అంభోధిసమహిమకుంభినీధరనిభ
గాంభీర్యధైర్యవిజృంభణంబు
బంభరీకృతనభశ్శుంభదారంభసం
రంభాబ్జకీర్తివిజృంభణంబు
అంభోధికన్యకాదంభకటాక్షలా
భోంచితసంపద్విజృంభణంబు
కుంభినీధూర్వహకుంభీనసీనాథ
సంభావితోక్తివిజృంభణంబు
కుంభికుంభసదృక్కుచకుంభయువతి
హృద్యసాకారమారవిజృంభణంబు
ధరణిలో నీకె తగునార తాడువాయి
వేంకటనృసింహా! సజ్జనవినుతరంహా!

సీ. వివిధవిద్వద్వాఞ్ఛాన్యవితరణనిస్తంద్ర !
దానమేనుకళాదానవేంద్ర !
అసదృశతాడువాయాన్వయాంబుధిచంద్ర !
పటుతరపాండిత్యపన్నగేంద్ర !
కమనీయభోగభాగ్యక్రమదివిజేంద్ర !
సంతతపోషితసత్కవీంద్ర !
శరణాగతాపన్నజనరక్షణోపేంద్ర !
హితధైర్యనిర్జితహిమగిరీంద్ర !
కీర్తనీయమనోహరకీర్తిసాంద్ర !
మాన్యగుణభూషితాశేషమానవేంద్ర !
సత్యభాషాహరిశ్చంద్ర ! సౌష్ఠవాంగ
నిరసితరతీంద్ర ! వేంకటనరసయేంద్ర!

సీ. నిరతసంరక్షితనిఖిలార్థిసంతాన !
సంతానసన్నిభసాధుదాన !
దానాంఘనిరసనత్రాణగుణాహీన !
హీనమానవలూనహృత్ప్రిఖా
ధానుష్కవర్ణితోద్యమధర్మసంధాన !
ఆనతవైరిజనాభిమాన !
మానసంరక్షణామ్లానధీవిజ్ఞాన !
విజ్ఞానవత్సుధీవినుతమాన !
మానినీమానహృత్పంచబాణ ! బాణ
వైణికాహీనగానశుభప్రవీణ !
ధీనిదాన ! బుధాధీన ! గాణ ! తాడు
వాయివేంకటనరసింహ ! వర్ణితాంహ !

సీ. నీదుభార్యామణి నీరజాక్షునిరాణి
నవలీల నవలీల నవఘళించు
నీరమ్య మసుపాణి నిర్జరాగ్రశ్రేణి
నీవిచే శీవిచే నీసడించు
నీకరస్థకృపాణి నీ మనోజ్ఞకృపాణి
వలె ధార్మికోద్ధారకపటిమ నెసఁగు
నీచారుతరవాణి నీచారుతరవాణి
గావాణి వాణిఁబోఁ గడు హసించు
ననఁగ సామాన్యులకు నీదుగుణగణముల
గణన సేయంగఁ దరమె? యగణ్యపుణ్య
వర్ణ్య శ్రీ తాడువాయిసద్వంశచంద్ర!
వేంకటనృసింహమంత్రీంద్ర! వినుతసాంద్ర!

బొగ్గవరపు పెదపాపరాజు

ఈకవి నిజాము రాజ్యమునకు వెళ్లినప్పుడొకగ్రామములో నీకుభోజనసామగ్రి యేమేమి కావలయుఁ జెప్పుము పంపించెద మని అక్కడివారనఁగా నీతఁ డీపద్యమును జెప్పెనఁట.

క. సుప్పావు శేరు బియ్యము
పప్పుఁసోలెడు నెయ్యిపావెఁడు పూటం
దొప్పారపావు శేరుగ
నిప్పింపుడి యుప్పుగాయ లింతే చాలున్.

ఈకవికిఁ బోట్లూరనుగ్రామములో మాన్యము కలదు. దాని కిద్దఱు ముగ్గురు భాగస్థులు కలరు. ఆభాగస్థులు యీపాప

రాజుభాగమును బంచి యియ్యక తామే యపహరించుచుండ వారికి నీవైనను బుద్ధిం జెల్పుమని బొగ్గవరపు వేంకటరాయుం డను నాగ్రామకరణమునకుం గవి యీ క్రిందిపద్యమును వ్రాసి పంపెను.

ఉ. మాన్యపుంబాలిధాన్యము సమర్థులమంచు హరించువారలన్
హైన్యముచెందుంగాని, 'భళి' యందురె? భూజను లోయనన్యసా
మాన్యవివేక ! నీవయిన మంచిగుణం బుపదేశమిమ్ము ప్రా
వీణ్యముతోడ బొగ్గవరవేంకటరాయ ! ప్రధాని శేఖరా !

ఈకవి బెజగము నరసయ్యాయనునతనిపైం జెప్పినపద్యము

సీ. నీచిఱునవ్వు వెన్నెలబెదరింప నా
మోము చందురు గేరు టేమి చెప్ప?
నీకన్ను లంభోజనివహంబు నగ బొమ
లాకుముపిండ్లను గేరు టేమిచెప్ప?
నీ వర్థిజనకల్పవృక్షంబు నాఁ జేతు
లామానికొమ్మలం చేమిచెప్ప?
నీనడ ల్మదకరి కానఁజేయఁగ నూరు
లిభహస్తనిభములం చేమిచెప్ప?
చక్కఁదనముల కుప్పగా సరవి నిన్ను
ధాత జనియింపగాఁ జేసె ధరణిలోన
సకలశ్రీభూసురాశీర్వచనవివర్థి
తాన్వయనిధాన ! కృతిగర్భితాభిధాన !

ఈపద్యమునం దాతనిపేరిముద్రఁబడియున్నది.

కొమ్మలపాటి యోబనకవి

ఈయోబనకవికి మంచళ్లకృష్ణయ్యయనునొకకవి సవ్యాఖ్యానవసుచరిత్రము నొనంగెదనని చెప్పి, మూలము మాత్రమే పంపించెనంట. తరువాత యోబనకవి కృష్ణకవి కిట్లువ్రాసెనంట.

సీ. షడ్రసోపేతభోజన మిడి యతిథికి
 నాపోశనము నీక యలఁచుకరణి
అతిపిపాసార్తున కమృతకూపముఁ జూపి
 'చేదలే' దనుచు వచించుమాడ్కిఁ
దనరఁ గన్యాదాన మొనరించి తరిని గ
 ర్భాధాన మొనరఁ జేయని పగిదిని
దర్పణాంతరమున ధనరాశిఁ జూపించి
 కొను మెంతవలసిన ననువిధమునఁ
దెలియ నమలక రుచులను దిగక లోతుఁ
దెలియు నీవేల సవ్యాఖ్యఁ దెచ్చి యాక
మూల మంపితి రేటికి? మూలధనము
మూలధన మన్నయట్లు; సమూల మొసఁగు
పొల్లుపుచ్చకు తృష్ణ? మంచళ్లకృష్ణ.

గాళ్లబండి పట్టాభిరామరాజు

ఈబట్టుకవి నివాసగ్రామము గుంటూరుమండలములోని కుంకెళ్లకుంట (కుంకలకుంట) యనుగ్రామము. ఈతఁడు కొంత కాలము నర్సారావుపేట మల్రాజువారియాస్థానకవిగానుండెను. మైదోలురామనమంత్రిపై నితఁడు చెప్పినపద్యము.

సీ. రాజీవహితవంశరాముఁ డాతండు స
ద్రాజీవరిపుకాంతిరాముఁ డితఁడు
సలలితశత్రునాశనరాముఁ డాతండు
సలలితశత్రుభీషణుఁ డితండు
సకలవిద్యలమూలసంగ్రహుం డాతఁడు
సకలవిద్యలఁ గన్న సరసుఁ డితఁడు
బహుతారకబ్రహ్మపద మిచ్చు నాతండు
బహుతారకపుమంత్రపఠనుఁ డితఁడు
బుద్ధుఁ డాతండు లలితసుబుద్ధుఁ డితఁడు
శౌరి యాతండు వరకీర్తిశాలి యితఁడు
కలికి యాతండు నార్వేలఘనుఁ డితండు
రాముఁడాతండు మైదోలురాముఁ డితఁడు.

ఈబట్టుకవి యొకనాఁడు సరికొండపాలెమనునొకయగ్రహారమునకుఁ బోయెను. ఆయగ్రహారికులలోఁ బెద్దపేరుఁ జెందినవాఁడు భాస్కరుని బలరామన్నగారు. నెఱదాత. కాని యీ బట్టు యాచనకుఁ బోవునాటికి బలరామన్నగారు మిగులఁ బీదస్థితిలో నుండిరి. బట్టుమొగముఁ జూడఁగనే యేమియు దోఁచక "యీకవి కిప్పుడేమిబహుమానమిచ్చి పంపఁగలనా?" యని యోచించుకొనుచుఁ గూర్చుండెను. ఆయన యోజనలతో బట్టునకుఁ బనియేమి? ఈ రీతిగాఁ బద్యమును జదువ మొదలిడెను.

మ. కరుణా? గౌరవమా? విలాసగుణమా? గాంభీర్యమా? ధైర్యమా?
సరసశ్రీనయమార్గమా? వినయమా? సత్యవ్రతాచారమా?

వరవిద్వత్కవు లెన్న నీకె తగురా? వర్ణింతురా? నిన్ను...

అనునంతకు బలరామన్నగారు, దిగ్గున లేచి, తన శిరో వేష్టనమును దీసి బట్టుచేతులలోఁ బెట్టెను. వివేకియగు పట్టాభి రామరాజు దాతయొక్క మదిని గ్రహించి సంతసించి

... ...బ

ల్లరభీమాహవభీమ! భాస్కరునిబల్రామా! వదాన్యప్రభూ!

అని పూరించెను.

కుడుములరామన యనునాతనిపై జెప్పినపద్యము

క. నాటికి రాయనిబాచఁడు
నేటికి వినుకొండసీమనియోగ్యులలో
మేటివదాన్యుఁడ వీవే
కోటిమనోజాభిరామ! కుడుములరామా!

కుడుముల వాసయ్య యనునతనిపైఁ జెప్పినపద్యము

సీ. శ్రేయోభివృద్ధ్యస్తు భూయోఽస్తు తే సర్వ
విద్వజ్జనశ్లాఘ్యవివిధచరిత!
సౌభాగ్య మస్తు తే సర్వసర్వంసహా
భరణధురంధరబాహుశౌర్య!
విభవాదిరస్తు తే విశ్వవిశ్రుతమహా
వితరణసాహసవిహితసుగుణ!
శ్రీరమాపాంగవీక్షాలాభోఽస్తు తే
కీర్తనీయానంతకీర్తిభరిత!

ఆయురారోగ్య మస్తు తే హర్షితాఖి
లావనీవర ! సత్సమూహాంతరంగ
పంకరుహామంద భాస్వత్ప్రభాతిసాంద్ర!
వైభవసురేంద్ర! కుసుములవాసయేంద్ర!

కోటకోటీశమును నతనిపైఁ జెప్పెనది.

సీ. ప్రజలచేఁ గానుకావళినిఁ గాంచునతండు
హెచ్చుగా దీనుల కిచ్చు నితఁడు
విషమదృష్టినిఁ గొంత వీక్షించు నాతండు
సొంపుగా సమదృష్టిఁ జూచు నితఁడు
ఇల్లిల్లు తప్పక యెలమి నేఁగు నతండు
వన్నె మీరెడు భాగ్యవంతుఁ డితఁడు
కట్టుపుట్టము లేక కట్టుఁజర్మ మతండు
కనకాంబరావళుల్ గట్టు నితఁడు
శూలియాతఁడు సద్గుణశాలి యితఁడు
జ్ఞాని యాతఁడు పరమసుజ్ఞాని యితఁడు
భర్గుఁ డాతఁడు మతగుణవర్గుఁ డితఁడు
యీశుఁ డాతండు కోటకోటీశుఁ డితఁడు.

తురగా వెంకంరాజు

ప్రౌఢకవితాధురీణుఁడయిన యీకవియొకనాఁడు తాళ్లూగనుగ్రామమునకుఁ బోయె నఁట. ఆరోజుననే యొకకమ్మయింటిలో వివాహము జరుగుచుండెనఁట. ఈకవి ననుబహుమానిం

పకపోదురా యను ధైర్యముతో నాయింటి కేఁగి. తనరాక నాయింటియజమానునకుఁ దెల్పఁగాఁ బనితొందరలతో విసిగి యున్న యాతఁడు త్వరపడి, "యిప్పుడీకవులయేడుపే నాకుఁ బట్టినది. చాలు చాలు వెళ్లు వెళ్లు" మనియె నఁట. అందుపై నీకవికిఁ గోపము వచ్చి, యీ క్రిందిపద్యమునుఁ జెప్పెనఁట.

సీ. పెండ్లిపేరంటాండ్రు పెను రంకులకు నేడ్వ
బాజాభజంత్రీలు పప్పు కేడ్వ
రాజబంధువులంత రంకుముండల కేడ్వ
బాజారువెలఁదులు పసుపు కేడ్వ
వచ్చిపోయెడువారు వక్కలాకుల కేడ్వ
గుగ్గిళ్లకై పెండ్లిగుజ్జు మేడ్వఁ
బల్లకిబోయీలు భత్యాలకై యేడ్వ
బలుపురోహితుఁడు నేబులకు నేడ్వ
హారతిరూకల కాఁడుబిడ్డలు నేడ్వ
కుజ్జువాండ్రందఱుఁ గూటి కేడ్వ
అల్లుఁడనాథయం చత్తమామలు నేడ్వ
కట్నంబుకై గ్రామకరణ మేడ్వ
పెద్దమగం డని పెండ్లికూఁతురు నేడ్వ
పిల్ల చిన్న దటంచుఁ జెనిమి టేడ్వ
చాల్పుగా నిన్ని యేడ్పుల సాగెఁ బెండ్లి
సరస తాళ్లూరులోపల విరసముగను
నజ్జుపేరయ్య చేసె యీనాటి కహహ
కమ్మకులమున జన్మించి ఘనులు నవ్వ?

పుల్లకవి

సీ. ఎనుబోతు బలిసి మత్తేభంబువలెనున్న
భ్రమరంబునకు మదప్రాప్తి లేదు
బూరుగుమ్రా నెంత పొడవుగాఁ బెరిగినఁ
జిలుకకు ఫలవృత్తి సేయలేదు
మసిబొగ్గు కస్తూరిమహిమఁ దీపించినఁ
బరిమళానందసౌభాగ్య మీదు
చవుటియుప్పును కండచక్కెరవలె నున్న
ననుభవహర్షమ్ము నంద నీదు
ఒక్కధనలోభి దొరవలెనున్నఁ గాని
యర్థిపరులకు నందేమి యాస లేదు
మేలు మేలిట్టిమహిమ నిర్మించినాఁడు
పుల్లకవి నేలు గోపికావల్లభుండు.

సీ. కోఁతి తా సభయందుఁ గూర్చుండ నేర్చు నే
కవిసి యొక్కొక్కనిఁ గఱచుఁగాని?
శ్వానంబు దేవరబోనంబు నెఱుఁగు నే!
చౌటిచివేగంబె భక్షించుఁ గాని
గాడిద యింతేని జ్ఞానంబు నెఱుఁగు నే?
మొగమెత్తి యోరక మొఱుగుఁగాని?
సింబోతిది తులసి చెట్టని యెఱుఁగు నే
చెలరేగి మోడు గాఁ జేయుఁగాని?
యెంత యెవరికి ప్రాప్తంబొ యంతె కాని
యెక్కువైనగుణంబు ల వెట్లు గల్గు?
మేలు మేలిట్టిమహిమ నిర్మించినాఁడు
పుల్లకవి నేలు గోపికావల్లభుండు.

మోచర్ల వెంకన్న

వెంకన్న దత్తప్ప వీరిరువురు నన్నదమ్ములు. తెలుఁగు కవులు. నియోగిబ్రాహ్మణులు. వీరి నివాసగ్రామము నెల్లూరు మండలములోని "తెట్టు" అనుగ్రామము.

ఒకనాఁడొక వైయాకరణుఁడు వెలుగోటివిద్వత్కుమార కృష్ణయాచభూపతిం దర్శింపఁగా నారాజు—"మీరు తెలుఁగు కవనమల్లఁగలరా?"యని యాపండితుని ప్రశ్నించెనఁట. అందులకు వ్యాకరణపండితుఁ "డయ్యా నేను శబ్దశాస్త్రమునఁ బ్రవీణతగలవాఁడను. సంస్కృతమున నించుకకవనధాటియుఁగలదు గాని యాంధ్రమున నాకుఁబరిచయము లే"దనెనఁట. ఆరాజున కాంధ్రమున నించుకప్రజ్ఞయు నధికాభిమానమును గలదఁట. అందుచే నాపండితుని పాండిత్యమును గణింపక యాచభూపతి "తెలుఁగెఱుఁగఁడు సంస్కృతంపు తెన్నెఱుఁగుక" అనినట్లు తెనుఁగుతెలియని నీసంస్కృత మెందుకుపొ"మ్మని నిరాదరించెనఁట! పాప మాపండితుఁ డేమిచేయుటకుఁదోఁపక అప్పుడీవెంకనకవిని దర్శించి తనకుఁగలిగిన యవమానమునుదెలుప నా యవమానము తనకు జరిగినట్లు భావించి వెంటనే రాజసముఖమునకు బయలుదేఱుచు ఆరాజుచేతనే మీకు నూటపదారిప్పించెద రండీయని ప్రతిజ్ఞఁజేసెనఁట. వ్యాకరణపండితుని వెంటఁబెట్టుకొని వెంకన యాచభూపతిసంస్థానమునకుఁ బోయి "తెలుఁగుకవులువచ్చినా"రని తెలియఁజేసెను. "దయచేయవల

సిన" దని యాహ్వానము వచ్చెను. రాజు వెంకనంజూచి మీదే గ్రామ మన నాతఁడు మాది 'తెట్టు' అని చెప్పెను. అప్పుడు రాజు తెట్టేనా? యని యించుక నిర్లక్ష్యభావమును సూచింపఁగా నీకవి, మహారాజా! తెట్టన నంతచులకనఁగా జూడకుఁడు.

ఉ. తెట్టు కుమారకృష్ణజగతీవరనందన! రాజ్యలక్ష్మికిన్
బట్టు; ధరాంగనామణికిఁ బాపటబొట్టు; రిపూరగాళికిన్
కట్టు; సముజ్జ్వలద్ధృతికి గట్టు; బుధాళికి వేల్పుఁజెట్టు; వా
గ్దిట్టల కునికిపట్టును మదీయనివాసము యాచభూపతీ!

అని యాశువుగా పద్యముం జదువ రాజు సంతసించి అయ్యా! తమపే రేమన,

క. నా పేరు వేంకనందురు
భూపాలకమకుటనీలపుంజమిళిందో
ద్దీపితపాదాంబుజకరు
ణాపర! వెలుగోటియాచనరనాథేంద్రా!

అని మరలనాశువుగా జవాబు నొసంగ నారా జచ్చెరువంది, అయ్యా! తమ రాశువుగా గంట కెన్నిపద్యములు చెప్పఁగలరని యడుగఁగా గంటకు నూఱుసమస్యల నాశువుగాఁబూరింపఁగలనని కవి ప్రజ్ఞఁబలికె నఁట. ఆసమయమున ఆస్థానకవులచే నియ్యఁబడి యీకవిచేఁ బూరింపఁబడిన సమస్యలు చాల కలవు. ఇందు రసోత్తరములుమాత్ర ముదాహరింపఁబడును. ఈ సమస్యలను ప్రభువే యొసంగెననువాఁడుకయుఁ గలదు.

స:—వృథసత్త్వంబునఁజీమతుమ్మెఁగదరాదిగ్దంతులల్లాడఁగన్.

మ. సఖులీశోర్వి చలింప నిర్జరవరుల్ శంకింప భేరీనికా
యధమత్కారత నిద్ర లేచి దశకంఠామర్త్యవిద్వత్పరీ
వృఢసోదర్యుఁడు లేచి రా వ్యథ యొనర్చె న్నాసికాంతస్థమై
వృథసత్త్వంబునఁ జీమ తుమ్మెఁ గదరా దిగ్దంతు లల్లాడఁగన్.

సమస్య:—గుఱ్ఱానికి నైదుకాళ్లు కోడికివలెనే.

క. మఱ్ఱాకుఁబాన్పుఁగాఁ గొని
బొఱ్ఱను బ్రహ్మాండపఙ్క్తిఁ బూనినముద్దుం
గుఱ్ఱఁడ! విను, వన్నెలు గుఱు
గుఱ్ఱానికి నైదు;కాళ్లు కోడికి వలెనే.

సమస్య:—కన్నులలోఁ జన్ను లమరెఁ గాంతామణికిన్.

క. చిన్నవి ఝషకంబులు గొని
చెన్నలరఁగ బొ త్తవారిచిన్నది రాఁగాఁ
బన్నుగ బొమ్మనఁ గల వల
కన్నులలోఁ జన్ను లమరెఁ గాంతామణికిన్.

సమస్య:—భార్య లిద్దఱు శ్రీరామభద్రునకును.

గీ. రావణుని సంహరించియు రాజ్యమునకు
నంగననుగూడి యభిషిక్తుఁడై వెలుంగ
హార తిచ్చిరి ప్రేమతో హరునిముద్దు
భార్యలిద్దఱు శ్రీరామభద్రునకును.

స:—తలలొక్కేఁబది నాల్గుకానఁబడియెన్ దద్గౌరివక్షంబునన్.

మ. లలితాకారుఁ గుమారు షణ్ముఖునిఁ దాలాలించి చన్నిచ్చుచో
గళలగ్నగ్రహరత్నదీప్తకళికాగాంభీర్యహేమాంచితో
జ్జ్వలరత్నప్రతిబింబితాననములన్ శంభుండు వీక్షింపఁగాఁ
దలలొక్కేఁబదినాల్గుకానఁబడియెన్ దద్గౌరివక్షంబునన్.

సమస్య:—గుత్తఁపుతాపుతారవికకుట్టుపటుక్కున వీడెనింతికిన్

ఉ. అత్తఱిఁ జిత్తజుండు విరహాంగనల న్దనలింప నిక్షువి
ల్లెత్తి ధనుర్గుణంబు మెఱయించి నిశాతవినూతనప్రసూ
నోత్తమబాణపఙ్క్తిఁ గుచయుగ్మము దాటునఁ దాఁకనేసినన్
గుత్తఁపుతాపుతారవికకుట్టుపటుక్కున వీడె నింతికిన్.

ప్రభువుగారు మరల నాసమస్యనే యింకొకరీతిగాఁ బూరింపు మనఁగా,

ఉ. ఇత్తఱి రమ్ము రమ్మనుచు నింపుగఁ గొల్లలు తన్నుఁ బిల్వఁగాఁ
దత్తరపాటున న్గదిసి తాండవకృష్ణుఁడు సుందరాంగిఁ దా
మెత్తనిపూలపాన్పునను మెచ్చి కవుంగిటఁ జేర్చినంత నే
గుత్తఁపుతాపుతారవిక కుట్టుపటుక్కున వీడెనింతికిన్.

స:—ఇనశశిబింబయుగ్మముదయించెదినాంతమునందుఁ దద్దిశన్.

చ. ఇనసమతేజ! మీరు సెలవిచ్చినచిత్రము హేమరత్నసం
జననము మేరుప్రస్తరము జక్కఁగఁదీర్చితిఁ బక్షమయ్యె నే
ర్పునసురకోటుల న్దిశలఁ బొల్పుగ వ్రాయుచు రాఁగ నేఁటికా
యిన శశిబింబయుగ్మముదయించెఁ దినాంతమునందుఁ దద్దిశన్.

సమస్య:—మార్తాండుండపరాద్రిఁ గ్రుంకె నదిగో మధ్యాహ్న కాలంబునన్.

శా. కీర్తింపందగురామసాయకమహాగ్ని జ్వాల శుంభన్నిశా
నర్తిన్ రావణుఁ గాంచి నారదుఁడు దేవాధ్యక్షుతోఁ బల్కె న
ప్లార్తిన్ జెంద మిమున్ జయించుఁగద! యున్నత్యుగ్రుఁడై దైత్యరా
ణ్మార్తాండుం డపరాద్రిఁ గ్రుంకె నదిగో మధ్యాహ్నకాలంబునన్.

సమస్య:—"చూతుమెలవ్వుఁడా! యటంచు సుందరి పలికెన్.

క. ఖ్యాతిగలరామచంద్రుఁడు
చేతోమోదంబుతోడఁ జెలఁగుచు నెంతో
ప్రీతిగ నిటుఁజనుదెంచును
చూతుమె! లవ్వుఁడా యటంచు సుందరిపలికెన్.

సమస్య:—అక్కా! రమ్మనుచు మగఁడు నాలిం బిలిచెన్.

క. రక్కసివలె నేప్రొద్దును
మెక్కుచుఁ దిరిగెదవు కాలిమెట్టున నినున్
గుక్కక మానను దసినీ
యక్కా! రమ్మనుచు మగఁడు నాలిం బిలిచెన్.

సమస్య:—కప్పకు సంపంగినూనె కావలెవింటే.

క. ఇప్పురమేలెడు పార్థివుఁ
డిప్పుడు నీతావు కనిచె నిదిగో యార్యా
తెప్పున నంగడితలుపులు
కప్పకు సంపంగినూనె కావలెవింటే.

సమస్య:—రారా తమ్ముఁడ రార యన్న యనె నారాజాస్య
ప్రాణేశ్వరుల్.

శా. గారాబల్లుఁడు నర్జునుండు శ్వశురాగారంబునం దుండఁగా
నీరేజాస్య సుభద్ర వచ్చి యతని న్వీక్షించి పెన్నిగ్గున
న్వారల్ జొచ్చిన సత్య పట్టుకొని యింపారంగ నయ్యర్జునుల్
రారా తమ్ముఁడ! రార యన్న"యనె నారాజాస్యప్రాణేశ్వరుల్.

సమస్య:—రామాయణార్థము వచ్చునట్లు;
తోఁచునడంగు వెండియునుదోఁచునడంగు మెఱుంగుచాడ్పునన్.

ఉ. తోఁచకపట్టి తె మ్మనుచుఁ దొయ్యలి వేఁడిన వెంట నంటి చేఁ
జాచుచు మెల్ల మెల్లఁగను జాడల జాడల నాశ లాశలన్
నాచుకవచ్చు రామరఘునాయకుముందర మాయలేడి తాఁ
దోఁచునడంగువెండియును దోఁచునడంగు మెరుంగుచాడ్పునన్

వెండియు నాసమస్యనే రామాయణార్థము వచ్చునట్లే
పూరించుమనఁగాఁ గవి యిట్లు పూరించెను.

ఉ. పేఁచమడంచి రాఘువకపిప్రవరాదులు వాల్మగంటి మ
న్నేఁచఁగ మిన్నుమన్ను దిశలెచ్చటి వచ్చుటఁ గాలఁగారవిన్
గ్రాచు శరాగ్నికీలల జగంబులు ఘూర్ణిల నింద్రజిత్తు తాఁ
దోఁచు నడంగు వెండియును దోఁచు నడంగు మెఱుంగుచాడ్పునన్.

మరల దానినే భాగవతార్థమువచ్చునట్లు చెప్పుమనఁగాఁ
జెప్పినది.

ఉ. పూఁచినమాటపట్టుఁ దలపోయఁగలేక మనోభవుండు ప్రే
రేచ గణాలునాలుఁ దనురెప్పలనార్పక చూడఁగా మనం

బాపఁగ లేనియట్టి త్రిపురారిపురస్థలి శౌరి నారియై
తోఁచు పడంగు వెండియును దోఁచునడంగు మెఱుంగుచాడ్పునన్.

సమస్య:—భామాకుచమండలంబు భస్మంబాయెన్.

క. కామాతురుఁడై జంగము
ప్రేమంబున బూతిఁబూసి ప్రియమలరంగాఁ
కామినిఁ గౌఁగిటఁ జేర్చిన
భామాకుచమండలంబు భస్మంబాయెన్.

సమస్య:—కుటిలాలక యెడమకన్ను కుడికన్నాయెన్.

క. నిటలమున నీవు దాల్చిన
పటుతరకస్తూరిరేఖ బహుగతిరతిచే
నటునిటు జారిన చెమటకుఁ
గుటిలాలక ! యెడమకన్ను కుడికన్నాయెన్.

సమస్య:—కామినికుచమధ్యమందు గరుడుం డాడెన్.

క. చేమంతిచెట్టుచెంతను
భామామణి నిదుర వోవఁబయ్యెదజారన్
రోమావళి పామోయని
కామిని కుచమధ్యమందు గరుడుం డాడెన్

సమస్య:—పాతరలో సూర్యుఁ డుదయపర్వత మెక్కెన్.

క. ఈతతిఁ గాపులఁ బిలువుఁడి
రాతిరి ప్రొద్దెల్ల జాత రాగెను ధాన్యం
బాతురముగఁ బోయింతము
పాతరలో సూర్యుఁ డుదయపర్వత మెక్కెన్.

సమస్య:—బడబానలపఙ్క్తిమీఁదఁ బచ్చిక మొలిచెన్.

క. పడఁతిరో! నవమేఘంబులు
విడిఁబడి జడిముసురుఁబట్టి విలయపువానల్
కడుఁగొట్టి కురియఁ గోడలు
బడబానలపఙ్క్తిమీఁదఁ బచ్చిక మొలిచెన్.

సమస్య:—ధారములేనిహారము నితంబిని! నీకెవఁడిచ్చెఁ జెప్పవే.

ఉ. భూరివివేకులౌవిటులఁ బూఁబోదరింప్లనుగూడి వారిచేఁ
గోరినభూషలెన్నొకొని కోమలి ధారిణివైతి వందులో
హారము లుల్లసిల్లఁగ మహీప్రవరుల్ వినుతింపఁ బచ్చలా
ధారములేనిహారము నితంబిని! నీకెవఁ డిచ్చెఁ జెప్పవే.

సమస్య:—నూఱు న్మృప్పదియాఱు కన్నులమరెన్ రుద్రాణి
వక్షంబునన్.

శా. రారమ్మంచుఁ గుమారు నంకముపయిన్ రంజిల్లఁగా నుంచి వి
స్తారోద్యద్ఘనవక్త్రపంచకముతో శంభుండుఁ దత్కాంతయున్
ఆరూఢిన్ఘనపంచరత్నపతకం బాలోకనజ్ఞేయఁగా
నూఱు న్మృప్పదియాఱుకన్నులమరెన్ రుద్రాణివక్షంబునన్.

సమస్య:—ఇంకం గస్తురిబొట్టుఁ బెట్టకుము తన్వీ! ఫాలభాగం
బునన్.

శా. పంకేజానన నేఁటిరేయి వినుమీ పంతంబుతో రాహు వే
శంకాతంకము లేక షోడశకళాసంపూర్ణ నేణాంకునిం
బొంకం బార్చెద నంచుఁ బల్కెను తగం బొంచుండి నే వింటి నీ
వింకం గస్తురిబొట్టుఁ బెట్టకుము తన్వీ! ఫాలభాగంబునన్.

సమస్య:—వర్షాకాలము వచ్చె గ్రీష్మమువలె వైశాఖమాసంబునన్.

శా. హర్షం బెట్లగు? కృష్ణదేవుఁ డిటకై యబ్జాక్షి! రాఁడాయె సా
మర్షాహంకృతిఁ జంద్రుఁ డేచుతరి భీమ ద్వేష సామోగ్రదు
ర్ధర్ష కూర్మితనిశాతఘాతనవచూతవ్రాతబాణావళీ
వర్షాకాలము వచ్చె గ్రీష్మమువలెన్ వైశాఖమాసంబునన్.

సమస్య:—వక్త్రింబుల్పది కన్ను లైదు కరము ల్వర్ణింపఁగా వేయగున్.

శా. ఈక్త్రిప్రాసము కష్టమౌననుచు మీ రింతేసివారాడఁగా
వాక్త్రిసంబది సత్యవీశ్వరులతో త్రివల్గామినేఁ జెప్పెదన్
దిక్త్రిరాతికిఁ బార్వతీశ్వరులకున్ దిగ్మప్రభారాశికిన్
వక్త్రింబు ల్పది కన్ను లైదు కరము ల్వర్ణింపఁగా వేయగున్.

సమస్య:—మరుఁడు దోనఁజూపె యముఁడు కింకరులఁజూపె.

గీ. భరతకులవీరుఁ డైనట్టి పాండురాజు
మాద్రిపై దృష్టిఁబఱపిన మగువ యంత
వలదు వలదని వారింప వాంఛఁగదియ
మరుఁడు దోనజూపె యముఁడు కింకరులఁ జూపె.

సమస్య:—చందురులో సిత్రి నేల చంగలిమేసెన్.

క. కందర్పహరుఁడు నరుఁడును
పందికినై పోరిపోరి పరిపరిగతులన్
గ్రిందైవహరుని శీర్షపుఁ
జందురులో నిత్రి నేలచంగలిమేసెన్.

సమస్య:—ఉత్తరమున భానుబింబ ముదయం బాయెన్.

క. అత్తుగఁ దూరుపుఁబడమరఁ
జిత్తరువు లిఖించి నిదురఁ జెందితి నారా
చిత్తరువు వ్రాయఁబోవలె
నుత్తరమున భానుబింబ ముదయం బాయెన్.

సమస్య:—కప్పను జూడంగఁ బాము గడగడ వడఁకెన్.

క. కప్పలకావలి కేగఁగఁ
జెప్పులు కఱ్ఱయునుఁ బూని శీఘ్రముగాఁగన్
జప్పుడుఁ జేయుచు జనువెం
కప్పను జూడంగఁ బాము గడగడవడఁకెన్.

సమస్య:—రామాయణార్థము వచ్చునట్లు

నినునినునిన్ను నిన్ను మఱినిన్ను నునిన్ను నునిన్ను నిన్ను నున్.

చ. అనిలజ! జాంబవంత! కమలాప్త తనూభవ! వాయుపుత్ర! యో
పనస! సుషేణ! నీల! నల! భానుకులుండగు రాఘవేంద్రుఁ డ
ద్దనుజపురంబు వేగెలువ దైత్యులఁ జంపఁగ వేగరమ్మనెన్
నిను నిను నిన్ను నిన్ను మఱినిన్నను నిన్నను నిన్ను నిన్ననున్.

అదే సమస్య:—భారతార్థము వచ్చునట్లు;

చ. అనఘసురాపగాతనయ! యర్కతనూజ! విచిత్రవీర్యనం
దన! గురుపుత్ర! ద్రోణ! కృప! నాగపురీశ్వర! దుస్ససేన! త
మ్మనుమనె రాజసూయము యమాత్మజుఁ డిప్పుడు చేయఁబూని తా
నిను నిను నిన్ను నిన్ను మఱినిన్నను నిన్నను నిన్ను నిన్ననున్

ఆసమస్యనే:—భాగవతార్థము వచ్చునట్లు పూరించినవిధము;

ఉ. అనఘసురేశ! వాయుసఖ! అర్యమనందన! రాక్షసేంద్ర! యా
దసనిధినాథ! గంధవహ! వైశ్రవణా! నిటలాక్ష! తాను ర
మ్మనుమని చెప్పె మాధవుఁడు మారుని పెండ్లికి మిమ్మునందఱిన్
నిను నిను నిన్ను నిన్ను మఱినిన్నును నిన్నును నిన్ను నిన్నునున్

సమస్య:—పసిఁడిన శాకుతీఁగెకును బర్వతముల్వికసించినవ్వఁగన్

చ. విసువక పల్లవాళిఁ దిని వేడ్కఁ బికంబులు మ్రోయఁగా వసం
తసమయ హేమకారకుఁడు తద్దయు వేడుక భూషణంబులన్
బస వనలక్ష్మిఁ గూర్చుకొని భాసిలు సంపగిపువ్వు పేరిమే
ల్పసిఁడిపశాకుతీఁగెకును బర్వతము ల్వికసించి నవ్వఁగన్.

సమస్య:—ఎలుకలు తమకలుగులోని కేనుఁగు నీడ్చెన్.

క. ఇలలో నిద్దఱురాజులు
మలయుచుఁ జదరంగమాడి మాపటివేళన్
బల మెత్తి కట్ట మఱచిన
నెలుకలు తమకలుఁగులోని కేనుఁగు నీడ్చెన్.

సమస్య:—మీనాక్షికిఁ గుచములారు మీనశరీరా!

క. మీనశరుఁడు వారసమునఁ
బూనిక సుమకందుకములఁ బొసఁగించె నవం
గాను విలసిల్లె నెంతయు
మీనాక్షికిఁ గుచము లారు మీనశరీరా.

సమస్య:—రండాగమనంబుఁ జేయ రమ్యంబ యగున్.

క. కుండినపురమున రుక్మిణి
చండికకుం బూజసలుపుసమయంబున కా
యండజవాహనుఁ దోడ్కొని
రం డాగమనంబుఁ జేయ రమ్యంబ యగున్.

సమస్య:—కమ్మలు మోకాళ్ల తాఁకి ఘలుఘలు మనియెన్

క. కొమ్మను మదనుం డపుడు జ
నమ్మన నీలోత్పలముల వడి నేయంగా
సొమ్మసిలి మోము వంచినఁ
గమ్మలు మోకాళ్ల దాఁకి ఘలుఘలుమనియెన్

సమస్య:—నిప్పున నొకచేరెఁ డంత నెత్తురు గాఱెన్.

క. కుప్పించి వెలుఁగుమూఁకిన
గొప్పములిదె నాకె నిపుడు కోమలి వేగన్
ఉప్పుఁ గొనిరమ్మ కాతము
నిప్పున నొకచేరెఁ డంత నెత్తురు గాఱెన్.

సమస్య:—సుగ్రీవుని యెడమకాలు శునకము కఱచెన్.

క. అగ్రారపునడివీథిని
నిగ్రహముగ బొమ్మలాట నేర్పుగఁ నాడన్
విగ్రహము చెత్తమఱచిన
సుగ్రీవునియెడమకాలు శునకము కఱచెన్.

సమస్య:—గాడిద యేడిచెఁ గదన్న ఘనసంపన్నా!

క. ఆడినమాటకుఁ దప్పిన
గాడిదకొడు కంచుఁ దిట్టఁ గా విని యయ్యో
వీఁడా నాకొకకొడు కని
గాడిద యేడిచెఁ గదన్న ఘనసంపన్నా!

సమస్య:—దుగ్ధపయోధిమధ్యమున దుమ్ములు రేగ నదేమి చోద్యమో!

ఉ. స్నిగ్ధపువర్ణుఁ డీశ్వరుఁడు చిచ్చుఁకంటను బంచబాణునిం
దగ్ధము జేసె నంచు విని తామరసేక్షణుమ్రోల నున్న యా
ముగ్ధపు లచ్చి మోదుకొనఁగా మోహానగంధము పిండిపిండియై
దుగ్ధపయోధిమధ్యమున దుమ్ములు రేగ నదేమి చోద్యమో?

సమస్య:—దోగ్ధ్రిధేనువు గర్భమందు పులికందుల్ పుట్టె నుగ్రాకృతిన్.

శా. దోగ్ధ్రీవాంతతపోదయా! గుణనిధీ? తేజస్వి! పాపాటవీ
దగ్ధాగ్నిష్మనలుఁ డైనకశ్యపున కుద్యద్గర్వుఁడై యాగభు
గ్గర్ధ్రిశుల్ సుతు లుద్భవించిరి దితిజావల్లి వీక్షించ తే
దోగ్ధ్రిధేనువు గర్భమందుఁ బులికందుల్ పుట్టె నుగ్రాకృతిన్.

సమస్య:—మతిలేని నరుండు మిగుల మన్నన నొందున్.

క. హితి మాచరించువారికి
హిత మొనరించుచును సుజనహితుఁ డగుచును దు

వ్యాప్తి మెప్పుగాఁ జేయను స
న్మతి చేని నరుండు మిగుల మన్నన నొందున్.

సమస్య:—అస్ఖలిత బ్రహ్మచారి కాగురుపుత్రుల్.

క. ఈస్ఖాప్రాసము దుష్కర
మస్ఖలనకె నీయఁదగునె యది సుకవులకున్?
నస్ఖలితలయి గుహుం గని
యస్ఖలిత బ్రహ్మచారి కాగురుపుత్రుల్.

ఈరీతి సమస్యల నిచ్చియిచ్చి తుద కేమియుఁ దోఁపక—ఇటుకరాదు; కొటుకరాదు; నటుకరాదు; పెటుకరాదు; అను నాల్గుపదములతోఁ బద్యముఁ జెప్పుమని కోరఁగా కవి.

గీ. ఇటుక రాదు చేత నిసుమంత నిప్పైనఁ
గొటుక రాదు యినుము కొంచెమైన
నటుక రాదు నీరు నడిమికి రెండుగాఁ
బెటుక రాదు బావి పెల్లగిలఁగ.

అని పూరించెను. సమస్యలు పూర్తియైన పిమ్మట—"షా" యను నక్షరముతోఁ బ్రారంభించి, "షా" యను నక్షరముతో ముగించుచు నొక కొన్ని కందపద్యములు శ్రీరామస్తవముగా రచింపుఁడని రాజు గోర తత్క్షణమే వేంకనకవి యారీతి నొక శతకమే రచించెనఁట. కాని ప్రస్తుత మొక నాలుగుమాత్రమే ప్రచురింప నోచితిమి.

షాదిక్షాంతకందములు

క. షాక్షరమాదిగఁ జెప్పెద
నీక్షణమునఁ గందపద్యనివహము విరుసక్
వీక్షింపర దయతో నిటు
రాక్షసహర! రామ! మోక్షరామాధ్యక్షా.

క. షడార్ణజన్యాంబరయుత
రాద్రితవర్గస్థు తామరస్సరసీజా
తేద్రుమ్యాగారపరి
వ్రాద్రీవర! రామ! మోక్షరామాధ్యక్షా.

క. షణ్మేఘునాంభస్సంభవ
రాణ్మానిశనూత్నరత్నరాజన్మకుటో
వ్యన్మండితాంతరిక్ష వి
రాణ్మూర్తి! రామ! మోక్షరామాధ్యక్షా.

క. షట్పదలసితోద్యన్మేక్
త్రిట్పదలాంగప్రకాశధీరాజితగ్రా
జట్పదజటిపటనానా
రాట్పూజిత! రామ! మోక్షరామాధ్యక్షా.

రాజు వెంకనకవికిఁ గల పాండిత్యమును, ఆశుధారా పాటవమును, సమయస్ఫూర్తి చాతుర్యమును గ్రహించి నూట పదార్లు బహుమాన మొసంగి, విలువగల వలువలు కట్టఁ బెట్టెను. ఆసభలోనున్న పండితు లందఱును వెంకనకవి 'కఠిన వాంధ్రకవితాపితామహ' యను బిరుద మొసంగి పద్యంబుల

స్తోత్రములు చేసిరి. అప్పుడు వేంకన తనయొద్దనున్న నూటపది యాఱు రూప్యముల నాసభలోని పండితుల కొసంగి పిమ్మట తన కొసంగిన జరీపుట్టములను పేలికలుగాఁ జించి యొక్కొక్క పండితున కొక్కొక్క పేలిక నిచ్చెను. అప్పు డందఱును నివ్వెఱపడి చూచుచుండిరి. మంత్రిగా "రయ్యా! ఇదేమి యన్యాయము? అంత విలువగల పుట్టములను గోచులుగాఁ జించినా" రని యడుగఁగా నాకవిచంద్రుఁడు కోపోద్దీపితుఁడై—

కం. మానవనాయునిత్యాగము
గోచులకే కాక కట్టుకోకలకౌనా?
ఏవర్ణగోత్రమందున
నీచుం డుదయించి కులము నీచుగఁ జేసెన్.

అను పద్యముం జెప్పెనఁట! అప్పుడు రాజుగారు, "కవీంద్రా! తమ రింత రౌద్రమూర్తు లగుటకుఁ గారణమేమి సెలవిం" డని కోరఁగా మఱింత కోపము రేగి

ఉ. తిట్టుదునా భుజంగవిషదిగ్ధదవానల ఘాగధైగచి
చ్చిట్టచిటార్భటీప్రకటశిఖుమహోగ్రతదుష్టశిక్షణో
ద్ఘటనవిస్ఫులింగలయకారణదారుణలబ్ధలుబ్ధరా
ట్పట్టణగోపురధ్వజనిపాతమహాహుతి గాఁగ నుద్ధతిన్.

అని పద్యముం జెప్పెనట! తరువాత పండితు లందఱి ప్రార్థనలపై వెంకన శాంతింజెంది తనకోపకారణమును వచించె

నఁట. తత్క్షణమే యాచమనాయఁడు తనయపరాధమును క్షమింపుఁడని ప్రార్థించుచు మఱల నాకవికిని ఆ వ్యాకరణపండితునకును దగిన బహుమాన మొనరించి కృతార్థుఁడయ్యెనఁట.

పిమ్మట నొకనాఁ డీవేంకనకవి వినుకొండపురమున కేఁగి శ్రీరాజామల్రాజు వేంకటనరసింహారాయప్రభువుం దర్శింపఁగా నాప్రభువు—ఇతఁడేనా వెంకన?—అనె నఁట! అపుడుకవి— అయ్యా వెంకన యితఁడే కాని

మ. ఇతఁడేనా? వినుకొండనామకమనోభీష్టార్థకృత్యోత్కటః
స్థితసామ్రాజ్యరమాదయామృతఝరీచంచత్కటాక్షేక్షణా
ప్లుతసర్వాంగసమస్తశోభనకళాపుంఖీభవత్స్తుత్యసం
గతమల్రాజవరాన్వయప్రభవవేంకటన్నృపధాత్రీశ్వరం;
జితఁడేనా?—ఇతఁడేనా?—

అనెనట! ప్రభువుగారు వేంకనకవీంద్రుని యసాధారణాశుధారాపాండిత్యములకును ధైర్యమునకును సంతోషించి బహూకరించి పంపిరఁట.

బుచ్చయ్యశాస్త్రి

పంచచామరము. అమీరునంతవానికైన నర్థిజంకఁబోవునా?
ఘమాను బెట్టుకైనఁ గుండటంకి హెచ్చి మోసునా?
కమానుఁ బట్టలేని గ్రద్దకయ్య మెర్గఁబోవునా?
సమానవాచలేంద్ర! తాడిగొట్లచెన్న కేశవా?

శ్రీరస్తు

చాటుపద్యరత్నాకరము

ద్వితీయతరంగము

రాయనభాస్కరుఁడు

ఈ రాయనభాస్కరుఁడు మహాదాత. రాయనభాస్కరులనేకులు కలరు. ఈభాస్కరుఁడు ముప్పదియిద్దఱు మంత్రులలోనివాఁడు. ఈమహాదాతనుగూర్చి యనేకచాటుపద్యములు రచింపఁబడియున్నవి.

ఉ. సన్నుతలీలఁ బాడి నలసంతతిఁ గర్ణుఁడు దాత గాక వా
రన్నలఁ దమ్ములందు నొకఁ డైన వదాన్యులు గారు; కీర్తిసం
పన్నుని రాయనిప్రభుని భాస్కరుసంతతి నెంచి చూడ వా
రన్నలు దమ్ములింటఁ గలయందఱు దాతలు భూతలంబునన్.

సీ. నిత్యసత్యత్యాగనీతిలోఁ శిబిఁ జెప్పి
మిముఁ జెప్పి మఱియును మిమ్ముఁ జెప్పి
బహుపరాక్రమమునఁ బరశురామునిఁ జెప్పి
మిముఁ జెప్పి మఱియును మిమ్ముఁ జెప్పి
రఘుకులోత్తముఁ డైన రామచంద్రునిఁ జెప్పి
మిముఁ జెప్పి మఱియును మిమ్ముఁ జెప్పి
సుకుమారతను సరి సురరాజసుతుఁ జెప్పి
మిముఁ జెప్పి మఱియును మిమ్ముఁ జెప్పి

చెప్పఁ దగుగాక యితరులఁ జెప్పఁదగునె?
కలియుగంబున నీవంటిఘనుఁడు కలఁడె?
అమితగుణసాంద్ర! మానినీకుసుమచంద్ర!
భాగ్యదేవేంద్ర! రాయనిభాస్కరేంద్ర!

సీ. ఏవేళఁ జూచిన నిందిరానందమై
యందమై చెలఁగునీమందిరంబు
ఏజాము చూచిన నిష్టాన్నభోజనా
నందమై చెలఁగునీమందిరంబు
ఏపాలఁ జూచిన గోపాలసత్కథా
ళిందమై చెలఁగు నీమందిరంబు
ఏప్రక్కఁ జూచిన సుప్రజానాయకా
ళిందమై చెలఁగు నీమందిరంబు
గాక తక్కినమంత్రివర్గములయిండ్లు
మేకమెడచండ్లు గిజిగాండ్లమెఱుఁగుగూండ్లు
పూవుఁబోఁడులు నిర్మించుబొమ్మరిండ్లు
భవ్యవిభవేంద్ర! రాయనిభాస్కరేంద్ర!

సీ. బట్టు దీవించుచు బాసికమ్మును జూప
వెలయఁ బెండిలి చేసి వేడ్కఁ బంపెఁ
జొప్పకట్టలమీఁద సోలి యుండఁగఁ జూచి
పట్టెమంచెము పాన్పు బట్టు కిచ్చె
వల్లెత్రాడుఁ జూపినఁ జెలఁగి యెద్దు నొసంగెఁ
బలుపుఁ జూచినఁ బాడిపశువు నిచ్చె
గట్లెంబుఁ జూపిన ఘనత గుఱ్ఱము నిచ్చెఁ
జుట్టఁ జూపిన దాసి సుదతి నిచ్చె

స్నాన మాడంగఁ గడియంబు జారఁ గడమ
కడియమును నేయ శాంభవి కరముఁ జూపె
నెలయ రాయల సంగ్రహమ్ము నేసి చూపె
సర్వమాన్యంబు వినుకొండశాసనంబు
భవ్యభిరతుండు రాయనభాస్కరుండు.

సీ. శ్రీగిరిప్రాగ్దిశశ్రీల కానాలమై
విలసిల్లుచుండెడ విన్నకొండ
విబుధాధిరాణ్మౌళివిశ్వంభరవ్రజ
విజయఘాటికి జెండ విన్నకొండ
వేదవేదాంతాదివిద్యావిచక్షణ
విద్వజ్జనులకండ విన్నకొండ
రాయనభాస్కర ప్రాంచత్ప్రధానుండు
విత్తము లిడుకొండ విన్నకొండ
కొండవీడాది పెనుగొండ గోలకొండ
కొండపలిసీమ మేలైనకొండవీడు
మర్గములకెల్ల బలుదొడ్డదొడ్డకొండ
భాస్కరునికొండ వినుకొండఁ బ్రబలుమండ.

క. ఏకొండయును వినుకొండకు
రాఁగోరదు పాటి పోటి రానేరదుగా
చేకొని రాయనిభాస్కరు
డేకొన్నతవృద్ధి మీఱ నేలుట చేతన్.

క. ఆవినుకొండకు చెంపన
దేవేంద్రుఁడు భాస్కరుండు దీపించె భళీ
ఏవేళ నర్థికోటికిఁ
గావించుచుఁ గనకవృష్టి కడుఁ జోద్యముగన్.

సీ. దాతతో నర్థులతారతమ్యముఁ దెల్పి
 యిప్పింప నేర్చుఁ దా నీయ నేర్చు
నవరసాలంకారనయకవిత్వప్రౌఢిఁ
 దెలియ నేర్చును మూర్ఖుఁ దెలుప నేర్చు
భట్టసంఘట్టఘురట్టవాగ్ఘటాటోప
 చదువఁగా విన నేర్చుఁ జదువ నేర్చు
మానవాధిపులైన మానవాధీశుల
 మెప్పింప నేర్చుఁ దా మెచ్చ నేర్చు
దాత కవి భట్టు మంత్రియుఁ దానె యనుచు
నంతు కెక్కెను ధారుణీమండలమున
సరసహృదయుండు వినుకొండశాసనుండు
భానుతేజుండు రాయనభాస్కరుండు.

సీ. నీదేవదేవుండు నిజభక్తరక్షాప
 రాయణుం డాదినారాయణుండు
నీతాత జగదేకదాత రాయనమంత్రి
 భాస్కరాన్వయుఁడైన భాస్కరుండు
నీతండ్రి వితరణఖ్యాతినిఁ గలియుగ
 కర్ణుండు రామలింగప్రధాని
నీతల్లి పతిహితనీతి నరుంధతీ
 దేవితోఁ బ్రతివచ్చు తిరుచులాంబ
తనర వెలసితి వత్యంతవినయవిభవ
గురుతరైశ్వర్యమహనీయగుణగణాఢ్య
సరసహృదయుండ! వినుకొండశాసనుండ;
భవ్యభరతుండ! రాయనభాస్కరుండ!

క. వగ గ్గి యర్థికీయని
మొగముండల కేల మొలిచె మూతిని మీసల్
తెగగొరుగఁ డాయె మంగలి
రగ డొందగఁ గీర్తికాంత రాయనిబాచా!

క. మీఁగాలుబంటినీటికి
నీగుదు "రమక్క" యనుచు నిలలో వనితల్
నేగమె దాటెఁ బయోధుల
ఱాగ భవత్ కీర్తికాంత రాయనిబాచా!

సీ. రంగత్కృపాదృష్టి గంగాభవానికి
మణికంకణంబు లేమంత్రియొసఁగె
శిష్టార్థమీయఁగా నక్షయంబగునట్లు
మార్తాండుఁ డర్థ మేమంత్రి కొసఁగె
నగ వేఁడినంతలో జగతిపై నర్థికి
మానంబుప్రాణ మేమంత్రి యొసఁగెఁ
మానంబు తాకట్టు వేసి పదార్థంబు
మహిమచే నర్థి కేమంత్రి యొసఁగె
అతఁడు నందవరీకవరాన్వయుండు
మర్ఘుటుండు వసిష్ఠగోత్రోద్భవుండు
శత్రుమథనుండు వినుకొండశాసనుండు
భవ్యభరతుండు రాయనిభాస్కరుండు.

రామలింగభాస్కరుఁడు

రామలింగభాస్కరుఁడు రాయనిభాస్కరునకు మనుమఁడు. ఈవిషయము ఈక్రిందిపద్యమువలనఁ దేలుచున్నది.

సీ. దాతతో నర్థులతారతమ్యముఁ దెల్పి
ఋప్పింప నేర్చుఁ దా నీయ నేర్చు
నవరసాలంకారనయకవిత్వప్రౌఢిఁ
దెలియ నేర్చును మూఢుఁ దెలుప నేర్చు
భట్టసంఘట్టఘురట్టవాగిటులై
చదువఁగా విన నేర్చుఁ జదువ నేర్చు
మానుషాధిపులైన మానవాధీశుల
మెప్పింప నేర్చుఁ దా మెచ్చ నేర్చు
దాత కవి భట్టు మంత్రియుఁ దానె యగుచు
నంతు కెక్కెను ధారుణీమండలమున
సరసహృదయుండు వినుకొండశాసనుండు
భానుతేజుండు రాయనభాస్కరుండు.

సీ. నీదేవదేవుండు నిజభక్తరక్షాప
రాయణుం డాదినారాయణుండు
నీతాత జగదేకదాత రాయనమంత్రి
భాస్కరాన్వయుఁడైన భాస్కరుండు
నీతండ్రి వితరణఖ్యాతినిఁ గలియుగ
కర్ణుండు రామలింగప్రధాని
నీతల్లి పతిహితనీతి నరుంధతీ
దేవితోఁ బ్రతివచ్చు తిరుమలాంబ
తనర వెలసితి వత్యంతవినయవిభవ
గురుతరైశ్వర్యమహనీయగుణగణాఢ్య
సరసహృదయుండ! వినుకొండశాసనుండ;
భవ్యభరతుండ! రాయనభాస్కరుండ!

క. వగ గన్గి యర్థి కీయని
మొగముండల క్షేల మెట్రిచె మూతిని మీసల్
తెగనొరుగఁ డాయె మంగలి
రగ డొందగఁ గీర్తికాంత రాయనిబాచా!

క. మీఁగాలుబంటినీటికి
నీగుదు "రమక్క" యనుచు నిలలో వనితల్
నేగమె దాటెఁ బయోధుల
జాగ భవత్కీర్తికాంత రాయనిబాచా!

సీ. రంగత్కృపాదృష్టి గంగాభవానికి
మణికంకణంబు లేమంత్రియొసఁగె
భిక్షార్థ మీయఁగా నక్షయంబగునట్లు
మార్తాండుఁ డర్ఘ్య మేమంత్రి కొసఁగె
పగ వేఁడినంతలో జగతిపై నర్థికి
మానంబుప్రాణ మేమంత్రి యొసఁగెఁ
మీసంబు తాకట్టు వేసి పదార్థంబు
మహిమచే నర్థి కేమంత్రి యొసఁగె
అతఁడు నందవరీకవరాన్వయుండు
దుర్ఘటుండు వసిష్ఠగోత్రోద్భవుండు
శత్రుమథనుండు వినుకొండశాసనుండు
భవ్యభరతుండు రాయనిభాస్కరుండు.

రామలింగభాస్కరుఁడు

రామలింగభాస్కరుఁడు రాయనిభాస్కరునకు మనుమఁడు. ఈవిషయము ఈక్రిందిపద్యమువలనఁ దేలుచున్నది.

రామలింగభాస్కరుఁడు పిన్నవయసున, విద్యాభ్యాసముఁ జేయు చుండఁగా, నొకబట్టు వచ్చి, రామలింగభాస్కరుఁడు విను నట్లుగా—

క. "రాయనిభాస్కరుతో నే
పోయెఁ జుమీ కీ రికాంత......

అనెనఁట! వెంటనే రామలింగభాస్కరుఁడు తనకరమున నున్న మణికంకణమును దీసిబట్టుకొసంగి—"పోదె"—అనె నట! అది విని యచ్చట మఱియొకఁడు "మఱేదీ"—అనెనఁట! అప్పుడాబట్టుకవి పద్యము నిట్లు పూర్తిచేసె నఁట.

ఆయనమనమఁడు చతురో
పాయుండగు రామలింగభాస్కరుఁ జేరెన్.

సీ. ఏమంత్రిసత్కీర్తి హిమసేతుపర్యంత
మవనిమండలము ముత్యాలశాల
ఏమంత్రిమొగసాల యేప్రొద్దుచూచిన
సంగీతసాహిత్యసరసగోష్ఠి
ఏమంత్రియిలువేలు పిందురేఖామౌళి
చాడేశ్వరీమహాశంభుశక్తి
ఏమంత్రిసౌందర్య మిందీవరాక్షుల
వాలారుఁజూపుల వలపుముద్దు
అతఁడు హరిదాసవంశాబ్ధి కబ్ధిభవుఁడు
అర్థిదారిద్ర్యగాఢతమోర్కుఁ డతఁడు
దానధర్మపరోపకారానుకూలి
సాటిలేనిరామలింగన్న భాస్కరుండు.

సీ. పిలిచినపతికార్య మీడేర్ప నేరని
    పట్టుగుడుపుకుఁ బారు పత్తె మేల?
పరమర్మభేదనోపాయ మెఱుంగని
    పందగోవుకుఁ బారుపత్తె మేల?
తన నమ్మియుండిన దాక్షిణ్య మెఱుఁగని
    పాపాత్మునకుఁ బారుపత్తె మేల?
ఘటక విద్యాచక బంధుల కీయని
    పరమలోభికిఁ బారుపత్తె మేల?
అట్టివానిఁ గృపాదృష్టి నరయఁ గాన
మిండఁడౌ నౌర! భువియందు దండిగాను
బాలికాజననుత పంచబాణరూప!
భాస్కరునిరామలింగన్న భాస్కరేంద్ర!

సీ. అతిథికోటికి నింట నమృతాన్నసత్రంబు
    లంబటిసత్రంబు లర్థులకును
కర్మకాలములఁ బానకాలసత్రంబులు
    చల్లసత్రము ధాత్రి కెల్ల వేళ
నంత్యగృహమున రామానుజసత్రంబు
    నూనెసత్రము శిరస్స్నానములకుఁ
బౌరబాలురకు నేర్పున పాలసత్రంబు
    కామసత్రము విటగ్రామణులకు
గట్టడులు చేసె వినుకొండపట్టణమున
దానసింహాసనాసీనుఁడై నిరూఢి
వర్థి దారిద్ర్యరూపగాఢాంధకార
భాస్కరుఁడు రామలింగయ్యభాస్కరుండు.

కోటసింగరాజు

సీ. "పట్టిసపురవీరభద్రుని ప్రేమచేఁ
జెన్నొందె శ్రీకోటసింగరాజు..."

అని ముప్పదియిద్దఱుమంత్రులను దెల్పు సీసమాలికలోఁ బేర్కొనఁబడిన సింగరా జీతఁడే. ఈతనిఁ గుఱించిన చాటువులు.

క. నరజన్మంబునఁ బుట్టినఁ
గరిణీకమె యుత్తమంబు కరణం బైనం
బురుషార్థపరుఁడు గావలె
శిర సెత్తిన ఫలము కోటసింగమవర్యా!

చ. గడుసరిలోభియర్థ మది కన్న పుదోంగలబందిపోట్లకుం
బుడమిని వారకాంతలకు భూపతికిం జను, కోటసింగ! నీ
పడసినయర్థ మార్తులకు బాంధవకోటికి యాచకాళికిన్
గుడులకు సత్రశాలలకుఁ గూపతటాకవన ప్రతిష్ఠకున్.

సాహిణిమారుఁడు

సీ. "కానిరె భాస్కరునిచేఁ దెనుఁగురామాయణం
బారూఢి సాహిణి మారమంత్రి..."

అను ద్వాత్రింశన్మంత్రిసీసమాలికాచరణ మీతని నియోగిగా నియోగించినది; కాని యీతఁడు బ్రాహ్మణుఁడు కాఁడు.

క. ఇంతులమనములసరిసా
మంతులమనములను బుద్ధిమంతుల మదిలోఁ
జింతింపనిబ్రదు కేటికి?
సంతతసత్కీర్తిహార! సాహిణిమారా!

కొట్టరువు యెఱ్ఱమంత్రి

ఈతనింగురించి మంత్రుల సీసమాలిక యిట్లు చెప్పుచున్నది

సీ. "తనగుమీసముదీసి తాకట్టుగానుంచి,
కొట్టరెఱ్ఱం డర్థి కోర్కెఁదీర్చె..."

ఈతనిగుఱించిన వేఱొక చాటువు

ఉ. వీనులు సంతసిల్లు నిను విన్నఁ గనుంగవ వాడిదేరు నీ
మానితమూర్తిఁ గన్న నిను మంత్రిశిఖామణి యన్న నాలుకం
దేనియ లొల్కు నీవొసఁగు దివ్యవిభూషణ చందనాదులన్
మేనును నాసికేంద్రియము మెచ్చును కొట్టరు యెఱ్ఱధీనిధీ!

పెమ్మసింగరాజు

ఈతడును ముప్పదియిద్దఱు మంత్రులలోనివాఁడె. ఇందు కీక్రింది సీసచరణమే సాక్ష్యము

సీ. "పగతుఁ జుట్టమటంచుఁ బల్కఁగాధనమిచ్చి
చేపట్టెఁ బెమ్మయసింగరాజు..."

ఈమంత్రినిగుఱించిన చాటుపద్యములునీతిబోధకములు. అవిశతకముగా రచియింపఁబడెనేమో కాని, కొన్ని మాత్రమే దొరకినవి.

ఉ. పెట్టకకీర్తిరాదు వలపింపక యింతికి నింపురాదు తాఁ
దిట్టకవాదురాదిక నెదిర్చినవైరుల సంగరమ్మునన్
గొట్టకపేరురాదు కొడుకొక్కఁడు లేక ఫలంబు లేదయా
పట్టపురాజుకైన నిది పద్ధతి పెమ్మయసింగధీమణీ!

ఉ. సత్యములేనిచోటఁ దనుసమ్మతిఁ జెందనిచోట సాధుసాం
గత్యములేనిచోట ధనకాంక్షమునింగినచోట శత్రురా
హిత్యములేనిచోట ఋణమీయనిచోటను గాపురంబుఁ దా
నిత్యముఁజేయరాదు సుమి నిక్కము పెమ్మయసింగధీమణీ.

ఉ. బూరుగుమ్రానియున్నతియుఁ బూవులుఁబిందెలుఁ జూచియాసతోఁ
గీరము లారునెల్లు తమకించుచునుండి ఫలాభిలాషితన్
జేరిరసంబుఁగ్రోలుటకుఁ జించినదూదియు రేఁగునట్టు లా
కూరిమిలేనిరాజులను గొల్చుట పెమ్మయసింగధీమణీ!

చ. మనవికి నొక్కఁడేఁడు ననుమానపుమాటకు నాఱునెల్లు నే
డనిపెదనన్న మాసమవు నప్పెదపొమ్మనఁ బక్షమౌను తత్
క్షణమిదె యంపితెన్న మఱిసంతయు వచ్చును మోక్షమింక నా
మనవికి యెన్నఁడో? సుజనమాన్యుఁడ! పెమ్మయసింగధీమణీ.

ఉ. మాడలమీఁద నాసగలమానిసి కెక్కఁడికీర్తి? కీర్తిపై
వేడుకఁగల్గునాతనికి విత్తముమీఁద మఱెక్కఁడాస? యీ
రేడుజగంబులందు వెలహెచ్చిన కీర్తి ధనంబుఁ గాంచి స
త్ప్రౌఢయశంబుఁ జేకొనియెఁ బమ్మయసింగఁడు దానకర్ణుఁడై.

ఉ. పద్దెము లోభికేల? మఱిపందికి జాఫరుగంధమేల? దు
క్కద్దుకు పంచదారటుకు లేల? నపుంసకుఁడైనవానికిన్
ముద్దులగుమ్మ యేల? నెఱిముక్కర యేల వితంతురాలికిన్
గద్దకు స్నానమేమిటికిఁ గావలెఁ బెమ్మయసింగధీమణీ!

గోపయరామయ

ఇతఁడు ప్రథమశాఖా బ్రాహ్మణుఁడు. ఇంటిపేరు హనుమకొండవారు

సీ. వీఁడె గా శత్రుమంత్రి వీరధైర్యకకోర
భూధరంబునకు దంభోళిహతి
వీఁడెగా సౌందర్యవిభ్రమాపభ్రప
ర్యాప్తకఘనయక్షరాజసుతుఁడు
వీఁడెగా కవిరాజవికటదారిద్ర్యాంధ
కారభారస్ఫుటకమలహితుఁడు
వీఁడెగా చతురబ్ధివేష్టితోర్వీచక్ర
యాచకావళికిఁ గర్ణాంశదాత
మంత్రిమార్తాండదుర్మంత్రిమదవిరోధి
అఘవిదూరుండు హనుమకొండాన్వయుండు
గణికనిర్వాహుఁ డగ్రశాఖాప్రభుండు
రమ్యగుణపాళి గోపయరామమౌళి

ఘంటుపల్లి సాంబనమంత్రి

మ. హరిపూజోత్కట ఘంటుపల్లి సచివేంద్రా! సాంబయామాత్య! నీ
సిరికీర్తిప్రతతిప్రతాపములతో దీటంచుఁ జంద్రార్కులన్
గరిమన్ పద్మభవుండు త్రాసు నిడి వేగం బైపయి న్నొవ్వఁగన్
సరి రారంచును గుండలించెఁ బరివేషాపత్తి శేఖాకృతిన్.

చ. అఱువదినాల్గువిద్య లరయంగను నాలుగసాధ్య మందులోఁ
దురఘనదానశీలతయుఁ దోరపుఁబాటు కవిత్వశౌర్యముల్

తఱమగ నుండ వేరికిని తప్పక నీమెడ నాల్గువిద్యలుం
బురిగొను గుంటుపల్లికులభూషణ! సాంబనమంత్రిశేఖరా!

పసుమర్తి హులిక్కిమంత్రి

చ. ధరణిసదాన్యు నొక్కని విధాత సృజింపక పోయెనంచు ద
త్తరపడఁబోకుమోయికవి! దైవగతిన్ వినుకొండసీమలో
మురికిపుడీపురంబునఁ బ్రమోదమున న్వసియించు చీవులన్
మఱవదుపుణ్యమూర్తి పసుమర్తి హులిక్కిని జూడుఁడయ్య మే
ల్తురగము లంబరావళులు తోడనె యిచ్చుఁ గవీంద్రకోటికిన్

ఉ. మారసమానమూర్తి పసుమర్తికులీనుఁ డులిక్కి దాతయౌఁ
బేరుహులిక్కి గాని పృథివీస్థలిఁ ద్యాగములిక్కి గాదు త్వ
త్సారకవిత్వసంపద లాసంగకె దూరము జారెఁ జూచెఁ దౌ
రా! కవీ! యొసంగును వరాలు గుఱాలు సరాలు నేలువల్.

దమ్మవళం పుల్లప్పప్రధాని.

ఈతఁడు మంచిదాత. నివాసస్థలము గుంటూరు మండలములోని కుంకల్లకుంట (కుంకలగుంట)యనుగ్రామము. ఆగ్రామమున నీపురుషుఁడు ప్రతిష్ఠించినవనము లిప్పటికిని గలవు

మ. ఎలమి న్నర్థుఁ డొసంగుదానములసాం పెల్లన్ బగల్ రెండుజా
ములపర్యంతమె కాని నీవలె సదామోదస్థితి న్గోర్కు ల
ర్థుల కేవేళల నీయఁ గల్గనె! భళా దుర్వారగర్వద్విష
జ్జ్వలకాంతారకుఠార! దమ్మళపుళుంభద్వంశపాథోధిస
ల్లలితాజ్ఞాహిత! సుప్రబోధ్యమతి! పుల్లప్పప్రధానాగ్రణీ!

ఉ. భూరివదాన్యవమ్మళి పుల్లపమంత్రిగుణాఢ్యపుత్త్రపదాం
భోరుహయుగ్మముం గడిగి పుణ్యజలంబులు లోభిమంత్రిపైఁ
జేరఁడు నెత్తిఁ జల్లి యురచేరఁడు లోపలికిచ్చినన్ మహో
దారమనస్కుఁడై యతఁడు ధారుణిఁ గీర్తి వహింపకుండునే?

ఈయమాత్యుఁడు మల్రాజువారితరఫున నేజంటుగా నుండెను. అప్పుడు తాను వసూలు చేయుచుండినశిస్తుపయికము నెప్పటి దప్పుడే బ్రాహ్మణ సంతర్పణలకును గవీశ్వరబహుమానములకును వెచ్చ పెట్టుచుండెను. ఒకసమయమునఁ బయికము నంతయును దివాణమునకుఁ బంపవలసిన దని జమీన్దారు లుత్తరువులుపంపిరి. ఏజంటుగారిచేతిలో నొకదమ్మిడియు లేదు. అప్పుడు పుల్లప్ప యేమియుఁ దోఁపక, పల్నాడుతాలూకాలోని గుత్తికొండయను గ్రామమునకు కాపురము లేచిపోయెను ఆకాలమున నాగుత్తికొండ రామరాజువారిపాలనము క్రింద నుండెను. అప్పుడు మల్రాజువారియాస్థానకవియు, ఆ కుంకలగుంటగ్రామనివాసియు నగు బట్టుకవి ప్రభువుగారితో నిట్లు మనవిచేసెనట !

ఉ. రాముఁడు లేనయోధ్యవలె రాజిలెఁ గుంకలగుంట పుల్లప
గ్రామణి గుత్తికొండనగరానకుఁ బిల్లలతోడఁ జేరఁగా
స్వామి పరాకు నామనవిఁ జక్కఁగ నీమదినుంచి యుంచితో
ద్దాముని దమ్మళాన్వయునిఁ దప్పక తోడుకరావె ధీమణీ!

అంతట సంస్థానాధీశులు పుల్లప్పను మరలఁ బిలిపించి, యథాప్రకారము తమయేజంటుగనే యుంచుకొనిరఁట.

తమ్మడపు సెబాసుమంత్రి

ఉ. ... ... నం
దమ్ము నిజమ్ము తమ్ము కవనమ్ము కవీ! రచియించిచూడమీ
దమ్మవడాన్వయేందుని వదాన్యశిఖామణి మా సెబాసు మం
త్రి మ్మతిమంతునిం గనినదివ్యదుకూలముతోడ గంధపు
వ్వమ్ములవారితమ్ముగఁ గృపామతి నిచ్చుఁ గవీంద్రకోటికిన్.

ఉ. నందవరీకబృందమున నాటికి రాయనిభాస్కరుండు సొం
పొంది వదాన్యుఁ డంచుఁ బొలుపొందెను; నేటికి దమ్మడంపువం
శేందుఁ డరే! సెబాసనఁ బ్రసిద్ధి వహించెనుగా! సెబాసుమం
త్రీంద్రుఁడు మంత్రికోటులు నుతింప వదాన్యు డనంగ ధారుణిన్.

ఉ. కాసులు కొన్ని కూర్చుకొని గర్వముతో నపకీర్తిఁ బొందువా
రేసభ సన్నుతిం బడసి రెక్కడి కెక్కిరి దమ్మడంపుసే
బ్బా సనిపించుకొన్నసచివప్రభు వీవె కదా? నియోగిలో
కాసమకీర్తిచే రవికులాంబుధిసోముఁడు రాముఁడుం బలెన్.

శా. ఏబోధల్ విని తల్లిదండ్రు లుగుభూమీశాంఘ్రిపద్మంబులం
దేబిల్వావళు లుంచిరో? కవులు నేతీర్థావగాహోత్తులుం
గాఁ బొల్చిరి హరి న్నపత్య లోకదీక్షాసక్తిఁ గావించిరో?
శాబాసయ్య జనించె దమ్మడపువంశంబందుఁ బుణ్యాత్ముఁడై.

ఉ. మందమతిం గవుల్ ఖలుల మందుల గర్వుల దుష్టలోభిరా
డ్బృందము నెంచఁబోవుట వివేకులు గారొక వేళఁ గాంచిన
న్నందవరీకులందు సుగుణాఢ్యుఁ డుదారుఁడు మా సెబాసుమం
త్రిందుని గాంచినంతనె దరిద్రమతిభ్రమ లూడకుండునే?

ఉ. భాసురకీర్తిశాలి హరిభక్తవిభామతి దమ్మడంపుసే
బాసనమంత్రికీర్తి రుచి భాసిలె దిగ్వనితాశిరోగ్రజా

తీసుమదామమై పటులదివ్యదుకూలమునై యురోజపా
ళీసితతారహారమయి లీలల క్ష్మాస్పదమై విచిత్రమై.

ఉ. వేసట లేక యాపరకవేషము బొజ్జలు పోగులుంగరాల్
మీసము లుండఁ జూచి చెయి మేలని యెత్తితి దమ్మడంపు శా
బాసనుమంత్రిఁ జూచితిని పార్థివకోటులఁ జూడఁబోను గా
వాసవశాఖి చేతఁగలవారల కేల విచారసంగతుల్?

చ. నలువ సృజించె నౌర మననందవరీకుఁడు దమ్మడంపుస
త్కులుఁడు "సెబాస్సెబా" సనిబుధుల్ నుతియింపగఁ బేరుఁగాంచెనోఁ
గలియుగమందు నాఘనునికన్నను మిన్నవదాన్యుఁ డొక్కఁడే
తెలియఁగ భాస్కరుం డని: తదీయకులోద్భవు లెంతు రెయ్యెడన్.

పీసపాటి శేషాచల మంత్రి

ఉ. యాచకులన్ సృజించితి సురాగము లెల్ల సురేంద్రునింటిలోఁ
దోఁచక యుంచి తంచు విధి త్రొక్కటముం బడి పీసపాటి శే
షాచలమంత్రిచంద్రుని మహాత్ముని తాను సృజించినాఁడహో
యాచకులార! రండి పరమార్థము లెల్లఁ గొనుండి! దండిగన్.

క. అల శేషాచలపతిఁ గన
గలఁ దందురుచు క్తి కనులఁ గన్నది లేదే
యిలఁ బీసపాటి శేషా
చలపతిఁ గనుఁగొన్నభుక్తి చక్కఁగఁ గలుగున్.

ఉ. తండ్రి యొకింత లే కల పితామహు లేమిటఁ బూజఁజేసిరో?
చంద్రునితల్లియుం గుసుమసాయకశూరుని తల్లియున్ హరి
శ్చంద్రునితల్లియు న్విశదసారసలోచనతల్లియున్ దయా
సాంద్రునిఁ బీసపాటికులచంద్రుని శేషునిఁగన్నతల్లియున్.

ఉ. ఖేచరభూధరంబు పరుగెత్తినభానుఁడు పశ్చిమంబునన్
దోఁచిన వీతిహోత్రుఁడు జడోజ్జ్వలుఁడైన గిరిన్సరోజముల్
సూచిత మైనఁ బుణ్యగుణశోభితుఁడై తగుపీసపాటి శే
షాచలమంత్రిపుంగవుఁ డసత్య మొకింత వచింపఁ బూనునే?

గీ. మిమ్ముఁగనుఁగొని "కల్పద్రుమమ్ము సుమ్ము
సఫల"మనుకొని కనుఁగవ సంతసించె
పీసపాటికులాంభోజ! ధీసమాజ!
దానసురభూజ! శేషప్రధానిభోజ!

చ. ఇలు నిలువెంబడిం దిరిపె మెత్తెదుశంభుని నమ్మలేదు; కోఁ
తుల నొనఁగూర్చి రావణుని దున్మినరాముని నమ్మలేద; యా
కలిఁ గొనువేళవారెవరుఁ గన్నులఁ జూడరు పీసపాటిస
త్కులుఁ డగు శేషమంత్రిఁ గనుఁగొన్నను నాఁకలిఁ దీర్చునర్థికిన్

ఉ. పూచినయట్టికొమ్మ లివి పో! కరము ల్నఖపఙ్క్తి గాదు శో
భాచయపల్లవంబు లివి భవ్యపదంబులు గావు చక్కఁగా
యాచకకోటి బాంధవజనావళిఁ బ్రోవఁగఁ బీసపాటి శే
షాచలవల్లభాకృతిసురాగము సంభవమయ్యె ధారుణిన్.

ఉ. చందురుఁ డుద్భవించె సరసంబుల బ్రోవఁగ నెన్నభానుఁడిం
పొందుచు నుద్భవించె బిసపుంజము లుల్లము లుల్లసిల్ల గో
విందుఁడు సంభవించెఁ బృథివీస్థలిఁ బ్రోవఁగఁ బీసపాటివం
శేందుఁడు శేషశైల ముదయించెర! యర్థులఁ బ్రోవ నేటికిన్?

గుమ్మడి వెల్లికృష్ణయ్య

సీ. కాలకంధరఘోరకంధరారభటికి
భీతుఁడై చెలుంబు విడువఁ డేని

పవికరాభీలసంభగ్నాంతరంగుఁడై
మున్నీటిలోపల మునుఁగఁడేని
కలశోద్భవునిచేత గాసిఁ జెందక సదా
స్పర్శార్హవృత్తిఁ దాఁజలిపె నేని
అమరావళికి నెల్లనమృత మిచ్చెదుంతటి
నైర్మల్యము నీలిమఁ గ్రమ్మదేని
యాకృతిని ధీరత గభీరిమను వితరణ
మున సుమాస్తు మైనాకసముద్రవిధుల
నగును గుమ్మడివెల్లివంశాగ్రగణ్యుఁ
గృష్ణయవదాన్యుఁ బోల్ప నీపృథ్వియందు.

కోటి సుబ్బారాయఁడు

శా. ప్రత్యబ్దత్వదుదాత్తదానధరణీద్రవ్యాగ్రహారాఢ్యసా
హిత్యోచ్ఛద్విజపంక్తి దీవన లిడుఙ్ “హేభూపవర్యాగ్రణి
ప్రత్యగ్రప్రభుతా జయోఽస్తు భవతః ప్రాయో” యటంచుఙ్ ఋతా
ధ్యత్యప్రాభవకోటిసంతతిపవిత్రా! సుబ్బరాయాధిపా!

వరదామాత్యుఁడు

మ. శరదంభోధరకాలకంధరహరిస్వర్గోహిమాద్రిస్వరా
ద్ధరిహంసామరవాహినీబలసమీరాహార్యజై వాతృకుల్
కరుణాంభోనిధి మంత్రిపుంగవుఁడు సత్కల్పావనీజాతమా
వరదామాత్యునికిఙ్ ప్రతిఙ్ దొడ సరి జెప్పంబోల దెబ్బంగులఙ్.

గోపరాజు రామప్రధానుఁడు.

ఈరామప్రధానుఁ డొకరాజ సంస్థానమున మంత్రిగా నుండెను. ఆకాలమునఁ గరిణీకవృత్తికమసాలులపై యుండగా

నీతఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుల కిప్పించెను. ఒకతఱి నీతఁడుకృష్ణవేణీ నదీతీరమున భూదానము పరిగ్రహించి సశాఖీయుల భరించె నఁట. అందుల "కెప్పుడు నబద్ధపువ్రాఁతలు తగాదా వ్రాఁతలు వ్రాసికొని జీవించుచుండు నీ నియోగులు దానపాత్రులా?" అని వైదికు లెవరో యాక్షేపింపఁగా నియోగు లెవరో చెప్పిన సమాధాన పద్యములు.

ఉ. వ్రాయుట చిత్రమా! వికృతవైదికమా! నిజదారరక్షణో
పాయముకై నియోగి యిలఁ బార్థివసేవ యొనర్చినంతనే
పాయునె! వంశశీలములు పాయక యెప్పుడు చిత్రగుప్తులున్
వ్రాయరె? యెల్లలోకములవారలు చేసినపుణ్యపాపముల్.

ఉ. మానఘనుండు బ్రహ్మకులమండనమూర్తి పరోపకారి దు
ర్దానదురన్నము ల్గొనఁడు తప్పఁడు స్వామిహితోపకారముల్
దీనులఁ బ్రోచు బాంధవవిధేయుఁడు డస్సియు వేఁడఁబోఁడు తా
నూనినవేడ్కతోడుత నియోగికి నిచ్చినదాన మల్పమే?

కవులు దానపాత్రులు గారని యాక్షేపించుచుఁ జెప్పినపద్యము

చ. అవగతశబ్దశాస్త్రచయు లైనమహాత్ములు పండితోత్తముల్
భువనతలంబునం దధికపూజ్యులు వార లటుండఁ గూటికై
నవనవకల్పనావిధిచణత్వముతోఁ ప నబద్ధమాడు నీ
కవు లిల దానపాత్రు లయి గౌరవ మందుట చూడ చిత్రముల్.

పైయాక్షేపణకు సమాధానము.

చ. కవి కమలాసనుండు త్రిజగత్పతి యైనపినాకపాణియుం
కవియె తలంపఁగాఁ గవులు గారె పరాశరబాదరాయణుల్

కవికృతపుస్తకగ్రహణగర్వితు లల్పులె పూజ లందఁగాఁ
గవు లఁట! దానపాత్రులును కారఁట! యిట్టివి పో విచిత్రముల్.

ఉ. గురుకులవాసఖేదమునకుం గడు వస్సి యపారశాస్త్రసా
గరముల నీఁదియు న్వలఁతి గాఁ దలఁకింపఁగఁ బండితుండు తా
వరకవు లుద్యదిందుకర వారసమాగమపుల్లహల్లకో
త్కరవిగళన్మరందపదకాండము చే నలరించుచాడ్పునన్.

గీ. ఎంచి యెంచి చూడ నింపయి తోఁచునీ
మూఁడులోకములను ముగ్ధలైన
మించుబోండ్లచూపు లించురసంబులు
చతురులైనకవులసరసమతులు.

చ. పలుమరు శాస్త్రముల్ చదివి పండితుఁడై యజ్ఞరాజ్ఞీసత్కృపా
ఫలమును గాంచి తా రసము బాగుగఁ జెప్ప వలంతి యైనవాఁ
డిలఁగవి; లాతివాఁడు కపియే యని చెప్పఁగ నొప్పు; జాయ నాఁ
గులజయ జాయ గాని పెఱకోమలి మాయయ కాక జాయయే?

శ్రీరస్తు

చాటుపద్యరత్నాకరము

తృతీయ తరంగము

కృష్ణదేవరాయలు.

ఈప్రభువు పదియాఱవ శతాబ్దిలో నున్నవాఁడు. పండితకవులనాదరించి యాంధ్రభాషనుమరలవృద్ధికిఁదెచ్చినవాఁడగుటయేగాక తాను గొప్పకవియై విష్ణుచిత్తీయమనుమహాకావ్యము రచించి సుస్థిరయశంబు నందినవాఁడు. ఈమహాపురుషుని జననమునుగూర్చిన చాటువు

ఉ. అందలిశాలివాహనశకాబ్దము లద్రివసుత్రిసోములన్
వందితమైనయవ్యికృతివత్సరమందలిపుష్యమాసమం
దుందగఁ గృష్ణపక్షమున నండెడుద్వాదశిశుక్రవాసరం
బం దుదయించెఁ గృష్ణుఁడు శుభాన్వితుఁ డానరసింహమూర్తికిన్.

ఈరాజకవిని వేఱొకకవి యాశీర్వదించిన యాశీర్వాదము

గీ. పద్మనాభ్యుస్థలంబునఁ బక్కిలోనఁ
బైరుపైఁ బవ్వళించినపరమమూర్తి
యనుదినంబును కృష్ణరాయాధిపునకుఁ
జుక్కజగడాల వేలుపు శుభములొసఁగు.

కోటి తిరుమలరాయలు

ఇతఁడు పుదుకోట ప్రభువు. తిరుమలరాయలపుత్త్రుఁడు. కోటివంశస్థులకు "తొండమాన్" అనునది బిరుదు.

చ. స్థిరజయసాంద్ర! కోటికులతిర్మలరాయధరాధరేంద్ర! నీ
కరకరవాలశాతలను గాంచిన వైరికిఁబోటు దాన నం
బరమణి మేనఁదూటు బలవైరికిఁ దత్తరపాటు రంభవా
తెరపయిఁగాటు సారసుదతీమణి కబ్బురపాటు చిత్రమే?

చ. అరుదుగదా తలంపఁగవులార! ధరాధిపులార! వింటిరా?
శరనిధి మేరఁదప్పినఁ బ్రచండకృశానుఁడు చల్లనైన దు
ర్ధరకులిశంబువాడరిన రామునిబాణము సూటి తప్పినన్
దరణిసుధాకరుల్ గతులు దప్పినఁ గోటికులాబ్ధిచంద్రుఁడీ
తిరుమలతొండమానుఁడు మదిన్మతియాడినమాటఁ దప్పునే!

చ. జరజరవచ్చుబాణముల జల్లకుఁ గొంకక రింగురింగునన్
మెఱయు తుపాకిగుండ్లకును బ్రెగ్గక ఖల్లను కత్తిపెట్లకున్
వెఱవక నాజిలో రిపుల వేమరు గెల్తువు రాయ తొండమాన్
తిరుమలభూపపుంగవుని తిర్మలభూప! దిలీపవిక్రమా!

చ. నఱకుదు వీర వైరినరనాథుల గొగ్గిజిరాలు శింగిణి
తరకసజీనిఘోడలవదండధణాలు ఘుణీలు ఘుల్లనన్
దురమునఁ బెద్దకత్తిఁ గొని దోర్బలశక్తిని రాయతొండమాన్
తిరుమలభూపపుంగవుని తిర్మలభూప! దిలీపవిక్రమా?

ఉ. ఇట్టటుఁ గోటితిర్మలమహీపతి యూరక కానివానిఁ జే
పట్టఁడు పట్టుఁ డట్లనక పట్టినచోఁ దనయంతవానిగా

గట్టిగఁ జేయుఁగా కపదుగాదు నిజంబుగ నింకఁ జూడుఁడీ
పట్టపురాజులార! భట వంది పురోహితులార! వింటిరా?

సీ. చూచితి నేపాళ చోళ కేరళ పాండ్య
ధరణీధవుల సభాస్థలుల నెల్లఁ
గనుగొంటి వంగ వంగ కళింగ కాశ్మీర
వసుధాధి పతుల ప్రాభవము లెల్ల
దరిశించితి మరాట కరహాట కర్ణాట
జగతీశ్వరుల విలాసంబు లెల్లఁ
గాంచితిఁ గురు కొంకణాంధ్ర కణాద విదర్భ
ధరణీధవుల శౌర్యధైర్యపటిమ
లిట్టి సొగ సిట్టి విధవంబు లిట్టి మహిమ
లిట్టి యౌదార్య గరిమల నెందుఁ గాన
రాయ తిరుమలతోండమాన్ ప్రభుతనూజ!
రమ్యగుణసాంద్ర! తిరుమలరాయచంద్ర!

కళిక. మఱియును దుర్జనభర్జనతర్జన, పరిచయ కరజయ శరజాలునకై
నరపతి లక్షణ రక్షణ .... నిజశీలునకై
హరిదతివాటుక శాటక ఝూటక, రరుచిర సురచిర గాత్రజునకై
పరిసరభాసురభూసురవాసర ....
అధికృతగర్వితగుర్వితరోర్విత, లాధిపసాదిపదాతివితతికై
మధురిమపూరితసారితగీరిత, మంగళ ... ...
కవిజనదాననిదాననిదానన, కరకృతకరకృతవరరేజునికై
అవితతభావనపావనభావన, సువదనభువదన ... ...
నవలాల్యానగల సాట్యపుతత్వకై, హావణిలువరుజుల నలరెడు పలుకై
గువలును బూసుకదుముకుచువడికై

శా. స్ఫాయస్దంతి ఘటాఘటోచ్ఛ్వసమదాసారస్ఫురద్వ్యాహినీ
... ...ధరారుహానరస్తోమా వసంతభ్రమ
ద్గాయద్భృంగసమూహానిష్కుటములౌ దారిక్ సుధీగేహముల్
... ...ధీరునలనక్ రంజిల్లు నెల్లప్పుడుక్

కళిక. మఱియు విబుధుల కలన,గరిమనుప్రభువలన
... ...నవిభువలన
రణధరాదిక చలన, రహిత శౌర్యనివలన
గుణధరాధిక మిళన,కుతుకధుర్యనివలన

మ. ... ...
... ... నీ
కరణం బల్కరి తద్గుణౌక్య మని తర్కజ్ఞాలి నవ్వంబడుక్
హారతుల్యప్రతిపాద్యచేత ... ...

కళిక. మరియును గవులను మనుచును విభుచే
నరులను కవులను నసుచును ప్రభుచే
కలనైనను బొంకని ధీరు ... ...
... ...
గంట్లిడఁగాచిన కైగలదొరచే
గంట్లిడఁగాచిన కైన్నవరుచే
కోటికులావనగుణవాక్పతిచే
కోటి.........నిజముగఁ గొలిచె
ప్రజతగఁబొలిచెక్ దినుసునమనిచెక్
మనిమదినునిచెక్ వెనరుసదనుచెక్

విజయరఘునాధరాయలు

ఈతఁడు పుదుకోట ప్రభువగు, తిరుమలరాయలపుత్రుఁడు. ఈయనపై శేషయ్యయనుకవి వ్రాసిన చాటువులు,

సీ. శ్రీహరికరుణావిశేషవైఖరులచే
సామ్రాజ్యమేలుము జయము నీకుఁ
జంద్రజూటునిదయాసాంద్రవైభవముచే
సంపదల్ గాంచుము జయము నీకు
వారిజోద్భవుకృపాపారసత్ప్రేమచే
శౌర్యంబుఁ బూనుము జయము నీకు
మలయకేతనపాండ్యమధురేశువరముచే
సత్కీర్తిఁ జెందుము జయము నీకు
ననుచుఁ గవిబుధపాఠకుల్ వినుతిసేయ
విక్రమస్ఫూర్తికీర్తులవెలసితౌర!
భళిర! తిరుమలతొండమాన్ ప్రభుకుమార!
విజయరఘునాథతొండమాన్ విభువజీర.

సీ. పైఠాణిపాగపై పైఁడిరేకుతురాయి
చొక్కమైమిక్కిలి సొంపునింప
హురుమంజిముత్యంపుటొంట్లతో మగరాల
బావిలీలహారంగుపంతగింపఁ
బూర్ణచంద్రునిరీతిఁబొలుపొందుమోముపై
సిస్తుకస్తురిచుక్కజిగివహింప
మైనిధరించినమణిభూషణావళుల్
కొమరొప్పుకాంతులఁ గ్రుమ్మరింప
నీవుపట్టా షిక్తుఁడై నిఖిలజనులుఁ
గొలువ మాణిక్యపీఠిపైఁజెలఁగితౌర
భళిర తిరుమలతొండమాన్ ప్రభుకుమార!
విజయరఘునాథతొండమాన్ విభువజీర!

సీ. ధారుణీతలమెల్లఁ బసుదానె యుప్పొంగెఁ
బలు చోర జారబాధలు తొలంగెఁ
జేరికొల్చినవారి కోరికల్ ఫలియించె
విమతులకెల్లను వెతజనించె
బంధుసంతతికి సౌభాగ్యంబుఁ దనరారెఁ
గవుల దారిద్ర్యము ల్కడలిమారె
సకలసజ్జనులకు సంతోషములు మీఱె
గాయకకోటికిఁ గఱవుతీఱె
నీవు పట్టాభిషిక్తుఁడై నిఖిలమైన
ధరణిజనులను రక్షింపదలచినపుడె
భళిర తిరుమలతొండమాన్ ప్రభుకుమార!
విజయరఘునాథ! తొండమాన్ విభువజీర!

సీ. సకలసద్గుణముల జానకీపతి జోడు
మఱి నీకు "నారణప్పరశె" బిరుద
గాంభీర్యగరిమచేఁ గలశాబ్ధి నీ కెన
"వరవాకమాలికాభరణ" బిరుద
శౌర్యవిస్ఫురణచే సవ్యసాచీడౌను
నర నీకు "వర్తుకాలతర్క" బిరుద
వితరణఖ్యాతిచే విధుఁడు నీ సాటియౌ
"జయవీరమణవాళ" చండబిరుద
ధైర్యమున నీకు మేరుభూధరము దీటు
తనర వడుశురుకులపండధారిబిరుద
భళిర తిరుమలతొండమాన్ ప్రభుకుమార!
విజయరఘునాథ! తొండమాన్ విభువజీర!

సీ. కత్తికిఁ బచ్చిపూల్ గలిగిన నెఱయోధ
జోడుగంట సుజాని కిడ్డజోద
కపికేతనముగల్గు కపన రంగకిరీటి
వీరకంకణముచే మీఱు మేటి
ప్రతిలేని సింహతలాటంబుగలధీర
వింజామరంబులు వెలయుశూర
గండపెండేరంబుఁ గైకొన్న దునెదారి
పచ్చగొడ్గులు గల్గు ప్రధనశౌరి
పంచవన్నెలపావడల్ పరగు నేత
మానరక్షణబిరుదంబుఁ బూనుదాత
భళిర తిరుమలతొండమాన్ ప్రభుకుమార!
విజయరఘునాథ! తొండమాన్ విభువజీర!

సీ. మదనుని యాకారమహిమంబు విడనాడి
యనిరుద్ధు సౌందర్య మణగఁద్రొక్కి
చందురు నెమ్మేని సారము నిరసించి
మహిని జయంతుని మట్టుపఱచి
నలకూబరుని నిండుచెలువమ్మునను రెమ్మి
నకులుని శృంగారనయము గేరి
నలరాజురూపంబు ననుఁజూచి యణకించి
గాంగేయుచందంబుఁ గాకుసేసి
కృష్ణదేవుని యందంబుఁ గ్రిందుపఱచి
సాటిలేకుండ మీఱె నీ చక్కఁదనము
భళిర తిరుమలతొండమాన్ ప్రభుకుమార!
విజయరఘునాథ! తొండమాన్ విభువజీర!

సీ. తూనిక దాతాయెఁ దొలుదొల్త శిబిరాజు
ఘంటల దాతాయె జలధరంబు
కఠినదాతాయెను కాంచఁ జింతామణి
సీసప్రదాతాయె వెలయువిఘ్నుఁడు
పరకదాతాయెను పరికింపకి...
పాతికదాతాయె భానుసుతుఁడు
అరవాసిదాతాయె నంబికారమణుండు
ముక్కాలుదాతాయె మున్నె బలియుఁ
గాన నీసాటి నెఱదాత కలియుగాన
నరసిచూడంగ నేగాన హరిసమాన !
భళిర తిరుమలతొండమాన్ ప్రభుకుమార !
విజయరఘునాథ ! తొండమాన్ విభువజీర !.

సీ. విసిబడి శేషుని పడగలు విడియించి
పాలమున్నీటిని భంగపఱచి
కలువలచెలికాని కాంతులు కఱగించి
మఱి తారకలనెల్ల మాయఁజేసి
ఆకాశవాహిని నబ్ధిలోపలముంచి
వెలిసమ్మివిరులను విరియఁజేసి
పూని శంఖంబుల పొట్టలెల్లనుఁ జించి
కల్పవృక్షములఁ జీకాకుపఱచి
హారహీరపటీర నీహారరుచుల
మీఱి నీకీర్తి ధరలోన మెఱసె నౌర
భళిర తిరుమలతొండమాన్ ప్రభుకుమార !
విజయరఘునాథ ! తొండమాన్ విభువజీర !.

సీ. ప్రతిలేని మైసూరిపతి కేతనముమీఁద
నెలకొన్న సింగంబు నీదుకీర్తి
పాచ్ఛాహుశిరముపై భాసిల్లుచున్నట్టి
నిండుచంద్రజ్యోతి నీదుకీర్తి
గడిచోడభూపతి కంఠదేశంబున
నెలకొన్న హారంబు నీదుకీర్తి
కేరళభూపాలు కేలఁకులఁ జేవల
నెగడు వింజామర నీదుకీర్తి
పరగ సామంతనృపతుల పొగలందు
నిలుచు మగరాతిజిగితురాల్ నీదుకీర్తి
భళిర తిరుమల తొండమాన్ ప్రభుకుమార!
విజయరఘునాథ! తొండమాన్ విభువజీర!

సీ. భానుని నాకాశపథమునఁబాలించి
బడబానలంబును జడధిఁజొనిపి
కాంచనాద్రిని విల్లు గావించి యీడ్పించి
వేలాయుధుని ముందువెనుక జేసి
పద్మరాగంబులఁ బట్టి సానలఁ బెట్టి
యరుణునిఁ గుంటిగా నదరఁ జేసి
విష్ణుచక్రంబును వేయంచు లొనరించి
వారిజోద్భవు విప్రవరుని జేసి
పరగె నీదు ప్రతాపాగ్ని పద్మజాండ
భాండమెల్లను నిండి యుద్దండలీల
భళిర తిరుమలతొండమాన్ ప్రభుకుమార!
విజయరఘునాథ! తొండమాన్ విభువజీర!

సీ. జోడెనల్ ద్రొక్కును సొగసుగా నొక తేప
మదనద్విరోధుల మస్తకములఁ
జెవాట్లు దాటును జగ్గుగా నొకసారి
కుటిలవిద్వేషుల నిటలములను
వేడెముల్ దిరుగును వేడ్కతో నొకమాటు
వీరాధి వీరుల వీధులందు
కదలికల్ జూపును ఘనముగా నొకతూరి
సామంతనృపతుల ధామములను
పంచధారలు గనుపించుఁ బరులు బెగడఁ
బూని నీ తేజి నృపరాజి పొగడ నాజి
భళిర తిరుమలతొండమాన్ ప్రభుకుమార!
విజయరఘునాథ! తొండమాన్ విభువజీర!.

సీ. ఘుల్లుఘుల్లుమనంగ గదుసు వైరులఁ గొట్టి
ఘుటిఘుటీలుమనంగ బలులఁ గూల్చి
ఘుణిఘుణీలుమనంగ గడివీరులను డుల్చి
ఖచిఖచిక్కుమనంగఁ గరులనొంచి
ఖంగుఖంగుమనంగఁ గంఖాణముల ద్రుంచి
ఖరిఖరీలుమనంగ నరులఁ జిదిమి
కఠికఠిల్లుమనంగ గర్వాంధులనుఁ జెండి
ఖణిఖణీలుమనంగఁ గత్తళములఁ
జించి విదళించి వినతులఁ జీల్చునార
మేలు నీకత్తి వైరులపాలిమిత్తి
భళిర తిరుమలతొండమాన్ ప్రభుకుమార!
విజయరఘునాథ! తొండమాన్ విభువజీర!.

సీ. కలనులోఁ బగవారి ఖచిఖచిక్కునఁ గ్రుమ్మి
ఛేదించు నీదు కైజీతబలము
దురములో రిపులపైఁ దూరి గోరించుచుఁ
జెండాడు నీదు కైజీతబలము
అనిలోన విమతుల నదలించి విదలించి
చించును నీదు కైజీతబలము
పోరిలో వజ్రీలఁ బొడిచి పోర్లించును
చేకొద్ది నీదు కైజీతబలము
ఘోరవైరుల బారులఁ గొట్టి కూల్చి
చెలఁగుఁ జలమున నీదు కైజీతబలము
భళిర తిరుమలతొండమాన్ ప్రభుకుమార!
విజయరఘునాథ! తొండమాన్ విభువజీర!.

సీ. ఘోడాలు తోడాలు కేడాలు బొమిడికల్
ధరఁగూల వజ్రీల నటికినటికి
పేటలు కోటలు బిగువుజంట జిరాలు
సిరస్త్రాల వైరులఁ జెండిచెండి
చిలుకొత్తుదగళాలు చికిలిచేదస్తులు
చెదరంగ దుసెదార్లఁ జించి చించి
సింగాణితరకసల్ జిగిరేకుకత్తులు
దునియంగఁ బగతులఁ దునిమి తునిమి
తురగములమీటి విమతులఁ ద్రుంచిత్రుంచి
గెలిచె భవదీయరాహుత్తదళము కలఁ
భళిర తిరుమలతొండమాన్ ప్రభుకుమార!
విజయరఘునాథ! తొండమాన్ విభువజీర!

సీ. వికటించు వైరుల వేసి "క్రో" యని యార్చు
"నడెకయ్య" మన్న నీ యడపకాఁడు
మదవద్విరోధుల హృదయముల్ పెకలించు
"రణ" మన్న నీ దుకారాంజివాఁడు
కుటిలవిద్వేషుల గుండెకాయలఁ జీల్చు
"సమర"మంచనిన నీ జారివాఁడు
గర్వించు విమతుల కంఠముల్ తెగఁగొట్టు
గడిదురంబునను నీ గొడుగువాఁడు
నీదుసాహస మెంచి వర్ణింపఁదరమె?
వీరమణివాళబిరుదాంక విక్రమార్క
భళిర తిరుమలతొండమాన్ ప్రభుకుమార
విజయరఘునాథ! తొండమాన్ విభువజీర!.

సీ. నీభేరి నినదంబు నెగడినయంతనే
మదవద్విరోధుల మతులు గలఁగు
నీడాలు పెటపెటల్ నిండినయంతనే
ఘోరవిద్వేషుల గుండెలదురు
నీకత్తి నిగనిగల్ సోఁకినయంతనే
విమతుల గర్వ నిర్భేదమగును
నీఘోటిఖురధూళి నెగడినయంతనే
మత్తుల చిత్తముల్ తత్తరించు
వీర నినుఁజూచినప్పుడే యాజివిడిచి
ఘోరవైరులు గుహలలోఁ జేరుచుండ్రు
భళిర తిరుమల తొండమాన్ ప్రభుకుమార!
విజయరఘునాథ! తొండమాన్ విభువజీర!.

సీ. మొనసి స్వామిద్రోహ మొనరించుమూర్ఖుల
పై తలమిత్తి నీ చేతికత్తి
ఏలినస్వామితో నెదిరించు కుమతుల
నెత్తిపై బలుమేకు నీదుబాకు
స్వామికార్యముల వంచన సేయు కుటిలుల
నిటలంబుపై కొంకి నీదువంకి
పతిమాటమీఱిన బండలండీలకు
జమునిదాడిర నీదు జమ్మదాడి
గదర! యుష్మద్భుజాగ్రజాగ్రత్ప్రతాప
మెన్న శక్యంబె యల పన్నగేంద్రునికిని
భళిర తిరుమల తొండమాన్ ప్రభుకుమార!
విజయరఘునాథ! తొండమాన్ విభువజీర!.

సీ. మఝ్ఝారె! నీవంటి మహిపచంద్రుఁడుకల్గఁ
దపమాచరించిరో ధరణిసురులు
మాయురే! నీవంటి మనుజసింహముకల్గ
బద్మాక్షుఁగొల్చిరో బంధుతతులు
చాగురే! నీవంటి జననాయకుఁడుకల్గ
నేవరమందిరో? యిష్టసఖులు
భల్లారె! నివంటి ప్రభుశిరోమణికల్గ
నేపూజఁజేసిరో యెల్లకవులు
మేలు! శహబాసు! నీవంటి మేటికలఁడె
జలధివలయితధారుణీచక్రమునను
భళిర తిరుమల తొండమాన్ ప్రభుకుమార!
విజయరఘునాథ! తొండమాన్ విభువజీర!

సీ. అల్లమార్కండేయు నంతదీర్ఘాయువు
సూర్యునియంత తేజోభరంబు
శంకరునంతటి శాశ్వతైశ్వర్యంబు
దేవేంద్రునంతటి దివ్యభోగ
మర్జునునంతటి యాహవశౌర్యంబు
భీమసేనునియంత భీమబలము
అలహరిశ్చంద్రరాజంతటిసత్యంబు
ధర్మరాజంతటి ధర్మపరత
నళరాజునంత పుణ్యశ్లోకతాయుక్తి
మాంధాత యంతటి మహితకీర్తి
అనిలునంతటి సత్ప్రితాపాతిశయము
కర్ణునంతటి యీవియుఁ గలిగి మనుము
భళిర తిరుమలతొండమాన్ ప్రభుకుమార !
విజయరఘునాథ ! తొండమాన్ విభువజీర !.

ఈ ప్రభువుపై వేఱొక కవిరచించిన పద్యములు.

క. శ్రీకంతుని కృపచేతను
నీకత్తికి దీటులేక నిఖిల ధరిత్రిన్
జేకొమ్మ శాశ్వతమ్ముగ
రాకాశశిరూప ! విజయరఘునాథనృపా.

సీ. కత్తికి పచ్చిపూల్ గలిగిన హంవీర !
బొడ్డుగంట గుఱ్ఱానికిడ్డశూర !
సాంబ్రాణిధూపవాసనలుగైకొను మేటి !
గండపెండేరంబుఁ గలకిరీటి !

పంచవన్నెలు గల్గు పావడల్ గలయోధ!
నవబత్తు గలయట్టి యవనినాథ!
సింహతలాటంబుఁ జెల్లించు వజ్రీడ!
వేటుపావడఁ గల్గు పోటుఁకాఁడ!
మకరబిబ్బీలు కల్గిన మన్నెరాయ!
చంద్రసూర్యాదివాద్యపు సమితజేయ
కోటికుల్వర్య! రణనిరాఘాటధైర్య!
విజయరఘునాథ! జయభార్గవీసనాథ!

సీ. చేపట్టుసడలక చివ్వున వీఁడక
తెగవునఁ దప్పక తెట్టగిలక
విసరెడి తావుల వెలిగాక కడివోక
సుంకులు రాలక చుట్టుకొనక
గడుసైన తావులఁ దడఁబడి నిలువక
సామానటంచన్న సరకుగొనక
కాదని వంపైన గతికూడకుండక
కొనకత్తి మెండైనఁ దునిగి చనక
దొనకు దిగియేటు పోటును చినుకు నిఱుకు
విసరులను హత్తి బిరుదుకక్కసపు బంట్ల
జిగురుఁదినిపించు నార నీ చేతికత్తి
విజయరఘునాథ! జయభార్గవీసనాథ!.

సీ. వడివేయువిూసంబు పట్టునఁ జిక్కఁగా
వీడియు డాచేత వ్రేలు తలలు
కరకరిచేతఁ బల్గంటి సేయుచునుండ
దొర్లి ముంజేఁ బట్టుకొనెడు తలలు

అడుగంటఁ దెగియుండ నదియొఱుంగక పోర
రమ్మను సన్నచే వ్రాలుతలలు
బిరుదులుపలుకంగ దొరఁగియు మధ్యమ
వైఖరిగాఁ బల్కఁ బడినతలలు
కదియు బొమముళ్ల నెత్తురుఁ గ్రక్కుతలలు
నూపిరెగఁదీయు ముక్కులఁ జూపి రిపుల
కుత్తుకలఁగోయు నీ యసి కోటిరాయ
విజయరఘునాథ! జయభార్గవీసనాథ!.

సీ. ఆధోరణుని వెన్ను నంటియుండెడి పింజ
దంతితుండపుచుట్లు దాఁక నలుగు
భటునకుఁ గుడిజబ్బఁ బడి కానఁబడుపింజ
డాకేలకేడెంబుఁ దాక నలుగు
రాహుత్తు నెత్తిపై రంజిల్లఁ దగుపింజ
గుఱ్ఱము వలచెవి గొన్న నలుగు
రథికు మస్తకమునఁ గ్రాలుచుండెడు పింజ
నాభిదేశంబున నాట నలుగుఁ
గాన జడిపట్టుచందాన కలనులోన
శరములగలించుధాటి దేవరకుసాటి
గాన రిపుకోటి నేను జగానఁ గోటిఁ
గోటివంశేసనాథ! సంగుప్తబోధ!
విజయరఘునాథ! జయభార్గవీసనాథ!

సీ. చికిలిబంగరు పూఁత చిల్లోడు గేడెంబు
చిప్పలంచును చనుల్ జెనక వెఱచి

ఖేదమూ లెడు జనబ్బీపరంగు మెఱుంగు
ధారగా నెంచి నూగారుకలికి
సరిగెపుహారువుల చాయ సూర్యపుటంప
వొనలంచుఁ బిక్కలఁ గనఁగ వెఱచి
ఘూటంపులాహురి నౌటకు విల్లని
బొమముడి పాటున భ్రమవహించి
భవదహిత పాళి యప్సరః ప్రతతికేళి
ఖేదము వహించుగాని సుఖింపదాయె
కోటివంశసనాథ! సంగుప్తబోధ!
విజయరఘునాథ! జయభార్గపీసనాథ!.

సీ. పాండ్యభూపాలు దీప్తప్రతాపాగ్నికే
శూరునిబలము సమీరణంబు
మధురేశుకీర్తి నిర్మలసుధారాశికే
యున్నిద్రుజయము చంద్రోదయంబు
త్రిశిరఃపురాధి పతిప్రతిజ్ఞామంధ
రమునకే దొరబుద్ధి కమఠరాజి
విశ్వనాథావనీ విభుమనశ్శుభవధూ
గ్రీవకే భూపాలు సేవ బొట్టు
అతఁడు నీవెగదాపదానతమహారి!
హరికరుణావిహారి! యాహవపురారి!
కోటివంశసనాథ! సంగుప్తబోధ!
విజయరఘునాథ! జయభార్గపీసనాథ!.

సీ. తేలనై చెడి వేళబాళిచే దొడరిన
వెనుచక్కి మొనఁబడ్డ విసరివిసరి

కంఠంబుకంఠంబుఁ గదిసియున్నటులైన
దాటించి తోడిబడ మీటిమీటి
కావాలిపట్టుచోఁ గలయక దగజెంది
చెండింపఁగాఁ జేరి జవిరిజవిరి
... ... మఁరలించి
పైపైనిఁ జేకొద్ది నైచినైచి
జోడనలుమించఁ గురుచల చురుకుఁజూపి
నరికినరికి...దరిమితరిమి
ఘోటివడిమీటి గురుదాను గొనెదుకోటి
విజయరఘునాథ ! జయ భార్గవీసనాథ !.

సీ. గరినిక్కుటమ్ములుఁ గురుచయల్లెలుఁ బూన్చి
జబ్బువింటను వేసి చంపుకడిమి
కటికనుదాటించు గతినైన మరలిన
తేజి నేమీటి హత్తెడుచలంబు
కత్తికత్తినఁ బట్టఁ గద్దానుఁ జొర్లిన
నఱకుచోఁ బాళ్ల నేర్పఱచు నేర్పు
జీరాలు తెగనని చేరి మొనల్ జిమ్మఁ
దప్పించి మక్కిచే గుప్పు తెగువ
నీ కులమ్మున కమరెను గాక ధరను
గనఁగనేర్తురె? పోటుగాండ్రనికిమకురు
లసికిలగుచేరఁ దిరుమలరాడ్కుమార !
విజయరఘునాథ ! జయ భార్గవీసనాథ !

సీ. జన్యాంగణమున రాజన్యపుంగవులెన్నఁ
గ్రొన్నన విల్కానికన్న మిన్న

సన్నాహమున సముత్పన్న పన్నగవైరి
జవయుతమగు మహాశ్వంబు నెక్కి
"ఢే"యనియార్చి సందీప్తకాలానల
కీలాకరాళసంవేలఖడ్గ
ధారాహతానేక వీరారిజనవార
సాత్రశోణితపూర ఘోరనదులఁ
బఱప నోఁజాలైన దురము నిర్ఘరము సేయు
నేర్పు నీకబ్బె భార్గవు నేర్పుమీఱఁ
గోటివంశేసనాథ! సంగుప్తబోధ!
విజయరఘునాథ! జయభార్గవీసనాథ!

సీ. గడగడమని కాళ్లు వడఁకఁజొచ్చినయంత
స్తంభగుణంబు కొం తఱఁచివైచెఁ
బలుకు డగ్గుత్తికఁ బడి వికారమునొందఁ
బ్రణయమ్ము మానసంపదను నిల్పె
నెలవెలయై మేనువికృతివహించుచో
రోమాంచలంబుమఱుంగువెట్టె
గన్నీటఁజినుకులు కాలువలై పార
స్వేదప్రవాహంబుఁ జేర్చుకొనియెఁ
దక్కులనుద్రోచ్చిరంభపైఁ దనకుఁ బ్రేమ
యనుచునీవైరి నేర్పగ నతనుదారిఁ
గోటివంశేసనాథ! సంగుప్తబోధ!
విజయరఘునాథ! జయభార్గవీసనాథ!

సీ. చెంగావిపావడరంగుగా మెఱయించి
యదికాకపూదండలలవరించి

తన మేనిచాయ చిత్తంబున భ్రమియించి
వలసినబహుమానములను జెంది
కేడెంబుఁ దెరచాటు పిడికుందరనిల్పి
క్రమముగా నటనవైఖరినిఁ జూపి
చెంతకు రమ్మని చింగున వెనుదీసి
వేగ మేకాంతంబుఁ గౌఁగిలించి
సురతలీలనుఁ గనుపించి సుఖమునించు
నాటవిరిబోణి యనఁగనీదగు కృపాణి
గోటివంశసనాథ ! సంగుస్తబోధ !
విజయరఘునాథ ! జయభాగ్యపీసనాథ !.

ఈ ప్రభువుపై సీతారామయ్య యను కవివ్రాసిన పద్యములు.

సీ. వలిమలల్లుండును వానికుమారుండు
సరినత్తురవనిలో శౌర్యమందు
వనధియల్లుండును వానికుమారుండు
రూపొప్పుదురుధాత్రి రూపమందు
పాండేంద్రుడల్లుండు వానికుమారుండు
జంబొదురిలలోన వింటియందు
వనజాక్షునల్లుండు వానికుమారుండు
నీడౌదురుర్విలో నీవియందు
గానినినుఁ గొల్చి విఖ్యాతిఁ గాంచినట్టి
అల్లుడిఁ కుమాళ్లకవనిలో ననుదినంబు
భళిరతిరుమలతొండమాన్ ప్రభుకుమార !.
విజయరఘునాథ! తొండమాన్ విభువజీర !.

సీ. దేవతారాజులు స్థిరశౌర్యమహిమచే
భోగిరాజులు పటుబుద్ధిచేత
గిరిరాజవర్యులు ఘనధైర్యగరిమచేఁ
బక్షిరాజులు బాహుబలముచేతఁ
గలశాబ్ధిరాజులు గాంభీర్యగుణముచే
కలువలరాజులు కాంతిచేత
రాజరాజులుతనరారు సంపదలచే
నలరాజులిలరూప వైభవమున
ధర్మరాజులు నీతిచేఁ దలచిచూడ
సామి నీరాజచంద్రులు జగతి మీఁద
భళిర తిరుమలతొండమాన్ ప్రభుకుమార !
విజయరఘునాథ ! తొండమాన్ విభువజీర !.

సీ. గుభగుభాలనిపారు గుంటుఁకోవి ఫిరంగి
జవురు జంగీలకు సరకుఁగొనక
సరసర బిరబిర జరజరమనివచ్చు
బాణాలరవళిచే బబ్బరిలక
ఫెళ ఫెళ ధమిధమీ పెటపెట 'రొయ్యను'
బలు తుపాకీగుండ్ల కళుకుఁ గొనక
ధణధణాం ధణధణాం ధాణంధణాత్కార
భేరిభాంకృతులకు బెండగిలక
యెంత లెమ్మని తేజిపై నెక్కితూరి
చుట్టుముట్టుగఁ బాళెముల్ గొట్టితౌర
భళిర తిరుమలతొండమాన్ ప్రభుకుమార !
విజయరఘునాథ ! తొండమాన్ విభువజీర !

సీ. గజఘంట ఘణఘణల్ ధ్వజముల పెటపెటల్
గుంటుకోవిఫిరంగి గుభగుభలును
బలుతుపాకీగుండ్ల ఫెళఫెళల్ కత్తుల
ఛళఛళ లీలల ధగధగలును
శరములబిసబిసల్ చక్రాలజరజరల్
బాణాలబిరబిరల్ భటులరథుల
భూరిభేరీధ్వనుల్ వారణఘీంకృతుల్
జవనకంఖాణఘోషలు చెలంగ
వళుకుబెళుకును లేక యాహవముసొచ్చి
ఘోరవైరుల శిరములఁ గూల్చు వీర!
భళిర తిరుమలతొండమాన్ ప్రభుకుమార
విజయరఘునాథ! తొండమాన్ విభువజీర!.

కోటి రఘునాథరాయలు

ఈతఁడు విజయరఘునాథ తొండమాన్ మహీపాలుని పుత్రుఁడు. ఈరఘునాథతొండమాన్ మహీపాలుఁడు 1767 సం॥ మొదలు, 1789 సం॥వఱకును రాజ్యపాలనముఁ జేసెను. ఈతఁడు గొప్పపండితుఁడును గవియునై పార్వతీపరిణయ మను నారాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచించియున్నాఁడు. ఈతనియాస్థాన కవి నుదురుపాటి వేంకనార్యుఁడు. ఈతనిపైఁ జాటువులు.

శా. గంభీరోద్భటగంధసింధురఘటాఘంటాఘణాత్కారముల్
దంభాడంబరభేరికాధణాధణంధాణంధణాత్కారముల్
జృంభింపన్ రణరంగమందు రిపులన్ శిక్షింతువౌ దిగ్జయ
స్తంభశ్రీరమణీయరాయ రఘునాథా! యోధయూథాగ్రణీ!.

శా. రాజారామసరోజబాంధవుఁడు ప్రహ్లాదుండు భైరోజి స
త్తోజీఘోర్పడముఖ్యు లైననెఱయోధుల్ తొండమాన్ రాజహే
రాజాభోజ 'సబాసహోబహతుభాల్లా' యంచు నిన్మెచ్చ శా
భోజీ పండితుఁడా! సమర్థుఁడు రణంబుం జేయ నీధాకకున్
హాజీవై భళి మేలు గాయ రఘునాథా! యోధయోధాగ్రణీ !.

శా. శ్రీరంజిల్లఁగ నీకుఁ బాండ్యనగరీ సింహాసనేంద్రుండు బల్
పేరిచ్చెం గిద మెచ్చి మేలు సమరప్రేంఖజ్జయారంభగం
భీరస్ఫారథమామి కాధమధమా భీమోగ్రబాహాబలో
దారా! సారవిహార! రాయరఘునాథా! యోధయోధాగ్రణీ !.

మ. గణుతింపన్ వశమా భవద్విజయజాగ్రద్వీరవిద్యావిజృం
భణపాండిత్యము నీకె చెల్లె భళిరా! భద్రేభ ఘంటాఘణాం
ఘణనిక్వాణనిరాఘ్యనిర్ఝరమహాగంభీరభేరీఘణాం
ఘణాధాణంధణధాణ! రాయరఘునాథా! యోధయోధాగ్రణీ !.

మ. దురమందుం దురగంబు పై యనుమఁ జిందుల్ ద్రొక్క బాహాసిభీ
కరలీలం.....................లపేటీజరా
వెలఘోడాగజశింగిణీతరకసానేజల్ ధణారింతువే
తరుణీమన్మథ! కోటి రాయరఘునాథా! యోధయోధాగ్రణీ !.

సీ. నవరసాలంకారనయచమత్కృతు లొప్ప
సత్కవుల్ పద్యముల్ సంఘటింప
జమదగ్నిభుజగర్వశమమహోగ్రభుజశక్తు
లుత్తమక్షత్రియుల్ లొగిఁ జెలంగ
విదితసంగరరంగ విజయవిక్రము లైన
బిరుదురౌతుల పరంపరలుగొల్వ
వనవద్యజనహృద్యఘనగద్యపదపద్య
గతులొందె వందిమాగధులు పొగడ

నెగడునభినయ విభ్రమాన్వితులు వార
వనిత లవితరసులభవిద్యను నటింప
నిండుకొలువుండు నాఖండలుండు జగతి
నీవె యవనార రఘునాథ ! నృపవజీర !.

సీ. మహిలోనఁ గలహంసమండలంబుల చెల్వుఁ
గైకొని దిక్కులఁ గలయఁ దిరుగ
నారదద్యుతిపరిణాహంబులనుజూచి
నయము మీఱంగఁ దా నవ్వఁదొడఁగు
నతిశీతభానుజా హంకార హుంకార
పటిమఁ జేకొని వియత్తటి నటింపఁ
దతవారకంతనిస్సృతరుచిస్ఫూర్తితో
నవనిఁ జూడంగ నందంద నలరు
భళిర ! నీవైరిరాజన్యకులము కీర్తు
లరయ నీభవ్యసత్కీర్తు లనుకరింప
వచ్చి జిగినల్ల నల్లన విచ్చిపఱచు
నిస్తులోదార ! రఘునాథ నృపవజీర !.

సీ. సమస్తసైంధవశరాసనగురూత్తమరాజ
రాజకర్ణభయంకరంబులగుచుఁ
గదనభీకరవైరిమదముదావళిపఙ్క్తి
వదనవైవర్ణ్యకృత్స్వనములగుచు
సమరనిర్భయవిద్వత్కృతవీర్యము
ల్లఘ్యసర్వంకషక్రమములగుచు
ప్రతిమహీభృన్మహోద్ఘటపక్షసంతతక్ష
ణవిచక్షణతరక్షణమ్ములగుచు

విజయరఘునాథ! పరశుభృద్ధిదుర! పరని
రత్గళోదగ్ర భవ్యదివ్యాయుధోగ్ర
గుణములను మించునీభేరిఘణఘణమ్ము
లదిర ! రఘునాథ చంద్ర ! యాహవమృగేంద్ర

సీ. కార్యంబునకు లేక గ్రాసమిమ్మనువానిఁ
బట్టుక ముచ్చెను గొట్టవలయు
సమరంబనినఁ బారి చదురుననుండెడు
వానిమీసముఁ బీకివైవలయు
బంతిమాటికిఁ బొంచి బారుకేగనివాని
వీధిలోనిడి సొడ్లవేయవలయుఁ
బతియుండుమనుచోటఁ బారివచ్చినవానిఁ
జలమునఁ గొఱ్ఱుపై నిలుపవలయు
ననుచు రోషములాడుచు నహితవరుల
నెగ్గి సిగ్గులుదీతురు నీదుభటులు
కోటికులవర్య ! రణనిర్ఘాటచర్య !
రాయబిరుదాంక ! రఘునాథరాణ్మృగాంక.

సీ. శ్రీరామచంద్రుని గేరుదొరతనమ్ము
రతనమ్ములను మీరు సుతుల కలిమి
కలిమిపూఁబోఁడి నిల్కడయైనవరసభ
రసభావసత్కావ్యరచన తెలివి
తెలివిప్పుటన... తెగనియాలోచన
లోచనానందమైతోచునగరు
నగరుచిరస్తనీనవవిలాసకలన
సకలనరేంద్రప్రశస్తమహిమ

మహిమమతంగజగామినీ మానినీయ
భావమును భావమున మెచ్చి భవ్యుఁ డొసంగఁ
గాత్ర కోటిశిలాభిధనక్షత్ర నేత!
రాయబిరుదాంక! రఘునాథరాణ్మృగాంక!.

సీ. కొలఁకొలమనినంతఁ గలక బాఁకెడు రాజు
జండెంబు తట్టు పచ్చాడిగాఁడె
స్వామికార్యమునందు జరిగిపోయెడు రాజు
పట్టెనామము కొంగ రెట్టగాఁడె
పాళెంబుపోవ జాలాలు చేసెడు రాజు
బుఱ్ఱకట్టియ దోటికఱ్ఱగాఁడె
యిది తెలిసి, ... నడరు బెదరు నోనిఁ
మదవదహితులనెల్లను జదుమవలదె?
కోటికులవర్య! రణనిరాఘాటచర్య!
రాయబిరుదాంక! రఘునాథరాణ్మృగాంక!

సీ. తతభేరికాఘంటాంఘటారవప్రతిభయ
స్ఫూర్జద్ఘనాఘన గర్జితంబు
జృంభితాహితకుంభికుంభోత్పతత్పత
ద్రుచిరముక్తాఘనవర్షోపలంబు
ప్రతిదళస్ఫురదసిద్యుతిచకచ్చకలస
ద్విద్యుల్లతోదగ్రవిభ్రమంబు
శరవర్షనిర్మగ్న పరభూధరధ్వాంత
నిర్ఝరకీలాల నిర్ఝరంబు
గీ. సమర సమయ సముద్భవత్సైన్యవరస
ముదయపర్జన్యవిలసితం బదిర! భోజ

విజయరఘునాథ మేదినీవిభు తనూజ
రాయరఘునాథ భూతలరాజరాజ !.

సీ. మీసంబు దీటి గంభీర భేరీతతి
భాంక్రియాసంభ్రమభ్రమధునీ
ఘోట్టాణజరటంక కుట్టకసంజాత
ధరణీరజస్స...స్థగితసకల
హరిదంతరుండుగా నని మొనలో నిల్చి
చిఱునవ్వుతోడ బల్ సురియఁబూని
జిగిజిరాల్ బిగిగురాల్ తెగిభటుల్ తెగినటుల్
బడి సలామిడ సలా మడుగుమడుగు
దుడుకు నడవడి తడఁబడి యడఁగులిడఁగ
గడుసుకడువడిఁ బడెదు నీ యడుగులందు
నీకె తగుగాక రణజయాన్వితపతాక !
రాయరఘునాథభూప ! విక్రమదిలీప !.

సూర్యశేఖరకవి రచించినపద్యములు

చ. హరిహరపద్మజాదిదివిజాంశము లన్నియుఁ గూడి మేటియై
హరిహయమెక్కి మిక్కిలి రణార్భటి నిక్కిన దైత్యకోటులన్
దురమునఁ ద్రుంచి మించి దయతో భువనమ్ములఁ బ్రోచునట్టి
పురహరుదేవి దుర్గ నినుఁ బ్రోచుదయన్ రఘునాథభూవరా !.

చ. సమరతలంబనే మడిని శాత్రవ రక్తజలంబు నించి దు
ర్దమకరికుంభమౌక్తికపరంపరవిత్తనముల్ ఘటించి వ్యో
మమనెడు కాయమానమున మంజులకీర్తిలతాళితారకా
సుమసహితంబుగాఁ బ్రబలఁ జూచెదు శ్రీరఘునాథభూవరా !.

సీ. ఖండింతునో సముద్దండచండాచండ
పరిపంథిగంధసింధురకరాలు
సాధింతునో జగ్గజగ్గగాశరలుఠ
త్కారినారిలోకభీకరపురాలు
ఛేదింతునో బేడాబెడలుగా నఖ్ఖ చే
ఖ్ఖను లేక రిపుల గొంతులనరాలు
పెకలింతునో పకాపకలుగాఁజికిలిత
ఖ్ఖలుగుల్ఖ శత్రురాజుల శిరాలు
హౌదు! మఝ్ఝూర! బాబురే! ఔ! సెబాసు!
రణజయోద్దండ భుజదండ రాయతొండ
మండలాఖండలతనూజ! దండితేజ!
రాయరఘునాథభోజ! విక్రమబిడౌజ!

సీ. ఖమ్ములై శశిమయూఖమ్ములై స్మరవిశి
ఖమ్ములై చంద్రసఖమ్ము లగుచు
భమ్ములై ....శారదా
భమ్ములై పవిసన్నిభమ్ము లగుచు
సరములైన 'వసుధాసరములై కుముదకే
సరములై కుందవిసరము లగుచు
శరములై ద్యోధునీశరములై హృతపురా
శరములై నసమృగీశరము లగుచు
తావకీనయశమ్ములు ధరణిలోనఁ
బ్రబలు బలసంపదల పెంపు సొబగునింప
విజయరఘునాథమేదినీవిభుతనూజ
రాయరఘునాథభోజ! విక్రమబిడౌజ!.

క. నీ కీర్తిపుష్పలతకును
లోకస్తుతి పుష్పవంతులును ఫలములు గా
లోకాలోకము దం బగు
రాకాశశిపూర్ణవదన రఘునాథనృపా!.

సీ. యామినీకామినీహారకాతారక
శరకుందదరబృంద సమితి నొంచి
హరగాత్ర సురగోత్ర మరగాత్ర మరసింధు
జరసింధు భవదంతిఁ బరిహసించి
హరికాండ హరికాండ హరిదంత కరిసంత
శరదభ్ర పరిశుభ్ర సరణిఁ గెలిచి
మదజాల పదజాల మందార బృందార
కాహార భాహార గరిమ మించి
అంచితోదారవైఖరి
... ...

మన్నారు కవికృతములు

సీ. ప్రాతరారంభజృంభన్మానసాంభోజ
రమణీయ మకరంద రసముఁ జేరి
సాయం సముత్ఫుల్ల జాతి ప్రసూనాళి
పరిమళ సందోహ పటిమఁ దూఱి
శారదచంద్రికా సారసారపటీర
ఘనసార శీతల గరిమ మీఱి
వాణీలసత్పాణి వీణా పరిక్వాణ
కలకలార్భటులతోఁ గలసి పోరి

మధుర సురభిళ శీతల మంద్రభావ
ములను విలసిల్లు నీపల్కు వలనువీరి
విజయరఘునాథ మేదినీవిభుతనూజ !
రాయరఘునాథభోజ! విక్రమబిడౌజ !.

సీ. ఈతండె నా సముదితహితసముదయ
ములుకొలువంగ బలుచెలువు తనర
ఘన రసికులగఘు లనవరతము మది
ముద మొదవగ నరు.........
............మతు లగు బుధకవి
గురులును నయమున వరుసఁ దనర
కవితలు బలువగ కలితమస్తుర సమ
ధురిమను గనుగొని మెరయ వినికి
గొను.................నత
నమరు. నమలపతి కరణి ధరణి

గీ. నగు విజయరఘునాథేంద్రు తనయుఁడైన
రాయరఘునాథమానవ......

సీ.................దుర మున
నదరిక బెదరిక కుదురుకొనిన
మదమున రిపులను గదుముచు గుదుముచు
జదుముచు నదుముచు మెదలనీక
....
గుదులను గళములఁ జిదురుపలుగఁ
బడపడి పుడమిని గదుపుల గెలుపులఁ
గలుముల చిలుకల కొలికి నెనసె

గీ. విభవుఁడై కీర్తిచేఁ జాల వెలసినట్టి
విజయరఘునాథ తొండమాన్ విభుకిరీటి.....

సీ. కీర్తిచే ధైర్యవిస్ఫూర్తిచే సతతంబుఁ
గలధౌతగిరిలీల వెలసినావు
దానంబుచేఁ బూర్ణమానంబుచే సదా
రాజరాజఖ్యాతిఁ బ్రబలినావు
జయముచే నతదయోదయముచే ననిశంబు
కృష్ణప్రభావంబు గెలిచినావు
చెలువుచే విద్యల నలువుచే సంతతం
బాత్మభూవైఖరి నలరినావు
రాజమాత్రుండవే? నీవు రాజలోక
సన్నుతౌన్నత్యగాంభీర్య శౌర్యధుర్య!
విజయరఘునాథ మేదినీవిభుతనూజ
రాయరఘునాథభోజ! విక్రమబిడౌజ!.

సీ. రాజకరప్రాప్తిఁ దేజంబుకడుమించి
రిపుభేదనస్ఫూర్తి నతిశయించి
వజ్రధరఖ్యాతి వదలకుండుటఁ జేసి
వృత్తసంచేదనవృత్తిఁ దనరి
ధారాధరోన్నతిఁ దనరారుటను రాజ
హంసోదయనటన మొనరఁ జేసి
తతసముగ్రస్ఫూర్తి నతిశయించుచుఁ జాల
కమలాధికవిహారగరిమఁ దూరి
నీదు తరవారి పటువైరి నియతిదారి
భూరిశుభకారి సంతతభూరిదారి

విజయరఘునాథ మేదినీ విభుతనూజ
రాయరఘునాథ భోజ! విక్రమబిడౌజ!.

సీ. ఆలాగయనుచు నైజానవాంభోరుహ
సౌందర్య మకరంద సారలోక
చంచరీకచ్ఛటచ్ఛవిఁ గెరలిమీసంబు
వడవేయ శాత్రవుల్ జడిసిపార
నడవులలోఁదూరి యయ్యేడలను దారి
పోనున్న వడి యారి పొదలఁదూరి
పుండ్లుపడగ నైరి మూకలంచును దారి
తప్పఁగ మదిఁగోరి ధాతమీరి
యేడవెడలితి మీసారి యింకసారి
వలదటంచును తమవారివద్దఁ జేరి
తెలుపుకొనఁజేసి తహహా! దోర్బలజితారి!
రాయరఘునాథశౌరి! విక్రమవిహారి!.

సీ. వెడకేకవైచి నవ్వీరమణామణిద్రప్ర
హాటకడోలికా కటకకలిత
కుంభికుంభములపై గోరిసెలు ద్రోవంగఁ
బారాహజారిని జేర నుఱికి
దాపుననిడిన నిద్దాఫిరంగులచాయ
ధగధగయనఁగ వైపుగనె దూసి
"అదె పోటు లదె మీటు లదె నటుక దెచురు
కదె కొసరదె విసరదెయదె" యని
కదనమున నెదురుపడెడు మదవదరుల
గదిమి చిదిమెడు మెరవడి కలదె మహిని

నీకె తగుఁగాక సమరలీలాకుమార !
రాయరఘునాథశౌరి ! విక్రమవిహారి !.

విజయరంగ చొక్కనాథుఁడు

ఇతఁడు క్రీ. 1704 సం॥ మొదలు 1731 సంవత్సరము వఱకును మధుర రాజ్యమును పాలించినవాఁడు. ఈతనిపైఁ జెప్పఁబడిన పద్యములు.

క. రమ్మనెరా తనదేసే
రమ్మనెరా పంచశరుని రాపోర్చుట భా
రమ్మనెరా నీ వేతన
సొమ్మనెరా విజయరంగ చొక్కవజీరా !.

క. రా పేరా ? జిగిపచ్చల
రా పేరా యొసఁగి తల్లి రమణికి ? నాతో
దా పేరం ? రే పేరా
మా పేరా విజయరంగ చొక్కవజీరా !

క. ఇమ్మగఁ గమ్మని వీడెము
కొమ్మని కొమ్మ నిపుడేలుకొ మ్మనిశము కో
పమ్మేరా ? యా చెలి నీ
సొమ్మేరా విజయరంగ చొక్కవజీరా !.

క. వలరాజును నెలరాజును
నలరాజును.........నీతులనీ
తులరాఁ గలరా ? యిలరా
జులరాజా ! విజయరంగ చొక్క.వజీరా !

క. సరసానికి దొరసానికి
.........నొసంగితివి భళీ
సరసాలా? కవిగాయక
సురసాలా! విజయరంగ చొక్కనజీరా!.

క. మాటికి మాజోటిని నొక
చోటికి రమ్మనియుం నెనయంజూచితి...
....
జూటేరా విజయరంగ చొక్కనజీరా!.

క. ఎక్కడ నేర్చితి వగలను
నిక్కము వలచినది కొమ్మ నీ పేరంటే
మ్రొక్కునురా స్రుక్కునురా
సొక్కునురా విజయరంగ చొక్కనజీరా.!

కోటి రాజగోపాలరాయలు

క. అదిరా! మహీరథవిధిమధు
మధుమథనకథాసుధాసుమధుమధురిమధూ
ర్మనురమతీ! మధురగతీ!
కుధరధృతీ! కోటిరాజగోపాలపతీ!.

క. కోటిగదా? వితరణ శత
కోటిగదా? యరి సహస్ర కోటీరలుఠత్
కోటిగదా చరణతులా
కోటిభళీ! కోటి రాజగోపాలపతీ!.

క. ధృషణయన నీదువనితా
విషమాంబక కార్శ్యకార్శ్య విషమాంబక సత్

విషితసుధద్విషితబుధో
ఘుషితకథాలాప! రాజగోపాలనృపా!.

క. మాపాలివారి నెల్లరఁ
గాపాడుము విమలహృదయ కమలోద్భాస్వత్
గోపాలక గోపాలక
గోపాలకలాప! రాజగోపాలనృపా!.

క. అందఱికి దొరక నేరదు
మందస్మందాకినీందు మందార ఖగ
స్యందన నందన చందన
కుందయశః ప్రతతి! రాజగోపాలపతీ!.

పూసపాటి విజయరామరాజు

సీ. పదివేలయీటెలు బలువైన సరదార్లు
మేలైన బలు తుపాకీలతోడ
రామసింగులు పెద్దరాతుసఫిరంగులు (?)
దుమికించు నుత్తమాశ్వములతోడ
నెరవైన కోకిరల్ మేలైన జముదార్లు
తప్పెట్ల భేరీల ఢమకతోడ
నింతైనగజములు నీ బెల మొనగాండ్రు
బందుబస్తులతోడ బారుగూర్చి
కోటసాధించి మాడ్గులు గొట్టినావు
రాణ్ముదూక జగన్నాథరాజు దుమికె
భాగ్యదేవేంద్ర శ్రీ పూసపాటిధీర
విజయగుణధామ! రణభీమ! విజయరామ.

కలిదిండి రామభూపతి

సీ. ఘోరయుద్ధంబులో కోటిరాణువమీఁద
చెండిచెండాడదా చేతి యీటె
ఢీకొన్న మతివొడ్డ ఢిల్లి ఫౌజులమీఁద
జగడంబు సేయదా చాయకత్తి
ఎదురు పొంచ్చాయైన నెదుట నున్నప్పుడే
నూటిగాఁ బొడువదా చూరకత్తి
నేటుగా మీరుప్రనిల్లుఖానునిమీఁద
నాడఁగా నురుకదా యాయుధంబు
మహిమ వర్ణింపఁగారాదు మానవులకు
విరివి చప్పన్న దేశాల వినుతికెక్కి
నల్లగానున్న తురకల వంచినావు
రమ్యగుణదీప! కలదిండి రామభూప!.

సీ. "... ... ...
అతనిసత్కృప మహోన్నతుఁ డితండు
అతఁడు మాయోద్యోగి యితఁ డుపాయోద్యోగి
యతని సత్కృప మహోన్నతుఁ డితండు
అతఁడు శ్రీకాంతుండు నితఁడు భూకాంతుండు
అతని సత్కృప మహోన్నతుఁ డితండు
... ...
దాంతుఁ డాతండు కీర్తివిశ్రాంతుఁ డితఁడు
పుణ్యుఁ డాతండు వీరాగ్రగణ్యుఁ డితఁడు
... ...
రాముఁ డాతండు కలిదిండిరాముఁ డితఁడు.

కోమటి వేమన

పదుమూఁడవశతాబ్దిలోఁ గొండవీటినిఁ బాలించిన రెడ్డిరాజులలో నీతఁడొకఁడు. ఈతఁ డిరువదిసంవత్సరములు రాజ్యపాలనముఁ జేసినట్లు లీ క్రింది సీసపద్యమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది.

సీ. పోలయ వేమన్న పాలుపారఁ బండ్రెండు
వత్సరంబులు కాచె వసుధ యెల్ల
అటు వెన్క ముప్పది యనపోతవేమన్న
వన్నెవాసికి నెక్కి వసుధ యేలె
ధర్మాత్ముఁ డన వేమ ధరణీకళత్రుండు
పదియు నేనిట భూమిఁ బదిలపఱచె
ప్రజలకుబ్బసముగఁ బదునాలుగేఁడులు
కొమరగిరి యేలెను సమయుదాఁక
ఏలెఁ గోమటివేమన యిరువదేండ్లు
రాచవేమన్న నాల్గువర్షముల నేలె
మించి కట్టిరి గృహరాజు మేడ కొండ
వీట నూఱేండ్లు రెడ్లు భూవిదితయశులు.

కోమటివేమననుకూర్చిన చాటువు

సీ. శాత్రవరాజన్యవృక్షమ్ములఁ బడమొత్తి
దుర్మార్గపురములు దుక్కిదున్ని
చెనటి విరోధుల శల్యమ్ము లేడఁబాపి
నటకుటిరిపులను నల్కఁ జేరి

వైరికాంతల నేత్రవర్షంబుఁ గురిపించి
కుటిలారిమొత్తము ల్గోజమర్చి
వీరరాహుత్తులవిత్తనాలెదఁ బెట్టి
పగతులయెముకలుపంటఁ జేసి
మొసల మన్నీల గుంపుల మొదలుగోసి
యొసఁగ నూర్పించి; నూర్పెత్తి, యేకరాసి
ఖిలనుగావించె నీకత్తి కాపుకొడుకు
గాయగోవాళ! జగనొబ్బ గండబిరుద!
అతుల బలభీమ! శ్రీకోమటన్న వేమ!

ఇప్పల బక్కిరెడ్డి.

సీ. కనకసోపాన మార్గమ్ములు కట్టించె
మహిమీఁద దంగళ్ల మాచిరెడ్డి
మల్లికార్జునుడి మంచికుందనమునఁ
తొల్పించె ననుముల బుద్ధరెడ్డి
గుఱుతైన చెఱువులు కోటలు నిర్మించె
భువిఁ బ్రసిద్ధినిఁ గన్న బుద్ధరెడ్డి
జగదేకదాతృత్వ సద్గుణంబుల కెల్ల
విఖ్యాతిఁ గనె ననవేమరెడ్డి
వీరిలో నీడుజోడన వితరణమున
నితరరెడ్లను సరిపోల్ప నెట్లువచ్చు
మానుపాధ్యుండు కత్తి తిమ్మన యుతండు
భాగ్యసంపన్నుఁ డిప్పల బక్కిరెడ్డి.

ఒడ్డెపూడి అక్కనరెడ్డి.

ఉ. కాశిని గోలకొండ కటకంబును ఢిల్లి నిజాంపురమ్మునన్
భాసురమైన కొండపలి బందరు రాజమహేంద్ర సీమలో
నీ సరిదాత లేఁడనుచు నేటుగ నెంచితి బంధుకోటిలో
భాసిలు నొడ్డెపూడి కులపావన! అక్కనరెడ్డి ధీమణీ!

క. యాచకులరాకఁ జూచియు
బూచీయని బెగడి పాఱిపోయెడు నా యీ
నీచుల వేఁడఁగఁ బోవను
ఆచార్యునితోడు పెద్ద యక్కనధీరా!

లక్కిరెడ్డి పుల్లారెడ్డి

సీ. చండప్రతాపదోర్దండ సంభృతభూమి
మండలపాలనాఖండలుండు
చండాంశుతనుభవోద్దండవిశ్రాణన
ఖండితబుధనిస్స్వమండలుండు
చండీశకుండలాఖండల సంపూర్ణ
పాండిత్యరేఖాపిచండిలుండు
పుండరీకాండజ డిండీరమండల
మండితసత్కీర్తి మండనుండు
లక్కిరెడ్డి కులాంభోధి రాజసముఁడు
సోమ గౌడాగ్రజుండు సత్పూరి వరగఁ
దాశ్రిత కవీంద్ర పోషకుఁ డట్టిపుల్ల
రెడ్డి గీర్తింపఁ దరమె మాకెందుఁ జూపి

సీ. త్రిభువన భవనంబు లభవప్రసాదంబు
        వలన నిర్మించి తా సలలితముగ
    నేఁడి వేలుపుఁ బట్టి వేయి కరంబులు
        సానఁ దీర్చితి వౌర సరసముగను
    కాళికాంబాపాదకమలంబులకు భక్తి
        పూజలు సల్పితి పొందుగాను
    సౌవర్ణభూషణ సారవస్తువు లెల్ల
        లలితంబుగాఁ జేయు లాఘవంబు
    అహహా! శిరానీకస సోమ కులాబ్ధిచంద్ర!
    రమ్యగుణసాంద్ర! నీ కీర్తిరహిఁ జెలంగె
    ఘనుఁడపుల్లయ! కవిబృంద కల్పతరువు!
    నిన్ను వర్ణింపఁ దరమె వాణిపతికైన.

ధరణికోట ధనంజయుఁడు

పదుమూఁడవ శతాబ్దిలో ధరణికోటను పాలించిన వారిలో నీతఁడొకఁడు.

చ. అమలపయోధిఁ జంద్రుఁ డుదయం బగు నట్టులఁ బోతె వారిజా
    తమున విరించి పుట్టిన విధంబునఁ గాంచనధారుణీధరేం
    ద్రమున సురావనీజ ముదితంబయి యొప్పుగతిం జతుర్థ వం
    శమున జనించె నుగ్రరిపుసైన్య జయుండు ధనంజయుం డిలన్.

రాజేంద్రచోడుఁడు

ఉ. ఇల వెలనాటి గొంకవసుధీశ తనూభవుఁడైన చోడభూ
    తలపతి చోడపట్టము ముదంబునఁ గట్టి భుజాబలంబునన్

గొలని జయించి యందు రిపుకుంజరు భీమునిఁ జంపె నాంధ్రభూ
తలము పడాలువేలు పరసస్థితి సేసె సురేంద్రు లీలలన్.

కాటయ వేమన

ఈతఁడు పదునాలుగవశతాబ్దిలో నున్నవాఁడు. కొండవీటిని బాలించిన కుమారగిరిరెడ్డి మంత్రియగు కాటయవేమన ఈతఁడే నేమో తెలియదు.

ఉ. మానుష దానమాన బలమానిత ధర్మరమామనోజ్ఞ రే
ఖానుతి భూతివిత్తములఁ గాటయ వేమన పోలు వాసవి
న్వానివిరోధి వానివిభు వానివిపక్షుని వానియగ్రజు
న్వానిమఱంది వానిసుతు వానియమిత్రుని వానిమిత్రునిన్.

ఉ. రాజులు వేశ్యలైరి సమరంబున కోర్వక వీరనామ! నీ
రాజితవిక్రమస్ఫురణ రాజులమిండఁడు వేమఁ డంచు రే
రాజు మనంబు కందె దినరాజునకు న్మది వెచ్చ పుట్టె గో
రాజు తృణంబు మేసె ఫణిరాజు శిరంబుల వంచె సిగ్గునన్.

జగదేవభూపతి

మ. జగలోభు ల్మలభాండ విగ్రహులు గంజాకొండిలఁడీలు మొం
డిగులాము ల్నగలంజ లాగడపుటెడ్డేల్ ఘోరక్రూరాధము
లగిడీ లుండఁగ నేమి యర్థులఁ గృతార్థత్వంబు నొందింతురే?
జగదేవక్షితిపాల రాణికులతేజా! దీనకల్పద్రుమా!.

వెలుగోటివారు

ఉ. ఖేటవిఘాటబాంధవఘనగీర్ధయపుంగవపున్నగద్వయ
త్రోటికరుజ్జటీనటవిఘాగ్జటిసత్కరటీపటీరరు
గ్యాటి హసించి మించె బుధవర్ణిత! నీదుయశోవధూటి వె
ల్గోటికుమార హాచనృపకుంజర! కుంజరవైరివిక్రమా!.

ఉ. గొబ్బురిజంగరాజు లోకకోటియు డెబ్బదికోట్లనాకరీ
జబ్బులు, లక్షమీఁదఁ బదిమూర్గురు రావిలవెంకటైన మా
నిబ్బరగండహాచధరణీపతిముందటు నిల్వ శక్తులే
కబ్బులు లేక, బెబ్బులిముఖాముఖి మేఁకలు నిల్వనేర్చునే?

క. ఇయ్యక పదవించుకొనే
కొయ్యలు నాలంజతొత్తుకొడుకులు దొరలా?
యియ్యఁగ నేరుతు వర్థికి
వెయ్యరులు హాచభూప! విమతదిలీపా!.

సీ. పరసుధారసుధాసుధాధారకవళికా
వళికాళికాకారకలిత మగుచు
మానవమావరమారమామానుజలవలీ
లవలవలీలీల లవని మెఱయ
శరతుసారతుసాతుసాసారలనసితా
నసితాసితాతారఘణిసమంబు
శరపశారవశాపశాశాంతభగణితా
గణితాణితాతారకాపథంబు
ఖగముఖాగముఖాముఖాఖాగమగుచు
హరిపురారిపురాపురారాతినితియు .

భవసభారసభాసభాభవ్యమగుచు
యాశేము, శేము, ముద మొదవు యాచాధిపతికి.

ఉ. కోటలుముగ్గుముగ్గు, మదకుంజరపంక్తులు పిండిపిండి, ఛెం
డీ పెలు పొట్టుపొట్టు, సాగరెక్కహయంబులు చక్కచక్క, నీ
ధాటికి సాటి లేదు వసుధాతలనేతల నెంచి చూడ వె
ల్గోటికులాబ్ధిచంద్ర! నృపకుంజర! బంగరుయాచభూపతీ!.

ఉ. శ్రీదరహాసకారణవిశేషవిలాసజనార్దనానుకం
పాదరలబ్ధభక్తిరజితహారతుషారపటీరహారకా
కోదరకాంతి యాచనృపకుంజరు లేలెడుచర్కిసీమలో
నీదర మానివాసము మదీయనివాసము యాచభూపతీ!

పైపద్యము మంచల్లకృష్ణకవి, ప్రభుదర్శనమున కేగి నప్పుడు చెప్పినది.

యాచమనాయని నిర్యాణము

శా. శ్రీరంజిల్లఁగ శాలివాహశకమద్రిశ్రోత్రసప్తేందుసం
ఖ్యారక్తాక్షిసమాదిసప్తమిని దివ్యస్ఫూర్తి వెల్గోటిబం
గారేచేంద్రకుమారయాచమణిమోక్షస్థానముం జేరె ముక్
శ్రీరాముండు వికుంఠధామమున కర్థింబోవుచందంబునన్.

మ. భువి నీడెంతుఁ గుమారనందవిభుతో భూతిప్రభావైభవా
హవతేజోధృతిచిద్విలాససుకళాయాదార్యశౌర్యంబులన్
భవు భానున్ భిదురాస్త్రి భీష్ము భుజగప్రత్యర్థి భూర్యద్రిభే
ద్ధవు భైమేశ్వరు భోజు భామ భరతు న్భందీరు భర్గాత్మజున్.

ఉ. భండనభీమ కృష్ణ నిజవైరినృపాలుర నిల్చియు న్బలిహ
న్మండలపుండరీకహరినాకనివాసులు పాఱియు న్బృహ

న్మండలపుండరీకహరినాకనివాసులు వచ్చియు న్బృహ
న్మండలపుండరీకహరినాకనివాసులు చిత్ర మిద్ధరన్.

చ. తారసితారవిందవరతారశతారశతారతారని
స్తారపటీరహీరఘనసారతుషారతుషారచంద్రికా
పూరసురాళికాశపరిపూర్ణసుధాకరచారుమల్లికా
వారఫణీంద్ర శైలరిపువారణకాంతుల నెంతు కీర్తిచేన్.

ఉ. కూరిమి రామకృష్ణ నృపకుంజర! నీదుయశంబు పైకొనన్
వారిజగర్భునారి పురభంజనునారి కుముద్వతీవిభు
న్నారి మఘారి మిత్రగృహనారియు నిల్వఁగ లేక భీతిమై
జేరె జనాళిభోగినుల శ్రీపతిపాద మపారమూరమున్.

మ. జగతి న్నీదుమహోఘున ప్రబలరాజత్కీర్తి శాసించె నె
న్నగ నాగారి నగారినాగ నగభిన్నాగారి నాగంబుఁ బొ
న్నగ నాగారినగారినాగనగభిన్నాగారి నాగంబులన్
దగ నైరేభసృణీ! ఘృణీ! గుణమణీ! దానప్రధానాగ్రణీ!.

సీ. మదవిద్విరోధుల మెదడు బోనముఁ జేసి
ప్రత్యర్థిదంతము ల్పప్పుఁ జేసి
కుటిలారిమాంసంబుఁ గూరగాయలు చేసి
వైరికండలు పిండివంటఁ జేసి
ఉగ్రాహుతులగుండె లూరగాయలు చేసి
శత్రుబాహులను బచ్చళ్లు చేసి
అరిరాజరక్తంబు నానబాలుగఁ జేసి
నిష్ఠురారుల క్రొవ్వు నెయ్యిఁ జేసి
మొనసి నీఖడ్గభేతాళ ముఖ్యులకును
విందుఁ జేతువు సంగ్రామ వీథులందు

సమర నిశ్శంక! రేచర్ల శాసనాంక!
దీపితాటోప! వెల్గోటి తిమ్మభూప!

వత్సవాయ జగపతి భూపతి

ఉ. ఆయతవత్సవాయ సుకులాంబుధి పూర్ణనిశాపతీ! జగ
ద్గేయశుభాకృతీ! విదితకీర్తిసతీ! కమనీయయౌవన
ప్రాయసలాకృతీ! సతతవైభవనిర్జిత పూర్వదిక్పతీ!
ధీయుతవాక్పతీ! జగపతీ! నృపతీ! సుకృతీ! మహోన్నతీ!.

పెమ్మసానివారు

సీ. చూచెనా! యొకవింత సుముఖుండై కవులకు
నేకోర నూటపదాఱు లిచ్చు
మాటాడెనా! బలే మన్నీలమిండం డిం
పార వేనూటపదాఱు లిచ్చు
నవ్వెనా! యొకమాఱు నాయకారత్నంబు
చక్కఁగా లక్షలసంఖ్య నిచ్చు
సంతోషపడియెనా! సకలార్థిపోషకుం
డఱుదుగాఁ గోట్లపర్యంత మిచ్చు
మెప్పు లెన్నంగఁ దరమానె? మేలు! మేలు!
బళి! బళీ! యన జగతిలోఁ బరఁగి తౌర!
యవుర పెమసాని యక్కపార్థివకుమార!
మన్నె దేవేంద్ర! నరసింహమండలేంద్ర!.

సీ. సత్కవికృతకావ్య శారదాదేవికిఁ
బాయకుండెడు రచ్చపట్టు భట్టు

జయలక్ష్మి వరియింప సమరశూరులఁ జేయఁ
బ్రస్తుతింపఁగ వారెట్టు భట్టు
మంగళపాఠకమహితనామముఁ దాల్చి
విభుశుభంబులవినోదిచెట్టు భట్టు
రాజవర్యులకీర్తిరమణః స్వర్గం బను
మేడపై కెక్కింప మెట్టు భట్టు
గాన మీవంటిసత్కీర్తికాము లైన
పార్థివావళిభట్టుఁ జేపట్టవలయు
నాహవోపేంద్ర! పెమ్మసానన్వయేంద్ర!
నయసుగుణసాంద్ర! చినతిమ్మనాయనేంద్ర!.

మాకనృపతి

ఉ. మేలిమితోడఁ బద్రిపుల మెట్టుచు రెక్కలగాలిచేతఁ బా
తాళముఁ దూలఁ గొట్టుచును తారలమట్టును నీదు పేరముం
గూళకుమార! మాకనృపకుంజర! శూరనృపాల! ధీర! నీ
సాళువపిట్టితోడ సరిసాటిరియె తక్కినయూరపిచ్చుకల్.

కంబనృపాలుఁడు

ఈతఁ డుదయగిరి దుర్గాధిపతి

సీ. మనుషాకమాటాడి వెనుక నిల్పఁగ లేని
నరనాథులను బొమ్మ చరిచినాఁడు
తాను మాన్య మొసంగి నే నీయ నని పల్కు
మూర్ఖులశిరముల మొట్టినాఁడు
యెవ్వ రేమడిగిన నీయఁ జాలనియట్టి
పృథ్వీశులకుఁ బొమ్మఁ బెట్టినాఁడు

స్వామికార్యములందు జాడ్యంబు లెన్నిన
మన్నీలముఖములఁ దన్నినాఁడు
యితనిసము మెన్న జగతిలో నెవ్వరీడు
ఉదయగిరిదుర్గసంరక్షణోన్నతుండు
నయగుణోదారచిన్నమల్లయకుమార
కంబనికిఁ బోల్ప దాతలు గలరె ధరణి?.

క. కోటికిఁ బెట్టినయన్నము
పూటనె జీర్ణించుఁ గీర్తి పోదు ధరిత్రిన్
నాటుకొని కఱవు నిలువదు
మాటయొకటె నిలుచుఁ జిన్నమల్లయకంబా!

దామర వేంకటపతి

క. శ్రీదామరవరవేంకట
భూదారక! రూపభాగ్యభోగావనముల్
శ్రీదామరవరవేంకట
భూదారక నిన్నుఁ గాక పొందునె యొరులన్.

వాసిరెడ్డి వేంకటాద్రినాయఁడు

ఈకమ్మప్రభువు మహాదాత. పదునేడవశతాబ్దిలోఁ దెలుఁగుదేశమునఁ గొంతభాగమును బాలించినవాఁడు. ఈతని రాజధాని కృష్ణాతీరముననున్న యమరావతి. ఆకాలములోఁ బచ్చెపువాండ్రను నొకజాతివాండ్రు దారిదోఁపుడుగాండ్రయి జనులను మిగుల బాధించుచుండిరి. వారిలో ననేకులను వేంక

టాద్రినాయఁడు బహుప్రయత్నమునఁ బట్టించి, తలారులచే వారితలలు నఱికించి జనులకుఁ జోరభీతిని మాన్పెను. ఈప్రభువు యొక్క దానమునకు మితిలేదు. త్రాసునందు తానొకప్రక్కఁ గూర్చుండి రెండవప్రక్కనఁ దనతూకమునకు సరిగా బంగారము వేయించి—తులాభారముఁ దూగి—ఆబంగారము నంతయును విప్రులకుఁ గవులకును దానముఁ జేసెను. భూలోకదేవేంద్రుఁ డనుపేరుఁ బొందెను. అమరావతి, వైకుంఠపురము మొదలగు ననేకగ్రామములను గట్టించెను. ఈ వేంకటాద్రినాయఁడు నింద్రునివలెనే యమరావతి కధినాథుఁడై నందవనము కూడ ప్రతిష్ఠించెను. ఈతఁడెన్నియో దేవాలయములను కట్టించెను. ఈపుణ్యపురుషుని గుఱించిన చాటువు లనేకములు గలవు. అందుఁ గొన్నిమాత్రమే దొరకినవి.

సీ. శ్రీకృష్ణవేణికిఁ జెలు వొప్పఁ బడమర
సిరిఁ దేజరిల్లు లక్ష్మీపురంబు
ఆయూరికుత్తరం బతిరమ్యమైనట్టి
కుదురైన భైరవగుట్ట కలదు
పశ్చిమభాగానఁ బరభయంకర మైన
సొరొప్పు మేదరసాల కలదు
దక్షిణమ్మున నీదు తల్లి పేరిట నొప్పు
ప్రేముడి యచ్చమ్మపేట గలదు
మేటిరాజులు మన్నీలు మిమ్ముఁ గొలువ
గజతురంగంబు లిరుగడఁ గదిసినిలువ
వసుధఁ బెంపొందితివి భళీ? వాసిరెడ్డి
వేంకటాద్రీంద్ర! మన్యహం వీరచంద్ర!.

శా. ఏరీ నీవలెఁ గీర్తిఁ గాంచినధరిత్రీశుల్ జమీక్షాదార్లఁ గా
శ్రీరామేశ్వరమధ్యభూమిని నరశ్రేణి న్విచారింపఁగా
సారాచారతఁ గాంచిరో ప్రజలకిష్టాన్నంబుఁ బెట్టించిరో?
ధీరాగ్రేసర ! వేంకటాద్రినృపతీ ! దేవేంద్రభాగ్యోన్నతీ !.

మ. వరహాల్కాసులభంగి సేలువలు కంబళ్లట్లు రూపాయలు
న్మణి గవ్వల్బలెఁ గంకణంబులు తృణప్రాయంబు గా నిచ్చి బం
గరుపళ్లెంబులఁ బాయసాన్నమును లక్షబ్రాహ్మణాపోశనం
బర లేకిత్తువు వాసిరెడ్డికులదీపా ! వేంకటాద్రీశ్వరా !.

శా. కానీనప్రతిమానమూర్తివని వక్కాణింతు నిన్ధాత్రి గీ
ర్వాణస్తోమము లెన్నఁ బ్రత్యహము సాలగ్రామగోదానభూ
దానాన్నప్రతిపాదనార్థ లిడి శీతక్షోణిభృత్సేతుమ
ధ్యానూనాంబుధి మేఖలాస్థలి సమాఖ్యం జెంది తీవే గదా
భూనాథావళి వేంకటాద్రినృపతీ! పూర్ణప్రభావాకృతీ !.

సీ. ధాత్రీసురశ్రేణి ధనతులాభారంబుఁ
దూఁగ నే భూపతి తూఁగఁ గలఁడు ?
నవరత్నకీలితనవ్యకిరీటంబు
మించి యేరాజు ధరించఁగలఁడు ?
పదినూర్ల శిరముల ఫణిరాజుపై శౌరి
లీల నేపతి పవ్వళింపఁ గలఁడు ?
చతురిభరాజితస్యందనారూఢంబుఁ
జక్కఁగా నిక నేరు సల్పఁగలరు ?
అతఁడు రాజశిఖామణి ధృతిసురాద్రి
కనక నేతత్ప్రకారప్రకాశుఁ డగుచు
వసుధఁ జెంపొందె నౌరౌర వాసిరెడ్డి
వేంకటాద్రీంద్రుఁ డతులపృథ్వీవరుండు.

సీ. ఇంతి యీధీరుఁ డాయింద్రుఁడుఁ గాఁబోలు?
నింద్రుఁడుఁ గాఁడే యో యిగురుబోఁడి!
కాంత! యీధీరుండు కర్ణుఁడుఁ గాఁబోలు?
కర్ణుఁడు గాఁడే యోకంబుకంఠి!
మగువ! యీధీరుండు మదనుండు గాఁబోలు?
మదనుఁడుఁ గాఁడే యో మందగమన!
సుదతి! యీధీరుండు సోముఁడు గాఁబోలు?
సోముఁడుఁ గాఁడే యోసుందరాంగి!
ధరపురందరుఁ డొకో? సుధాకరుఁడొ? నరుఁడొ?
తరణిసూనుండొ? వరధర్మతనయుఁ డొక్కొ?
పరమదనకోటి లావణ్య వాసిరెడ్డి
వేంకటాద్రీంద్రుఁడే కదే! పంకజాక్షి!.

చ. గుణనిధి! వేంకటాద్రినృపపుంజర! వైభవధీ! భవత్సుధీ
జనకరవంశజాతముల శత్రుమదేభనికాయసద్వధూ
గణనయనాండజాతములఁ గారణజన్ముఁడ మేటచేతఁ గం
కణములు నిల్పఁగా నొకటఁ గల్పనఁ జేసితి వెంతచిత్రమో?

ఉ. అర్థికి నీవొసంగినపదార్థము భోజనవస్త్రధర్మకా
మ్యార్థములౌ త్వదన్యవసుధాధిపు లిచ్చుపదార్థము లిన్నిశా
తీర్థమరీచికామ్లరసదివ్యముఖాదులు నానో! కావో! స
త్పార్థివ! వేంకటాద్రివసుధాపతి! నూతన మన్మథాకృతీ!

క. అమరావతి యమరావతి
అమరఁగ నింద్రుండు వేంకటాద్రీంద్రుండే
అమరులు గోత్రామరులే
కమనీయము నందనంబు ఘననందనమే.

ఉ. హితమతి వేంకటాద్రివిభుఁ డేలెడు నయ్యమరావతీపురిన్
శ్రితభుజు లన్నవస్త్రములు గాంచ రొకప్పుడుఁ బూర్వదేవతా
హితమతి; వేంకటాద్రినృపుఁ డేలెడు నీయమరావతీపురిన్
సతత సమస్తవర్ణులును జక్కఁగ గాంచుదు రన్నవస్త్రముల్.

సీ. ఏరాజు కట్టించె నెలమితో నమరావ
తీపురప్రాకార గోపురములు
ఏరాజు ఘటియించె హితభద్రగిరికేళి
కుంభధ్వజస్తంభ గోపురములు
ఏరాజు రచియించె భూరివైకుంఠపు
రస్తంభవరగోపురాలయములు
ఏరాజు నిలిపెఁ బొన్నూరుపట్టణ ధర్మ
కూటధ్వజస్తంభ గోపురములు
మేటిబాపట్ల గుంటూరు మోటుపల్లి
చింతపల్ల్యాదికుండిన సీమఁ గొన్ని
యూళ్ల నేతత్ప్రతిష్ఠల నొనరఁ జేసె
నతఁడు శ్రీవేంకటాద్రీంద్రుఁ డతులయశుఁడు.

సీ. ఏరాజు వాకిట నేప్రొద్దు గృష్ణాన
దీదివ్యతిలకంబు తిరుగుచుండు
నేరాజు హృదయమం దింద్రప్రతిష్ఠితుం
డమరేశ్వరేశ్వరుం డమరి యుండు
నేరాజు కెదుట గానీప్సితార్థము లీయ
వైకుంఠపురిశౌరి వరుస నుండు
నేరాజు నెడఁబాయ కేవేళఁ గేళికై
రాజ్యలక్ష్మియు హృష్టిఁ గ్రాలుచుండు

నట్టిరాజును వినుతింప నలవి యగునె?
రాజమాత్రుం డటం చనరాదు గాని
వేంకటాద్రీంద్రుఁ డంచును వినుతి సేయ
నలయు శ్రీవాసిరెడ్డి సత్కులజమణిని.

మ. సుమబాణాకృతి! వేంకటాద్రినృపతీ! జృంభత్ప్రతాపాఢ్య! నీ
యమరావత్యమరేశ్వరోన్నతసువర్ణాంచన్మణీగోపురో
ద్గమ మెన్నన్ ద్విజరాట్కళ ప్రథమదృక్ప్రస్థితిం గాంచి కా
ర్యము కాదంచును నిల్చెఁ గాక గగనం బంతంతకు న్మీంచదే?.

మ. క్షయసంవత్సరమాఘశుద్ధశుభచంచద్ద్వాదశీజీవవా
రయుతశ్రేష్ఠపునర్వసుప్రథమసద్రాశిం దులాభారమే
నయశీలుం డమరావతీపురములోన న్దూఁగి నానార్థిసం
చయహర్షాప్తి ధనం బొసంగెఁ గవు లెంచన్ వేంకటాద్రీంద్రురీ
తి యనంగాఁ దగి వాసిరెడ్డికులము న్దేజంబుఁ జెన్నొందఁగన్.

ఉ. ఎన్నివనంబు లెన్ని కృతు లెన్ని సురార్చన లెన్ని దేవళా
లెన్ని సువర్ణగోపురము లెన్ని తటాకము లెన్ని బావులె
న్నెన్ని పురంబు లెన్ని కల వెన్నిక ధర్మము లెన్న ధాత్రిపైఁ
బన్నినవేంకటాద్రివిభుపాటినృపాలుఁడు లేఁడు చూడఁగన్.

క. శ్రీవాసిరెడ్డికులభవ
పావనుఁడై వేంకటాద్రిపతి భాసిల్లెన్
గేవలవాగ్దిపశిఖా
వ్యావృతకలధౌతకుంభితాహిమకరుఁడై.

ఉ. తద్దయు వాసిరెడ్డికులధన్యుఁడు వేంకటనాయఁ డర్థికిన్
గొద్దిగ నిచ్చె నేని నృపకుంజరు కొక్కని పెండ్లి కా నహో
గద్దరి మేదినీశ్వరులు కద్దనియిచ్చినయీవి పూటకుం
జద్దికిఁ జాల దాయె నృపసందడి దాతల నెన్న దోసమే?.

చ. కమలజుఁ డుర్విపైఁ గవులఁ గాయకుల న్సృజియించి కల్పభూ
జమును సృజింపనైతి నని చక్కఁగఁ జక్కనివాసిరెడ్డిజ
గ్గమహిపవేంకటాద్రినృపుఁ గారణజన్ము సృజించెఁ గానిచో
నమితవిహాయితాత్మమతియై చెలువొందునె? చిత్రవైఖరిన్.

సీ. "సర్వబుధశ్రేణిసంతరింపఁ దలంచి
గగనావతీర్ణమహాకల్పకంబు"
"కల్పకం బది గాదు కవిచాతకావళిఁ
బ్రేమతోఁ బ్రోవఁ గాన్పించు ఘనుఁడు"
"ఘనుఁడుగాఁ డితఁడు సజ్జనచకోరావళిఁ
గరుణింపవచ్చు రాకావిధుండు"
"విధుఁడు గాఁ డితఁడు కోవిదజనాధారుఁడై
పేరు లీయవచ్చు నిక్షేపమూర్తి"
యనఁగ విలసిల్లి తౌర! జగ్గావనీంద్ర!
లక్ష్మమాంబాతనూజ! సద్రాజతేజ!
వాసిరెడ్డ్యన్వవాయసద్వార్ధిచంద్ర!
ధీరగుణసాంద్ర! వేంకటాద్రిక్షితీంద్ర!.

క. భూపతి మతిజగతీభృ
ద్భూపతి శ్రీవేంకటాద్రిభూపతి క్రౌంచ
ద్వీపాకృతిఁ దగు శిఖరి
స్థాపితహరినీలఘటితతారాపథమై.

శా. సద్వర్ణాంచితహేమపాత్రతతితో సత్రంబులోన న్విశి
ష్టాద్వైతిప్రముఖద్విజావలికి మృష్టాన్నప్రకోర్తి న్విశే
కద్వైపాయను లిందు వచ్చి రనఁగాఁ గాన్పించుతన్మన్నతి

స్త్రైవచిత్ర్యగుణక్రమప్రతతిభాస్వచ్చంద్రికాశోభక్రాం
చద్వీపం బమరావతీపురము వీక్షాసక్తిఁ జూడఁగా నగుఁగా.

సీ. అంజనాచల మీనఁ గంజోద్భవాండంబు
నిండారురానడగొండ లనఁగ
భానుబింబంబుపైఁ బగలు సాధింపఁగా
గోరాడుచీకటిగుంపు లనఁగ
కవిదర్శనాపేక్షఁ గదలి వచ్చిన గజా
సురగోత్రదానవస్తోమ మనఁగ
వింధ్యశైలస్థలి వెడలి కృష్ణాస్నాన
వాంఛాగతేభరాడ్వర్గ మనఁగ
వెలయునమరావతీపురి వేంకటాద్రి
విభుమనోభీష్టసంచారవీథిఁ దలఁచి
తీర్థవాసంబు గావునఁ దిరుగులాడుఁ
దత్పదావళిమత్తదంతావళములు.

సీ. విబుధేంద్రసేవ్యమై వెలయుక్రౌంచనగంబు
సలలితవేంకటాచలము గాఁగ
ఆశ్వీజశుద్ధమహానవమ్యాగతుల్
బ్రహ్మోత్సవాగతప్రజలు గాఁగఁ
బారమార్థికహోమపాత్రాన్నభుక్తియే
తనరఁ దీర్థప్రసాదంబుఁ గాగ
శ్రుతగజస్యందనారూఢోత్సవోన్నతుల్
దివ్యరథోత్సవస్థితులు గాఁగ
విశ్వసర్వంసహాస్థలావిర్భవంబు
తిరుపతిస్థల మమరావతీస్థలంబు

వన్నెఁ జెలువొంద విలసిల్లె వాసిరెడ్డి
వేంకటాద్రీంద్రనామపృథ్వీవరుండు.

ఉ. అక్కడ వేంకటాద్రివిభు నద్భుతచర్యలు చూచి వచ్చి తా
నిక్కడఁ గూర్చిఁ బండితుల నిర్ధతి లోపల వాసిరెడ్డివా
రెక్కడ ... ... యుప్పలపాటివారోగిరా
జెక్కడ నక్క యెక్కడ న దెక్కడ నిర్జరలోక మెక్కడో?

వేంకటాద్రినాయఁడుగారి యాస్థానమునకు బుచ్చి వెంకన యనునొక కవి యొకగ్రంథమును వ్రాసికొనివచ్చెనఁట. ఆతని కులమున గొంచెము కళంకము గలవాఁడఁట. ఆవిషయమును కొంచెమెత్తి యాస్థానములోని యొకకవి ప్రభువుగారి యభిప్రాయము నిట్లు తెల్పెను.

గీ. కులమునఁ గళంకు కల దనుకొంచుఁ గొంకుఁ
గేలిఁ గావించి కంకున కేలఁ గొంకుఁ
గవనమున జంకు నీమీఁదఁ గాదు బొంకు
బుధజనాటవ్యటన్యంకు బుచ్చివెంకు.

తరువాత వేఱొకకవి లేచి—

క. కొంకక తమరాడినయది
బొంకేలగు వేంకటాద్రిభూపాలక యీ
న్యంకేల వానికిం గల
రంకే యిచ్చోట నిల్ప రసవంత మగున్

అనెనఁట దానికా కవి యిట్లు పలికెనఁట

చ. పన్నిన సత్ప్రబంధమున బాసను నోగును జూడకీసు చే
మన్నన మాలి మాకులము మాటఁ దలంతురె? చేమహారి వెం
కన్నకు లోపమేమి? కులమా కవనానకు వేంకటాద్రిరా
జన్న గణించి మీరలు దయామతిఁ బ్రోచిన నాకుఁ జాలదే?

వేంకటాద్రినాయఁడు గారిపై నేఱొక కవి చెప్పినది.

గీ. వైభవోద్దాముఁ డైనట్టి వాసిరెడ్డి
వేంకటాద్రీంద్రుఁ డర్థార్థి వితతి కొసఁగు
నొక్కపూట వ్యయంబు లీ తక్కినట్టి
రాజకోటికి నొకయేటి భోజనంబు.

ఈపద్యమును రచించినకవి రాళ్లబండి పట్టాభిరామ రాజను బట్టనియు, (ఇతఁడు మలరాజువారి యాస్థానకవి. ఇతఁడు కృష్ణాస్నానమునకై యమరావతి కేగినప్పుడు వేంకటాద్రినాయఁడు గారిని దర్శించి చెప్పె ననియు—నీవిషయము నెఱింగి మలరాజు వేంకటగుండారాయణంగారు రౌద్రమూర్తులై "మనయుప్పు పులుసుతోఁ బెరిగి సాటివాని నట్లు పొగడిన యాకృతఘ్నుఁడు మనదేశములో నడుగుఁబెట్టె నేని ఫిరంగితో గాల్చుఁడు" అని తమసైనికుల కుత్తరువు జేసి రనియు—నీ సంగతినంతయు విని యాబట్టు వేంకటాద్రినాయఁడుగారి వద్దనే యమరావతిలోనే యుండి తరువాత కొలఁదికాలమునకే పరలోకగతుఁ డయ్యెననియు వినికి గలదు. అచటనుండియే

ఆ. వె. వెలమదొరలపొందు వేయేండ్లు చేసినఁ
గాసువీస మైనఁ గానరాదు

మెచ్చెనేని మంచిపుచ్చుటఁ జెప్పును
అలిగెనేని ప్రాణహానిఁ జేయు.

అను పద్యమును వ్రాసెననియుఁ గింవదంతిగలదు.

జూపల్లి ధర్మారాయఁడు

ఈతపరాజు, సూరపరాజు నను నిరువురుకవులు జతఁ గూడి ధనసంపాదనకు బయలువెడలిరఁట. వారు దేశసంచారణంబుచేయుచు, నొకనాఁడీ ధర్మారాయఁ డుండుగ్రామముం జేరిరి. ఇద్దఱు నొకచోటికే పోవుట యుక్తముకాదని తలంచి, యీరపరాజుమాత్రము ధర్మారాయనిదర్శనమునకేఁగెనఁట. సూరపరాజు వేఱొకచోటికిఁ బోయెనఁట. ధర్మారాయఁడు కవిని సమ్మానింపలేదఁట. వీరిరువురును, తమబసకు చేరిన తర్వాత, సూరపరాజు రెండవకవి నిట్లడిగెనఁట.

క. జూపల్లిధర్మరాయం
డేపాటిధనం బొసంగె? నీరపరాజా!

అనఁగా నీరపరాజిట్లు సమాధానమును జెప్పెనఁట.

పాపాత్ముం డెవ్వరికిని
చూపనిదే చూపె నయ్య సూరపరాజా!

ధర్మారాయనిఁ గూర్చిన మఱికొన్నిచాటువులు.

చ. ఎఱుఁగనివానిఁ గోటఁ జొఁ అనీయఁడు నేర్పున జొచ్చెనేనియుఁ
దొరపముఖమ్ముదొర్కుటది దుర్లభ మట్లు లభించె నేనియుఁ

మెరువడి విన్యలేకకడు మెచ్చుఁడు మెచ్చక యీవి నీఁడయా
సురగురుసంతవానికిని జూపలిధర్మని వేఁడఁ బోయినన్.

శా. నే నాకాశతరంగిణిన్ ధరణిలో నీవెవ్వతే? నావుడున్
నేనా! జూపలిధర్మభూవిభుని పాణిన్ బుట్టుదానాపగన్
నీనాయంతర మేడ కేడ? యవులే నీవేడ నేనేడ పో
నేనా యాచకపాదజాతనటవే! నే దాతృహస్తోదితన్.

మల్కిభరామ్

ఈతఁడు తురుష్కప్రభువు. ఈతని సరియగు నామము మలిక్ ఇబ్రాహీమ్. ఈతని తురుష్కుఁడైనను తెలుఁగుభాష యందు రుచిగలవాఁడు. ఒకటిరెండు గ్రంథములనుఁగూడ కృతి నందెను. ఈతఁడు పదునారవశతాబ్దిలో నాంధ్రదేశమునకుఁ బ్రభువుగానుండెను. ఈప్రభు వొకనాఁడు "ఆకుంటే, ఈకుంటే, మీకుంటే, మాకుంటే" యని సమస్య నొసంగఁగా నప్పుడచ్చటనే యుండిన యొకకవి యిట్లు పూరించెను.

క. ఆకుంటే వృక్షం బగు
నీకుంటే లోభియౌను హీనాత్ముం డౌ
మీకుంటే మా కిమ్మా
మాకుంటే మేము రాము మల్కిభరామా!.

సమస్యాపూరణమునకు సంతోషించి మల్కిభరామ్ ప్రభు వాకవికి బహుమాన మొసంగెనఁట.

మహమ్మద్ భేక్ సాహెబు

ఇతఁ డొకచిన్న జమీనుదారుఁడు. ఇంచుకయుదార భావముఁ గలవాఁడు. ఒకనాఁడు ప్రసంగవశమున నొకబ్రాహ్మణుఁడు—"పూర్వము, మల్కిభరామ్ ప్రభువు కవులను మిగుల నాదరించి కృతులనంది బహూకరించి తన పేరు జగమ్మున నిలుపుకొని చనెను. సాహేబుగారూ! తమరును నవాబుప్రభువు లంతవారు గదా" యనెను. ఆమాటలకు సాహెబుగారుబ్బి "ఇప్పు డెవ్వరైన నాపైఁ బద్యమును వ్రాయుదురేని, నూటపదియాఱులు బహుమతి నొసంగెద" ననెను. కవి గాకపోయినను సమయస్ఫూర్తిగల యావిప్రుఁడు భాగవతములోని యొకపద్యము చివరన సాహేబుగారి పేరు నీక్రిందిరీతిఁ దగిల్చి చదివి నూటపదియాఱు రూప్యములు గైకొనెను.

క. ఖిల్లీభల్లలులాయక
భల్లుకఫణిఖడ్గగవయబలిముఖచమరీ
ఝిల్లీహరిశరభకరికిరి
మల్లాద్భుతకాకఘూక! మహమదుభేకా!.

రావిళ్లవారు

చ. ఎనయఁగ నెన్నిజన్మముల నేమిట నీశ్వరుఁ బూజఁ జేసిరో
మనసిజుఁ గన్నతల్లియును మల్లనృపాలునిఁ గన్నతల్లియున్
దనరఁగ భోజుతల్లియును దానగుణుం డగు కర్ణుతల్లియున్
ఘనుఁ డగు రావిళాన్వయశిఖామణి శేషనృపాలుతల్లియున్.

సీ. దురములోఁ నరివీరకరిఘటంబులఁ గన్న
వీకఁ బారఁ బొడిచి వెన్నుఁ దన్ను
దుర్ధరశత్రుల దొడ్డనుఁ గనుఁగొన్న
గోరాడి క్రొమ్ముల గ్రుచ్చి యెత్తు
మార్కొన్న పగరాజు మన్నెగిత్తల నెల్ల
మానమూనము జేసి మగుడఁ దోలుఁ
గక్కసించెడు వైరి దుక్కిటెద్దుల నెల్లఁ
గఁరుమన్నెగిత్తల సరసఁ గొనక
రంకెలిడు చుండు బసవనశంకరుండు
శంక సుంతయు లేక నిస్సంశయముగ
సమరరఘురామ! రావిళసార్వభౌమ!
వైరిహృచ్ఛల్ల! యుద్దండవీరమల్ల!.

క. పిన్నమహీశుల పేరుల
నెన్నకురా భట్ట! దళము లెదిరించినచోఁ
వెన్నిచ్చి పారిపోయిన
మన్నీలభుజంగు వీరమల్లఁడు ధాత్రిన్.

క. ఇచ్చెడువేళల రణమునఁ
జొచ్చెడువేళలను వెనుకఁ జూచినఁ బెద్దల్
మెచ్చరు వినుతిం జేయరు
రచ్చలఁ గవికోటు లెల్ల రావిళమల్లా!.

క. తెగి తాఁ బొడవని పోటును
తగ నర్థుల కీయనట్టి త్యాగము సభలోఁ
బొగడించుకొనుచుఁ దిరిగెడి
మగలంజలమగఁడు వీరమల్లఁడు ధాత్రిన్.

ఈ వీరమల్లన యొకకవికి మాన్య మిచ్చి, మరల తానే కైకొనెనఁట. ఆసంగతి నాకవి యిట్లు వెల్లడి చేసెను.

ఆ. వె. తోడఁబుట్టినదానిఁ దొలుతన మను విచ్చి
వయసు వచ్చువెన్కఁ వలచినట్లు
రమణ మాన్య మిచ్చి రావిళమల్లన్న
కమతమందు తానె కలుపుకొనియె.

శాకమూరి యెల్లయజన్నయ

క. బాలుఁడు వెతలం బెట్టినఁ
దాళవలెన్ దల్లి యర్థి తగ బాధింపన్
దాళవలె దాత యితరుల
కేలా మఱి శాకమూరియెల్లయజన్నా!.

గద్వాల ప్రభువులు

సోమభూపాలుఁడు

క. గద్వాల సోమభూపా!
మృద్వీకప్రసవతుల్యమృదులాలాపా!
విద్వద్వ్రజదిలీపా!
సద్విద్యాభోజభూప! శాత్రవతాపా!.

క. నలుగురుఁ బలికిరి సరి యని
నలుగురు బలికిరి సురూపనయదానధరా
వలయధురాచరణోన్నతిఁ
బొలుపుగ గద్వాలసోమభూపాలునకున్.

రామనృపాలుఁడు

శా. నిస్తంద్రప్రతిపక్షశిక్షకరణోన్నిద్రప్రతాపోజ్జ్వల
ద్దోస్తంభార్జితసర్వభూవలయదాతృత్వామరానోకహా!
అస్తోకాఖిలవైభవేంద్ర! కరుణాయాదోధినాధా! యశ
శ్శ్రస్తప్రాభవ ముష్టిపల్లికులకంజాతార్క! రామాధిపా.

ఉ. చిత్రము ముష్టిపల్లికులశేఖర! రామనృపాల! నీయని౯
శాత్రవకోటి నీగ్గి కులసంగసుఖం బెడఁ బాసి యాపయి౯
గోత్రవిఘాతిఁ బొంది పయిఁ గోరినసంపద లొందుఁ జూడ నీ
పత్రిమహత్వ మిట్టి దనఁ బాత్రు లిల౯ మహనీయులే చుమీ?

మ. భవదీయామలకీర్తిసన్నిభములౌ పర్వేందుపాండుచ్ఛద
ప్రవరప్రాగ్గజపంకజాతీనసపాథోధి పంచాస్యముల్
పవనాహారపతిప్రలంబరిపుసత్పంకేజము లొప్పఁగఁగో
ధవగద్వాలపురీశ రామనృప! విద్వత్కల్పభూమీరుహా.

సీ. శరదంబుధరకంబుహరిదంబరుల దూరు
ఘనమైన నీకీర్తి కామమూర్తి!
మేరుభూధరభూరిసారత నని గేరు
మహి నెన్న నీధైర్యమమలచర్య!
పటునిదాఘవిభాసి చటులార్యమునివాసి
మాయించు నీవిక్రమ క్రమంబు
బలికర్ణదుగ్ధార్ణవముల వమ్ముగ డిందు
పఱుచు నీదాతృత్వపటిమ హెచ్చు
కవిజనంబులు కొనియాడఁ గదనరంగ
చండకరవాల కోటిసంజాతవీతి

హోత్రశిలభాయితాహితక్షాత్ర! ముష్టి
పల్లిగోత్ర పవిత్ర! సంపద్విచిత్ర!.

ఆత్మకూరు సంస్థానాధిపతులు

ముక్కర సీతారామభూపాలుఁడు

శా. జంభద్వేషణభోగ! నీదుయశముల్ జర్చింపఁగా స్వర్గవీ
శంభుద్యోద్రుమశంకరాలయ కుభృత్సర్వాధిరాట్కాంతులన్
దంభంబు ల్సడలించుఁ గాక యనుచున్ దాస్పర్వమా మాకు దో
స్తంభప్రాభవ! ముక్కరాన్వయజ! సీతారామభూపాలకా!.

శా. శ్రీయోషిత్కుచపర్వతాశ్రయము శుచ్ఛృంగారగాంగేయకా
శేయప్రస్ఫుట విద్యుదన్వితము సుస్థేమప్రదాపాంగకో
చ్ఛ్రాయైకామృతవృష్టిదాయకము చంచత్కీర్తిశాభ్ర వి
కాయోత్పన్నసమాను ముక్కరకులక్ష్మాభర్తనుం బ్రోవుతన్.

క. శ్రీమన్ముక్కరసీతా
రామావనిజానికీర్తి రాజిలె ఘనమై
సోమహరిస్వర్గంగా
కామారిగజారిసీరి కంధుల కన్నన్.

శా. తారుణ్యాకర! ముక్కరాన్వయజ! సీతారామభూపాల! నీ
వైరిక్ష్మాపతి దారసంఘము కడుం బ్రాప్తాకులం బయ్యు వి
స్తారాక్షిద్వయి మందుఁ గంకణము లంచత్పాణియుగ్మంబునన్
ధారల్ గాఁ దిలకంబుఁ గూర్చుదు రహో! ధాత్రీజనుల్ నవ్వఁగన్.

చ. శరధిగభీర! భీరహితసత్వవినిర్జితశత్రుభూప! భూ
పరహితకార్య! కార్యఫణివర్యసమానసుధీ! సుధీభరా

స్థిరిపరకీర్తి! కీర్తిరుహదృగ్విసరాంగజమూర్తి! మూర్తిదు
స్తరరణసోమ! సోమనృపసన్నుత! ముక్కరవంశపాలనా!.

జన్నుపల్లి రామకృష్ణభూపతి.

సీ. ఘనమార్గగోమ్ఖితధవళయశశ్ఛత్ర
గోపాయితాఖిలక్షోణితలుఁడు
ఘనదానమహిమ నిష్కాసితసంతాన
జీమూత బలిదైత్య శేఖరుండు
ధైర్యసంపల్లవ ధావిత మేరుమం
దరగంధమాధన ధరవరుండు
నిజపరాక్రమవహ్ని నిర్ఘోషితారాతి
పార్థివసందోహవార్ధి యితఁడ
టంచు బుధు లెన్న వెలసితి వౌర జన్ను
పల్లివంశాబ్ధిచంద్ర! వైభవజితేంద్ర!
భరితభూభార! శంకరాంబాకుమార!
అసమశరరూప! రామకృష్ణావనీప!.

ఉ. చిత్రము రామకృష్ణనృపశేఖర జన్నలివంశదీప! నీ
శాత్రవకోటి పోరుటకుఁ జాలమి సాధ్వసమంది వేగ లో
కత్రయిఁ జొచ్చినన్ మిగులఁ గాకల విక్రమభానుఁ డేచి ని
శ్ఛత్రుల వీడి ఛత్రులను జాల తపింపఁగఁ జేసెఁ బూనికన్.

వేంకటరమణప్ప

క. పొంకముగ దిశలఁ గప్పెను
వేంకటరమణప్పకీర్తి విశదభ్రభ్రషణీ

పంకజభవ పంకజభవ
పంకజభవ పంకజారి పంకేజంబై.

క. సరసిజశశి శిశిరశర
ద్భరదశరము లోడెఁ దద్యశమునకు ధైర్య
స్ఫురణకు నవియే యోడెను
హరనుతి మగుతేజమునకు నవియే యోడెన్.

కచ్చి రంగయ్య

క. నలుగురు నినుఁ బలుమారున్
గెలిచితి సుగుణోక్తికాంతి కీర్త్యాకృతులన్
నలుగురు నినుఁ బలుమాఱున్
భళి! భళి! యనఁ గచ్చిరంగ! భాగ్యతరంగా!.

బారు వెంకన

క. వర బారు వేంకనార్యుని
ధర నిండినకీర్తి వెలసె ధరజిత్పురజి
ద్ధరధరజిత్పురిత్పురజి
ద్ధరజిత్పురజిత్తురంగ ధావళ్యంబై.

మల్రాజువారు

వీరునరసారావుపేటసంస్థానాధీశ్వరులు. మహాశూరులు. వెలమదొరలు, దాతలు, పండితులయందును గవులయందును నాదరముగలవారు. దిట్టకవి నారాయణకవికృతముగు రంగా

రాయచరిత్రమునకుఁ గృతిభర్త యీవంశోద్భవుఁడే. నరసారావు పేట నరసారాయణుంగారి పేరఁ గట్టింపఁబడినది. కావుననే గ్రామమున కాపేరే పెట్టఁబడినది. వీరియాస్థానకవి, రాళ్లబండి పట్టాభిరామ రాజనునొకభట్టు. సంస్థానపతులను గుఱించిన చాటువులు.

చ. "హరుఁ డనుకొంటిమా విషధరాభరణంబు ధరించు టేది? శ్రీ
హరి యనుకొంటిమా ఫణికృతాంతకవాహన మేది? వాణినో
హరుఁ డనుకొంటిమా సరసిజాసన మే"దని ధీరు లెంతు రీ
స్థిరతర మల్లరాడ్కులనృసింహుని వేంకటనారసింహునిన్.

మ. బలభిద్వైభవభీమరేఖ విలసద్బాహాబలప్రౌఢి కుం
డలిరాడ్భాండితి యత్నరాట్తనుజసౌందర్యంబు దుర్గాధిప
త్యలఘుస్థేమము జానకీపతిసుదానాసక్తి మీ కిచ్చెఁ గా
కలరన్ శ్రీమలరాజవేంకటనృసింహా! రాజకంఠీరవా!.

ఉ. తోయజగంధిచుక్క లని తోఁచు ఖభిత్తిక నున్న వేమి? యే
మో యని సంశయింపకుము ముద్దులగుమ్మ! సురాంగనామణుల్
వ్రాయఁగ లేక యిందు మలరాడ్కుల వేంకటనారసింహభూ
నాయకచంద్రునింటఁ గలనాకము లెన్నఁగఁ జిత్రవైఖరిన్.

శా. శ్రీమన్మంగళదేవతాహృదయ రాజీవద్విరేఫంబు శ్రీ
రామబ్రహ్మము పుత్రపౌత్రబలదీర్ఘాయుస్థిరాభోగసు
త్రామైశ్వర్యముఖాదిసద్విభవ మశ్రాంతంబు మీ కీవుతన్
హేమప్రాజకులీన! వేంకటనృసింహేంద్రా! కవీంద్రస్తుతా!.

ఉ. కంతుఁడొ; యిందిరారమణికాంతుఁడొ; చారుసరస్వతీసతీ
కాంతుఁడొ; శ్రీజగజ్జననికాంతుఁడొ! పుణ్యవసంతుఁడో! శచీ
కాంతుఁడొ! యంచుఁ బండితులు గాంచి హృదబ్జములందు మించి యో
జింతురు మల్లరాడ్కుల నృసింహుని వేంకటనారసింహునిన్.

సీ. ఇతఁడే కదా! మదోద్ధతవైరిరాణ్మత్త
వారణవారకంఠీరవుండు
ఇతఁడే కదా! జగద్ధితకీర్తి విఖ్యాత
విరియాలగోత్రాభివృద్ధికరుఁడు
ఇతఁడే కదా సదాశ్రితకోటిసంరక్ష
ణార్థాగతామరానోకహంబు
ఇతఁడే కదా కవిస్తుతభూరిసామ్రాజ్య
లక్ష్మీకటాక్షసంరక్షితుండు

ఈతఁడే కద గుడగిరిశ్రౌతశైల
కొండవీడుద్గ్రభూ భుజోద్దండధారి
హరి మలరాజవేంకట నారసింహ
కుంభినీపతి వేంకటగుండనృపతి.

ఉ. రా జనవచ్చు శక్తి రతిరా జనవచ్చు మనోజ్ఞమూర్తి రా
రా జనవచ్చు భూతి నిధిరా జనవచ్చు పదార్థమోవధీ
రా జనవచ్చుఁ గీర్తి నగరా జనవచ్చు నుదారరేఖ మ
ద్రాజనవచ్చు రా నరసరాయని వేంకటగుండరాయనిన్.

సీ. అనృతభాషణ మొక్కఁడాఁడ నేరనిజిహ్వ
కేరీతి శాస్త్రార్థహితవు గల్గెఁ
బరకాంత మాతృభావనఁ గనుమనమున
కెటు యశఃకాంతపై నిచ్చ గలిగెఁ
బరుని నొక్కనిఁ బ్రోవఁ గరుణఁ బూననిమది
కెటు సర్వజనగుప్తి పటిమగలిగె
నవమానభార మింతైన నోపనిశిరం
బెటుల భూభార [illegible]

నార తావక మహిమ మహావిచిత్ర
మనఁగ వెలసితి మలరాజ ఘనకులేంద్ర
వేంకటనృసింహవిభుపుత్ర! విమలగాత్ర!
గుణగణకలాప! వేంకటగుండభూప!.

వేంకట గుండేంద్రు వితరణస్ఫూర్తికి
జలరాశి సంతోషశాలి యయ్యె
వేంకట గుండేంద్రు విమలయశః కాంతి
కేణాంకుఁ డతిహర్షమాణుఁ డయ్యెఁ
వేంకట గుండేంద్రు వృత్తివైభవమున
కబ్జనాభుఁడు సుఖప్రాప్తుఁ డయ్యె
వేంకట గుండేంద్రు విక్రమప్రౌఢికి
విబుధాంగనాతతి వేడ్కఁ జెందె

నారమలరాజవేంకట నారసింహ
విభుఁ డొనర్చెడు తత్ఫలవిశదమూర్తిఁ
దేజరిల్లెను జనభాగధేయ మనఁగ
గురుబలోన్నతి వేంకటగుండనృపతి.

ఉ. మలరాడ్వేంకటగుండభూరమణ యుష్మద్వైరిభూపాలకాం
తలు కాంక్షించుచునుందు రాతతసమత్వాబ్దంబు లబ్జారిచి
హ్నలఁ జెన్నొందనిమాసబృందముఁ దమిస్రాయుక్తఘస్రావళిన్
బలభిద్భేదనరాజచంద్ర సుకృతీ! ప్రద్యుమ్నరమ్యాకృతీ.

మ. చటులోర్వీపతియై మహావిభవుఁడై సత్త్రాణధారాయశ
శ్చట లేదంచును వేంకటేశుఁ డిలపై జన్మించి మల్రాజవేం
కటభూపాలకమౌళి యౌచు వెలయం గాఁబోలుఁ గాకున్న నీ
పటుదాతృత్వవిశేష విశ్వభరణ ప్రారంభముల్ గల్గునే?

మ. మలరాడ్వేంకట గుండభూవర భవన్మాన్య ద్విపద్రాజమా
తలిగుండెల్ పగులన్ ఘణాంఘణనినాద స్ఫారభేరీసుశం
ఖుళఘంటారవగంధసింధురఘటాక్రాంతైకపద్యాంచితా
ఖిలసంపత్పరిపూర్ణభావ విలసద్వప్రస్థశ్రవఃపట్టణా
కలిత శ్రీనరసింహరాయనగరిన్ గట్టించి తీ విద్ధరన్.

ఈగుండారావుగారి కిరువురు భార్యలు.

శా. స్వామీ వేంకటగుండభూవరనృసింహక్ష్మాధిరాడ్పట్టణా
శ్రీమత్సౌధవిచిత్రరత్నరుచిసాంద్రీభూతపీఠిన్ భవ
ద్వామాక్షీయుగమధ్య మీరలు తలంపన్ రుక్మిణీసత్యభా
మామధ్యస్థిత కృష్ణమూర్తి వని సంభావింతు రార్యోత్తముల్

మ. రవిచంద్రాక్షుగృహాగమోపమిత చెల్లంకొండ విన్కొండకొం
డవీటీదుర్గనగరాధిపత్యధృతినై నానానృపస్తోమసు
స్తవినై శ్రీమలరాణ్ణృసింహుని తనూజాతుండు నా మించి తీ
వవనిన్ వేంకటగుండభూవరమణీ! యర్థార్థి చింతామణీ!.

ఉ. రాజకళాకలాప! మలరాట్కులవేంకటగుండభూప! నీ
రాజితకీర్తి రాజసురరాజధరాజభరాజరాజభృ
ద్రాజశిరాజవాహనగరాజ శరాజశిరాజ వాహగో
రాజ భుజంగరాజ రుచిరస్థితిఁ గాంచెను చిత్రవైఖరిన్.

మ. మలరాడ్వేంకట గుండభూరమణ యుష్మత్కీర్తి శుభ్రాంబుజం
బలర న్నీలమణి ప్రభావిజితదైత్యద్వేషిపాదంబు త
ద్దళమధ్యాంతరచంచరీకమనఁ బ్రోద్యల్లీలఁ జెన్నొందె భూ
వలయాధీశనుతాధిపా! ప్రబలద్వైరివ్రజాబ్జద్విపా!.

మ. మలరాడ్వేంకటగుండభూవరునిసామ్యం బెవ్వరిం జెప్ప భూ
వలయత్రాణమనోజ్ఞసూనృతరిపుప్రధ్వంసలీలావిని
శ్చలధైర్యోక్తుల నొక్కపట్టున హరిశ్చంద్రోరగేంద్రుల్ సముల్
తలఁపన్ వారల కన్న నెవ్వ రనుచున్ దర్కింతు రార్యోత్తముల్.

శా. శ్రీశా వేంకటగుండభూరమణవాక్శ్రీధామహైశ్వర్యలీ
లాశాస్త్రాదికళావిలోచనధనుః ప్రజ్ఞానుభోగసిద్ధా
పాశాస్ఫూర్తులఁ దుల్యులం చనఁగ నుద్యత్ప్రాజ్ఞవాణీశగౌ
రీశాంభోజవరుల్ భవత్సములుగా కెవ్వారునీసాటికిన్.

మ. పటువార్ధిన్ విధిదీనరక్షణకుఁ గల్పాఘుంబుఁ గల్పించి యొ
క్కటి నైనన్ ధర నుండ నీక దివిఁ జక్కన్నిల్పి మల్రాజవేం
కటగుండప్రభు నిత్యదానమతిఁ గాఁ గల్పించెఁ గా కెట్లు పూ
చుట యిం దుద్భవమైనయర్థులకు రక్షోపాయ మూహింపఁడే?.

మ. పటులీలన్ నిఖిలావనీజనము సంప్రార్థింపఁగా ముందు భూ
ర్జటి లోకోత్తరుఁ డీశుఁ డేకతరదుర్గాఢ్యుండునై యుంటయెం
తటికార్యం బని పద్మనాయకకులోత్తారుండు మల్రాజవేం
కటగుండప్రభుఁడై జనించి బహుదుర్గాధ్యక్షుఁడై మించెఁ గా
కెటు లొక్కం డఖిలావనీజనమనోభీష్టంబు లీడేర్చెడిన్

ఉ. వేరుచమల్లరాజఘనవేంకటగుండనృపాల! నీయశ
స్సారము వారిజారికి గజారికి తార్క్ష్యగజారి కబ్జభూ
న్నారికి శంభునారి కజునారికి సీరికి సారవాహినీ
వారికి లచ్చివంగడమువారికి చివ్వఁ దినయ్యవారికిన్.

మ. కలివేళన్ విబుధాశ్రితావళికి సౌఖ్యప్రాప్తిగావింప శ్రీ
మలరాడ్వంశము భాస్కరాన్వయమునన్ మాన్యం డుదారుండు శే
వలపుణ్యుండు నృసింహుఁ డాజిబలవద్వైరిక్షమావైభవో

జ్వలుఁ డౌ వేంకటగుండభూవిభుఁడు విప్రద్వారితపుణ్యంబునన్
గలిగె న్నేఁడని పల్కుచుండుఁ గవిలోకం బెల్ల నెల్లప్పుడున్.

చ. రతివరదివ్యరూప! మలరాడ్కులవేంకటగుండభూప! నీ
వితరణరేఖఁ గాంచి ద్యుకవిగ్రహరాజు తనూజరాజు వా
క్పతు లోకవేళ దాత లని ప్రస్తుతిఁ జెందుదు రేమొ కాని సం
తతసహృద్ధుర్యచర్య! వసుధావరులం దొకఁ డైన దాత యై
క్షితి విలసిల్లుటం గన మొకించుక వంచన లేదు భూవరా!.

ఉ. వింటిని మల్లరాజకులవేంకటగుండని కీర్తి జంటయౌఁ
దొంటికిటీంద్రుపంటికి నధోక్షజుడాపలికంటి కల్లము
క్కంటికి వానియింటికిని కాముని వింటికిఁ దమ్మిచూలివా
ల్గంటికి నిగ్గులీనువడగంటికిఁ గప్పురపున్నంటికిన్.

మ. మలరాడ్వేంకటగుండభూరమణ యుష్మత్ప్రాంగణక్షోణిశృం
ఖలబంధంబుల గంధసింధురతతు ల్గాఢంబుగా నిల్చె శ
త్రులయావాసకృతాపరాధికకుభృత్స్తోమంబు నా లేక భే
రులనాదోన్నతి నిల్చునే? యకట! నిద్రోద్రేకముల్మానునే?

మ. మలరాడ్వేంకటగుండభూరమణయుష్మచ్ఛౌర్యసంరంభసం
కలితోద్యద్రణభేరికాధ్వనిమహాకాంతారభూభృద్గుహా
వళులున్ వైరిచయంబుఁగాంచెనన గావర్తించెఁ గాకున్నఁ త
త్కలనాదంబులు వానికేమిపని తత్తద్వేళలన్బల్కఁగన్.

మ. కుటిలారాతిపరాక్రమానలుని పైఁ గోపించి మార్తాండు నొ
క్కట భక్షించి నగాళి నెక్కి దివిమార్గం బేగి సింధూదక
చ్ఛట మాన్పం గమకించుఁ గద్ఘనగతు ల్క్రాంతింప మల్రాజువేం
కటగుండక్షితిభృచ్చమూజనితరంగద్భూరజోజాలముల్.

మ. అరిరాడ్భీతికనారసింహపురసౌధాగ్రస్థరాకానిశా
కరసారంగము మల్లికాకుసుమసంఘాతంబు భక్షింప సుం
దరు లంతం గనిపట్టి రం దది మొదల్ దైన్యంబు జెన్నొందెఁ గ్ర
చ్ఛుఁ జంద్రుం డదిగాక రాజులకుఁ గాంతుల్ గావె సారంగముల్.

మ. రమణీయాకృతి నారసింహనగరప్రాకారరత్నాగ్రదు
ర్దమసంధానవిభిన్న విస్రుతసుధాధారాప్లుతిం గల్గె ను
త్తమచామీకరహర్మ్యవీథి కలసౌధఖ్యాతి కాకున్నచోఁ
గమలారాతికి నాఁడునాటికిఁ దనూకార్శ్యంబు సిద్ధించునే?.

మ. ధరణీమండలి నారసింహపురసౌధాభ్యంతరాళ ప్రభా
కరచంద్రామలపుత్రికాముకురముఖ్యాలంకృతస్తంభకు
డ్యరమావైభవముం గనుంగొన సహస్రాక్షుండు దక్షుండుగా
కరయం గేవలమర్త్యమాత్రునకు శక్యంబే నిరీక్షింపఁగన్?.

మ. నరసింహప్రభుపట్టణోత్తరలసన్నానామణీచిత్రభా
స్వరమాయోషితరాజసౌధ మమరెన్ సర్వంసహామండలే
శ్వరసన్మానితభాసమై వెలయుచున్ సాక్షాదయోధ్యాపురీ
వరభాస్వత్కులరామచంద్రగృహభాస్వల్లీలఁ జెన్నారుచున్.

మ. ప్రతతార్యాన్వితనారసింహనగరప్రాసాదసంచార సం
గతదాంపత్యరతి......... ....
ప్రతతుల్పువ్వులతోడఁ ద్రోయ నవిధారాభృత్తటిన్ వ్రాలి వి
చ్యుతు లయ్యెన్ ధరపై సముద్రజము లంచున్ జూడఁ జిత్రంబుగన్.

మ. పటులీలానరసింహరాయనరగప్రాసాదరత్నంబు వేం
కటగుండప్రభుతోడఁ జెల్వమరె సాక్షాద్వైజయంత్యాఖ్య నా

క్కటి గాఁచన్నను నిల్తురే బుధగురుల్ కావ్యజ్ఞు లుద్యత్సను
త్కటదివ్యాంగన లిష్టభోగములు శృంగారంబులుం గల్గునే?

మ. సరసీజాతపరాతతాంతగతలక్ష్యస్ఫూర్తి వీక్షించి కొం
దఱు సారంగశశద్రుమాగ్రదళితేంద్రాశ్మద్యుతిస్తోమమం
దురుగాఁ గందు నృసింహరాయపురసౌధోత్సంగసంసక్తగా
కరయన్ వేఱొకరీతి గాదనుచు మత్స్వాంతంబునం దెంచెదన్.

ఉ. శ్రీయుతనారసింహపురశేఖరకాంచనరత్నసౌధవా
తాయనమార్గదీపకళికాగ్రసమంబున ధూమరేఖ నే
చాయనఁ జూచినా వదియె "చంద్రునిలో మృగ" మంచుఁ గాదు "లే
డే"యని కాని వాదములు దెప్పర మప్పురిముగ్ధకోటికిన్.

మ. నరసింహప్రభుపట్టణాంతరలసన్నానామణీవ్రాతబం
ధురసౌధం బురులీల మించ హిమవద్గోత్రంబు దూరంబుగా
జరిగెన్ దారకశైలరత్నమొగినై జావాసమెవ్వారికిన్
గురిగాఁగన్పడవయ్యెఁ దద్గరిమలోకుల్మెచ్చఁగాశక్యమే?

చ. అకలుషనారసింహనగరాంతరచిత్రితచక్రయంత్రనా
యకకృతతామ్రపాత్రనివహభ్రమణీకృతిఁ జూడ నొప్పె దీ
ర్ఘికనిజపుత్రకోటి కొకక్రీడ యొనర్పఁగఁ బూనెనో యనన్
నికటతలస్థరాజభవనేశ్వరుఁ డాత్మముదంబుఁ జెందఁగన్.

ఉ. శ్రీనరసింహరాయపురశేఖరసౌధనివాసవాసినీ
మానవమానినీమణులు మాటికిమాటికిఁ జూడ వచ్చునై
మానికమానినీమణుల మానక పూజ లొనర్చు మల్లికా
సూనములో యనన్ దలపఁ జొప్పడు నప్పురిఁ దారకావళుల్.

ఉ. ఎంచఁగ వారిభాగ్యము మరేమన నేర్తు సమస్తనూత్నర
త్నాంచితనారసింహనగరాంతరసౌధవిహారిణుల్ కరా
భ్యంచిత ఖంబు విష్ణుపద మంచు సపర్య లొనర్ప నేర్పగా
నుంచినపూవులో యనఁగ నొప్పెడి నప్పురిఁ దారకావళుల్.

చ. నరహరిపట్టణాంతరమునం దపనీయమణిస్ఫురద్రసో
త్కరనృపమందిరం బలరె ద్వారకతో నలయాదవేంద్రమం
దిర మనఁ గానిచో నచట నిల్చునె? రుక్మిణిసత్యభామలి
ద్దఱు నిరుప్రక్కలన్ వెలయఁ దామరసాక్షుఁడు కృష్ణదేవుఁడున్.

చ. జలనిధిమగ్నసాంద్రత...చస్థితి ద్వారవతీపురీరమా
లలన ముకుందుతోఁ దెలుప లాలనఁ జేసి నృసింహరాడ్పురిన్
నిలు మని సౌధరాడ్ప్రికృతి నేనొక వేంకటగుండరాయరా
ట్తిలకుఁడనై జనింతు నని తెల్పినవో? యన మించెఁ దత్స్థితుల్.

ఉ. ధారుణిశ్రీనృసింహవసుధాపతిపట్టణభర్మహర్మ్యరోచి
త్రారచితైకపుష్పవనులం దిర వొందెడుసత్సరఃపయః
పూరితభూరియంత్రజలపూరము లొక్కెడఁ గూడఁ బాటి మి
న్నారన నిల్చి కాల్వ యొకఁ డేరుపడెన్ గగనాంతరమ్మునన్.

ఉ. నీ టూలయన్ నృసింహధరణీశపురాంతరసౌధవీటిలో
బోటులు జల్లులాడుజలపూరము లభ్రములోనఁ గల్గెఁ బో
వాటికి నాటనుండి జలవాహము లన్నప్రసిద్ధి గల్గె నీ
బూటక మొప్పు నీటిఁగొని పోకెటు లిచ్చెడి? నిర్మలాంబువుల్.

క. గురుబుధకవిలోకంబై
సురుచిరబహువజ్రహేమశోభాకరమై

సురరాజు మేడకంటెను
నరసింహాపురంబు సౌధనాయక మమరెన్.

క. నరహరిరాడ్వరసౌధం
బరయఁగఁ గైలాసశైల మనఁగా దగునా
గిరి కాదటందు రేనియు
మఱువకొ దుర్గాధినాధమందిరమగు నే?.

శ్రీ ర స్తు.

చాటుపద్యరత్నాకరము

చతుర్థతరంగము.

వేమగుంట వేంకట్రాయఁడు

క. విధ వైన మేలు మగనికి
తిథివెట్టును కథలు వినును తీర్థము లేగుఁ
అధముఁడవు దానికన్నను
విధవాయా వేమగుంట వేంకట్రాయా.

వేముల చిన్నారాయఁడు

క. తల లెంత పెంచుకొన్నను
కులధర్మము విడిచి కన్నకూళ్లం దిన్నఁ
గలుగదు మోక్షము చిత్తము
విలయము గాకున్న బిజన వేములచిన్నా.

గువ్వల చెన్నిపద్యములు

క. గుడి కూలును నుయి పూడును
వడి నీళ్లఁ జెఱువు తెగును వనమును ఖిలమౌఁ

జెడనిది పద్యం బొకటియె
కుడియెడమలఁ గీర్తిఁ గన్న గువ్వలచెన్నా!.

క. వెలయాలు సుతుఁడు నల్లుఁడు
నిలపతియును యాచకుండు నేవ్వరు ధరలోఁ
గలిమియు లేమియు నెఱుఁగరు
కులపావనమూర్తి వన్న గువ్వలచెన్నా!.

క. అంగీలు పచ్చడంబులు
చంగావి మెఱుంగు సేలు సరిగంచుల మేల్
రంగుల దుప్పట్లును నీ
గొంగడి సరిఁ బోలవన్న గువ్వలచెన్నా!.

క. ఎఱుఁగుదువు సకలవిద్యల
నెఱుఁగని వీఁక రెండుకలవ వేవే వన్నా
బిరికితనంబును లోభము
గుఱు తెఱుఁగవు జగతి నెన్న గువ్వలచెన్నా!.

క. ఈవీయని పదపద్యము
గోవే సభఁ జదివె నేని కుంభినిలోనన్
ఈవిచ్చిన పదపద్యము
గోవే సభఁ జదువకున్న గువ్వలచెన్నా!.

క. పరిగేరుకున్న గింజలు
కఱవున కడ్డంబు రావు కష్టుండిడునా
తిరిపెమున లేమి తీరదు
గురుతరసత్కీర్తిఁ గన్న గువ్వలచెన్నా!.

కొత్త అమరప్ప

క. భూమండలిలోఁ గన్గిన
యేమానవుఁడైన ధన మపేక్షించును గా
ఆమేల్మిగుణము పట్లను
కోమట్లనుఁ జూడ గొప్ప కొత్తమరప్పా!.

క. వరహా లెన్ని గణించిన
పరమార్థజ్ఞానిపోలె పావనుఁ డౌనా?
ధర వన్నె లెన్ని గన్గిన
గురిగింజకు నేమి గొప్ప కొత్తమరప్పా!.

క. వాట మెఱిఁగి వచియించిన
బాటిలుఁగావానిమాటపదుగురిలోనన్
వాట మెఱుంగక పలికినఁ
గోటికిసరితూగదప్పకొత్తమరప్పా!.

క. కూటికిగదయింద్రాదులు
వాటముగాయజ్ఞములకువచ్చుటలెల్లన్
గోటానకోటులొసఁగినఁ
గూటికిసరితూగదప్ప కొత్తమరప్పా!.

క. ఇమ్మహిగుణముల కెల్లను
సమ్మతివితరణగుణంబు సరసులు మెచ్చే
సొమ్ములలో ముత్తైదువ
సొమ్ములకుందాళిగొప్ప కొత్తమరప్పా!.

కృష్ణరాయక్షితీంద్ర

సీ. ఏనుఁగు సింహంబు నెలనాగయునుఁ గూడి
యొకమాటలోపల నుండవలయుఁ
బక్షియు వస్త్రంబుఁ బాషాణమునుఁ గూడి
యొకమాటలోపల నుండవలయు
ఫణిరాజు ఫణివైరి ఫణిభూషణుఁడు గూడి
యొకమాటలోపల నుండవలయు
రారాజు రతిరాజు రాజరాజును గూడి
యొకమాటలోపల నుండవలయు
దీనియర్థంబు జెప్పఁగా దీనిధులకు
నెలలు పన్నెండు గడు విత్తు నేర్పుగాను
చెప్పునాతఁడు భావజ్ఞశేఖరుండు
లక్షణోపేంద్ర! కృష్ణరాయక్షితీంద్ర!.

సీ. మనుజునియాకారమహిమకు మొద లెద్ది?
నగవైరివైరని నగర మెద్ది?
రఘుపతి గాచినరాక్షసాండజ మెద్ది?
శిబికన్ను లార్జించుచెలువ మెద్ది?
పంచబాణునియింటఁ బరఁగినరుచి యెద్ది?
గిరిపతి భుజియించుగిన్నె యెద్ది?
నయనాంగరక్షకు ననువైననలు వెద్ది?
చెలఁగి మానముఁ గాచు చెట్టదెద్ది?
అన్నిటికిఁ జూడ రెండేసియక్షరములు
చెప్పునాతఁడు భావజ్ఞశేఖరుండు

చెప్పఁ గల్గిననే నిత్తుఁ జిన్నిమాడ
లక్షణోపేంద్ర! కృష్ణరాయక్షితీంద్ర!

సీ. అసమానకోదండుఁ డైనరాజెవ్వఁడు
రాజు పేరిటఁ గల రాగ మెద్ది?
రాగంబు సరివచ్చు రాజిత ఋతువెద్ది?
ఋతువు పేరిటఁ గలరుద్రుఁ డెవఁడు?
రుద్రుని పేరిట రూఢియౌపక్షెద్ది?
పక్షి పేరిటఁ గలవృక్ష మెద్ది?
వృక్షంబు సరివచ్చు వెలయుభూషణ మెద్ది?
భూషకు సరివచ్చు భూమి యెద్ది?
అన్నిటికిఁ జూడ మూఁడేసియక్షరములు
ఆదు లుడుపంగఁ దుద లెల్ల నాదు లగును
చెప్పు నాతఁడు బావజ్ఞ శేఖరుండు
లక్షణోపేంద్ర! కృష్ణరాయక్షితీంద్ర!.

సీ. ఇలరామునకు సీత యెచ్చటఁ గనఁబడె?
నారాముఁ డేటికి యడవి కరిగె?
నేఁగినమారీచుఁ డేమిరూపముఁ దాల్చె?
నెలమి దైత్యులరాముఁ డెచటఁ జంపె?
సుగ్రీవుఁ డారాముఁ జూచి యేమని పల్కె?
వాలి రాముని చేత నేల చచ్చె?
లంక యేరీతిని రాముఁడు శోధించె?
............బ్రదుకఁ జూచె?
అన్నిటికిఁ జూడ మూఁడేసి యక్కరములు
మొదలు దుదలును నొక్కఁడ నొదిగి యుండు

చెప్పఁగలవాడు భావజ్ఞశేఖరుండు
లక్షణోపేంద్ర! కృష్ణరాయక్షితీంద్ర!.

సీ. నక్షత్రవీధికి నాయకుఁ డెవ్వండు
రంగగు గుడిలోన లింగ మెద్ది?
వాహనంబులమీఁది వన్నెకు మొదలెద్ది?
దేవతాఋషులకుఁ దిండియెద్ది?
నరకాసురునిఁ గన్న నాతినామం బెద్ది?
పొలతి చక్కఁదనానఁ బోల్ప నెద్ది?
తల్లికిఁ గడగొట్టు తనయునిపై నెద్ది?
కమలాప్తబింబంబుఁ గప్పు నెద్ది?
అన్నిటికిఁ జూడ రెండేసి యక్కరములు
ఆదు లుడుపంగఁ దుదలెల్ల నాదు లగును
చెప్పు నాతఁడు భావజ్ఞ శేఖరుండు
లక్షణోపేంద్ర! కృష్ణరాయక్షితీంద్ర!.

సీ. రాముఁ డెవ్వరిఁ గూడి రావణు మర్దించె?
పరవాసుదేవుని పట్ట మెద్ది?
రాజమన్నారుచే రంజిల్లు శర మేది?
వెలయ నాలుగువంటివిత్త దేది?
సీతను గొనిపోవఁ జెఱచిన ధనువెద్ది?
సభవారి నవ్వించుజాణ యెవఁడు?
అలరంభతురుములో నలరుమాలిక యేది?
... ...
అన్నిటికిఁ జూడ నై దేసియక్షరములు
ఆదు లుడుపంగఁ దుదలెల్ల నాదు లగును

చెప్పనాతఁడు భావజ్ఞశేఖరుండు
లక్షణోపేంద్ర! కృష్ణరాయక్షితీంద్ర!.

శృంగారము

చ. కరభము లేమ పెందొడలకాంతులఁ గాంచఁ దలంచి భీతిచే
విరలగతిన్ సతీగమనవృత్తి వహింపఁగ నోచెనో తుదన్
దరిగినమధ్యమస్థితిపదద్యుతిచే ముఖవర్ణ మంతమై
తిరిగి సకంటకావిలగతిన్ దలవంచి నశించెఁ గోతలన్.

గీ. కంధరం బింతిజడసరి గాక యోడి
ప్రథమవర్ణంబుఁ బాసి కుచాగ్రసీమ
కొత్తుఁ బోయి కచశ్రీకిఁ దత్తరిల్లి
క్రిందుమీఁదయి ముఖసీమఁ బ్రీతి నెనసె.

మ. మృగశాబేక్షణ గుబ్బగుబ్బగవతో మెండొడ్డి హీనంబులై
నగముల్ వృద్ధి వహించి యానయసమాన స్వచ్ఛరోమాళితోఁ
బగ సాధింపఁగ లేక పూర్వమునఁ బుంభావమ్మునన్ నాభికిన్
దగ కే క్రిందుగ బడె ధరిత్రి బలవద్వైరంబు వాటిల్లుటన్.

క. కంధరము ధరము కరమును
కంధరధర దరము కరము కచకుచకటివా
క్సింధురమా సింధురమా
సింధురమా వైభవాప్తిఁ జెలువ యొసంగున్.

సీ. ద్విరదంబునడతోడ సరిరాక ముఖభఁగ
దశనొంది నవ్వుతోఁ దనరఁజూచె
గగనంబుకొనతోఁ బగజెంది మధ్యమాం
తమునొంది నవ్వుతో దనరఁజూచె

సారసంబంధ్రఘితో సరిరాక సావర్ణ
గతిమానిమోవితోఁ గదియఁబూనె
గనకారికటితోడ నెనరూని నారివే
సముఁ బూని మేనితోసమతఁ జెందె
తిరిగి సతికంఠకుచబాహు సరసనాసి
కలక భయమంది మొఱవెట్టిగతులు మాని
యొఱఁగి ధరఁగూలి వత్తులై యొకటరెంటఁ
మూటనాల్గింటితో సరి మొనయవయ్యె!

సీ. కుచపాళి గాంగేయకుంభజప్రభ మించె
ధర్మరాజఖ్యాతిఁ దనరెఁ బొమలు
పటుమత్స్యరాజ ప్రభావంబుఁ కనెఁ గన్నూ
లంగ మశ్వత్థామరంగుఁ దాల్చె
ఘనకృపాతిశయంబుఁ గల్గి పల్కులు మించె
చక్రితేజముఁ గేలి సల్పె నారు
ధార్తరాష్ట్రద్యుతిఁ దనరె యానస్ఫూర్తి
రూపుఁ ద్రుపద్యున్నరుచుల మిగిలె
నఖము లర్జునసత్కాంతి నగవు మిగిలె
ఘర్మసంపద నవనవగణన మెసఁగె
తరుణిఁ గురుపాండవబలంబు తనరె మేన
నెంత చిత్రం బహో యింతి నెంచి చూడ.

క. అహహా దానిపిఱుందులు
రహిఁ బోల్పఁగ దానుఁ బోలు రమణీయములై
మహిళామధ్యము నెన్నఁగ
మహిళామధ్యంబుఁ బోలు మంగళ మగుచున్.

క. నగమా కుచ మా రోగిప
న్నగమా తరళేక్షుజీవనగమా నగమా
నగ మార్కొను నుడి రంభా
నగమా తోడ లీఘునాఘునగమా మణికిన్.

ఉ. మోహము మోహరించె సతి! మొల్లసుగంధిరో! తాళఁజాలనే
మోహము నిల్వదాయె కడు ముక్కురమారుడుఁ బాణజాలమున్
దేహము గ్రుక్కఁగన్ మిగులఁ దీవ్రత నేసెను భామ! చూడవే
యాహవవీరుఁ డౌమథుడు నద్భుత మొప్పఁగ మూర్ఛఁగూర్చెనే!.

మ. మమతను తన్కు నొక్కచెలి మానిని నీవిభునామ మేమనన్
గమలజగంధి పల్కెఁ గరి కంధి ప్రజాపతి సోముఁ డాతప
త్రములఁ ద్రివర్ణయుక్తముగ వ్రాసియు నందలిమధ్యవర్ణముల్
క్రమముగఁ గూర్చి పల్కినను గ్రమ్మర నావిభునామ మయ్యెడిన్.

మ. చవితిన్ షష్టుజుఁ డేగి పంచమనిధిస్థానంబు లంఘించి యే
డవవాఁ డేలినవీడుఁ జేరి పదిలుండై యష్టమస్యందనో
ద్భవి వీక్షించి తృతీయుచెంతకుఁ జతుర్థశ్రేణి నంపించి యా
దివిరోధిన్ బెదరించి యప్పురి ద్వితీయు న్నిల్పి వచ్చెన్ వెసన్

చ. వనదఝుషేందుజంబిలసువర్ణములన్ గిర నీట నింగిఁ జె
ట్లను సెగ సెక్క నీద బహుళవ్యథఁ బొల్పడ మాఁగ గ్రాగ ను
ర్మను బెళుకంగఁ గంద నిలరాలఁ గరుంగఁగ నీరుఁగ్రక్కము
న్గ నవియ నొక్కనీరుగ నొనర్చెఁ గచాక్షిముఖ స్తనాంగముల్.

సీ. ఘువకేశి యని నీవు చెనకరాకు సమీర
భుజగరోమాళి యీ పువ్వుబోఁడి
మీనాక్షి యని నీవు మీఱకు కోకంబ!
జంద్రికాహాస యీచంద్రవదన

బింబోష్ఠి యని నీవు బెదరింపకు శుకంబ!
సాంకవామోద యీసన్నుతాంగి
కంజాస్య యని నీవు కలహింపకు మృగాంక
స్వర్భానువేణి యీజలజపాణి
శ్వాస వక్షోజ వచనాస్యబాంధవముల
బంధువులు గాన మీకుఁ జెప్పంగవలసె
నిట్లు వినకుండినఁ బరువు లిడుట యెగిరి
పడుట వదరుట కుందుట ఫలముసుండి!.

చ. సరసిజనేత్ర! నీవిభునిచారుతరం బగుపేరుఁ జెప్పుమా!
అరయఁగ నీవు నన్నడుగునాతనిపే రిదె చిత్తగింపుమా!
కరియును రక్కసుండు హరుకార్ముకముల్ శర మద్దముల్ శుకం
బరుదుగ వీనిలో నడిమి యక్కరముల్గణుతింపఁ బేరగుల్.

చ. నగతనయల్ ధరల్ సిరిని నాలుగువర్ణములన్ లిఖించిపొం
దుగఁ దుది నొక్కయక్కరముదూకొని వ్రాయగనింపుమీఅగా
నగును గజాననుండు మఱి యాదిగ నొక్కొక యక్కరంబు దిం
చగఁ జతురాననుండు శరజన్ముఁడు పంచశరుండు వహ్నియుల్.

చ. అరయఁగ నాలువర్ణముల నర్జును పేరు లిఖించి చూడ నా
యమరవిభుండు షణ్ముఖుఁడు నక్షిపయోరుహవైరి మేదినీ
సుమశరు లయ్యెడిన్ మఱియుఁ జోద్యము దానితుదాది చేసినన్
గమలయు భూమిసంభవుడు కాంతియు స్వర్ణము గాఁగనంబడున్.

చ. సతికుచవాక్సమత్వ మరిజాతసుధల్గొనఁ బూని వాదులై
హతులయి వారిజాత వసుధాకృతు లూని యుదృష్టిలంబని
ర్జితరుచి గాంచియుం దుది నరిత్వము జెందినచంద్ర శేవధి
స్థితిని ముఖాంగముల్ గెలిచె సీ! తగ దిన్నిట నొంటి నోడినన్

ఉ. అక్షరపక్షపాతమున నర్థము నూళ్ల నొసంగ నుబ్బుచున్
భిక్షుజటాధరాధికులు భిన్ననిజవ్రతు లౌదు రైన దు
ర్భిక్షరుజాశిశుచ్యుతులు పెక్కగు భక్తియ చాలు దానవా
తక్షుభితత్వమే యఘము దార్పెడు శంక దొలంగు మీయెడన్.

మ. శైవాలంబును సైకతంబు లెదురై చంద్ర ప్రవాళాంబుజ
గ్రావాకాశభుజంగకూపములు దూరం బైన నేతత్పురీ
క్షావిద్యావిభవం బొనర్పఁగ దశాబ్జజ్యోత్స్నలో నర్థచం
ద్రావిర్భావముఁ జూపినం గలిసె దానాత్మేశుభావజ్ఞయై.

గీ. తామరబిడారు కొమ్మనెమ్మోమునకును
సారచంద్రచంద్రస్ఫూర్తి సాటి యగునె?
నాతితలమిన్న చెక్కిలివాతెరకును
సారచంద్రచంద్రస్ఫూర్తి సాటి యగునె?

క. ఆగరితకు ముఖకచకుచ
భాగరిమసుధాంశులకుచబలభిన్మణికా
ధాగధగీధైగధగీ
నైగనగీవిభ్రమముల నగుఁ దగు మిగులన్.

సీ. కుసుమంబు లనిన నో భసలకిరోరుహా!
కనుక వెన్కధరింతు ననకు మమ్మ!
సారసం బనిననో చారుకాంచనగాత్రి!
యాద్యంతముల విడనాడ కమ్మ!
అగరులపరిమళం బనిననో మీనాక్షి!
పగమీరఁ గాఁ దెగఁ బల్కకమ్మ
కస్తూరి యనిననో కంజనిభానన!
విసరమధ్యమవృత్తి విడువకమ్మ

వనిత నీమాటలే నీకు వైర మగును
అనుచు నొక్కతె పల్కె మాఱనె నొకర్తు
శ్వాస, యుచ్ఛ్వాస, ఘనవేణి చంద్రికాస్మి
తహారిమధ్యమ లేదనితలఁగ కనియె.

ఒకానొక వేశ్యారసికుఁడొక వెల్లాటకత్తెయింటికి వెళ్లెనఁట. ప్రసంగానుకూలముగా నాపదుపు చెలి రసికునిట్లు ప్రశ్నించెనఁట.

ఉ. మొల్ల సుగంధి కూఁతురది ముంగిటనున్నది దానిఁ జూడు; నే
నెల్ల విధంబులన్ రతుల నేలెడుదానను నన్నుఁ జూడు; ము
త్ఫుల్ల సరోజనేత్ర వరపుత్రిక పుత్రిక దానిఁజూడు; నా
కల్లుఁడవయ్యెదో? మగఁడవయ్యెదవో? మనుమండవయ్యెదో?

ఆప్రశ్నకారసికుఁ డీరీతిగా జవాబొసంగెనఁట.

ఉ. మొల్ల సుగంధికూఁతురిని ముంగిటఁ గంటిని దానిమాన; నీ
వెల్ల విధంబులన్ రతుల నేలెడుదానవు నిన్నుమాన; ను
త్ఫుల్ల సరోజనేత్ర వరపుత్రికపుత్రిక దానిమాన; నీ
కల్లుఁడనయ్యెదన్ మగఁడనయ్యెద నీమనుమండ నయ్యెదన్.

అటుపిమ్మట కొంతసేపటికి కాఘనకాంత రసికునకువక్కలాకు లొసంగెనఁట. ఆతఁడు సున్నము: దెమ్మని యీరీతిగా నడిగెనఁట.

గీ. పర్వతశ్రేష్ఠపుత్రికాపతివిరోధి
యన్నపెండ్లాము నత్తమగన్న తల్లి
పేర్మిమీఱినముద్దులపెద్దబిడ్డ!
సున్నమించుకఁదేగదే? సుందరాంగి?

ఆజాణ సున్నమును దెచ్చి "యిదిగో తీసికొమ్మని"
యీరీతిగాఁ జెప్పెనఁట.

క. శతపత్రంబులమిత్రుని
సుతుఁజంపినవానిమామ సూనునిమామన్
సతతముఁదాల్చెడు నాతని
సుతువాహనవైరివైరి? సున్నంబిదిగో!

చ. పలుకక పల్కరించుగతిపాడక పాడినరీతిఁ దేనియల్
చిలుకఁగనవ్వకేనగినలీలఁగనుంగొనుచున్న వారిక
న్నులకతిసుందరంబయిమనోజ్ఞపుఁ జిత్తరువందునున్న నీ
చెలువముఁజూచి నేననొకచిత్తరువైతినిగాదె! కోమలీ!

ఉత్సాహ. ఐతివైదువైదువైదువైదువైదుగల్గినన్
భాతిగమ్మతీలువైదుపంకజాస్త్రుఁడేసినన్
జేతివై దెలుంగనట్టిచీకుపోతుగూడునే?
నీతిమేతివైదువేనినీరజాక్షి! వేడుకన్.

క. వండినదెండినదొక్కటి
ఖండించినపచ్చిదొకటికాలినదొక్కటై
తిండికిరుచియైయుండును
ఖండితముగ దీనిఁదెల్పుకవియుంగలఁడే?

క. శిలవృక్షులతలఁబుట్టిన
చెలువలుముప్వురునుగూడిచిడిముడి పడుచు.
తలవాకిట రమియింతురు
సలలితముగదీని నెఱుఁగు సరసులుగలరే?

క. శుద్ధకులజాతయొకసతి
యుద్ధరణిందండ్రిఁజంపి రొసఁగవిశుద్ధిన్

బుద్ధిఁబితామహుఁబొందుచు
సిద్ధముగాఁదండ్రిగనుఁ జెప్పుముదీనిన్.

ఉ. భూపతిఁజంపితిన్ మగఁడు భూరిభుజంగముచేతఁజచ్చె నే
నాపదఁజెందిచెంది యుదయార్కునిపట్నముఁజేరి వేశ్యనై
పాపముఁగట్టుకొంటిఁ దనపట్టివిటుండని కౌఁగిలించి సం
తాపముఁబొందియగ్నిఁబడి దగ్ధముగాకిటు గొల్లభామనై
యీపనికొప్పుకొంటి నృపతీ! వగపేటికి చల్లచిందినన్?

సమస్య:—గోలకొండ; మాలముండ; పూలదండ; కొత్తకుండ; యనునాలుగుపదములును వచ్చునట్లు శృంగారవిషయముగాఁ గందపద్యముం బూరించుట.

క. ఒకగోలకొండచెంతను
బ్రకటంపుతమాలముండఁబటుతరగతిరా
చుకపూలదండవిడనా
యకునకుమైకొత్తకుండనతివరమించెన్.

సీ. చంద్రుఁడెవ్వారికైనఁజల్లనైయుండఁగా
శుద్ధాత్మలపుణ్యమాపాటిగాక
వరవసంతుఁడువచ్చి వనమెల్లఁబ్రోవఁడా?
జాజిసూనపుటదృష్టంబుగాక
సంపంగివాసనల్ చర్చింపశక్యమా?
యిలఁదేంట్లకును దైవమీఁడుగాక
హరుఁడేప్రసూనంబు శిరమునఁదాల్పఁడా?
ంగికినిప్రాప్తిలేదుగాక

ఎవ్వ రెవ్వరి భాగ్యంబు లెట్టివో క్కా
మాకుఁ బ్రాప్తంబు లేకున్న మానెఁగాని
పద్మదళనేత్రి! ప్రౌఢభూపాలపుత్త్రి
చిక్కవిరుపాజి! మరుని కాచిల్కతేజి!

ఉ. ఇంచుక నూదిపోటు సహియించినమాత్రన నంగనాకుచో
దంచితసౌఖ్యకేళి సతతంబును గంచుకి కాంచె నాజిని
ర్వంచనతీవ్రబాణనికరక్షతదేహుల కబ్బవే మరు
చ్చంచలలోచనాచకితచారుకుచద్వయసంగసౌఖ్యముల్.

పాలకుండ; గోలకొండ; మాలముండ; వ్రాలదండ; అను పదములు వచ్చునట్లు రామాయణార్థమునఁ బూరింపఁ బడిన పద్యము.

మ. బలవద్రాక్షసపాలకుండవనుచుం బాటింప నాగోలకొం
డలచెట్లందుఁ జరించువేళ మగనిం దప్పించి తే నీతియే?
ఖలుఁడా! నీ విటు పొంచి వైచుటలు నాకంజాక్షి నీమాలముం
డలలో నుంచినఁ బూలదండ కడు నెండన్ వాడినట్లుండదే?

మ. కదళీస్తంభమునందు నాళయుతమై కంజాతమింపొందె నం
దుదయంబై పవలించెఁ జంద్రుఁడచటన్ బ్రోత్ఫుల్లరక్తోత్పలం
బొదవెన్ దత్సుమజాతయై యమున సర్వోర్వీధరంబందుఁ దాఁ
బడి నూత్నైగగనంబుఁ గాంచె నిది యేభావంబు భావింపుఁడీ.

చ. పురుషవియోగికామినులు పొక్కుచు దూటిరి మిత్తిగొంగనున్
ఉరగపుఁ గామినిన్ రవికులోదధిచంద్రముడైన రామునిన్
గరువలిసూను నంతట నఖండపరాక్రముఁడైన కీశునిన్
గరుడుని నింగిమానికముఁ గాంచనగర్భుని మాటిమాటికిన్.

చిత్రకల్పన

సీసపద్యము.

1. అరిభయంకరచక్ర కరిరక్షసాగర
చాయశ్రీకర్బురసాటియుగళ
2. నాళీకసన్నిభనయన యండజవాహ
వాణీశజనకవైభవబిడౌజ
4. రాజీవమందిరారమణ బుధత్రక్ష
వరజటిస్తుతశౌరి వాసుదేవ
8. భూరికృపాకర బొబ్బిలిపురపాల
పాపభుజంగమ పరమగరుడ
16 దోషశైలేశ శశిరక్ష ద్రుహిణహేళి.

కీ. వాక్యము:— అ న్న య్య తో టి వి స్నా ప్ర గ డ కా మ రా జు
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14
భా షిం చు హే ళి దా క్షి ణ్యా శా లి.
15 16 17 18 19 20 21 22 23 24.

ఈ చాటుపద్యమును బొబ్బిలిపురమున విస్నాప్రెగడ కామరాజకవి రచించినట్లు కీ వాక్యమువలనఁ దెలియుచున్నది. సీసగీతచరణములు తక్కినవి కవిరచించెనో లేదో కాని యెవరు చదివినను ఈపద్యమింతే. ఈపద్యాచరణములకు మొదట— వరుసగా—1, 2, 4, 8. 16 అను నంకెలు వేసియున్నవి. కీవాక్యము 24 అక్షరములఁ గలిగియున్నది.

ఇంకనిందలి చిత్రమేమనఁగా ఎవ్వరైన నాంధ్రభాషలోని యొకయక్షరమును దలంచుకొన్న మొదల సీపద్యసహాయమున

వారుచెప్పకయే మనము కనుగొనవచ్చును, అయితే ఆ యడుగువారొక కొన్ని విధులకు బద్ధులైయుండవలెను. ఎట్లన:— (1) అచ్చులలో ఆ యొకటిమాత్రమే తలఁచుకొనవలెను. (2). హల్లులలో ఙ ఞ లు తలఁచుకొనవలదు. (3) గుణితముతోఁ బనిలేదు. (4) న, ణ; ల, ళ; ర ఱ; ల క భేదము. ఇంతకును కీ వాక్యములో 24 అక్షరములలో దేనినేని కోరుకొనునట్లు చేయుటే దీని భావము.

పైవిధానములకులోఁబడి యెవరైన నడిగిరేని, యాయక్షరమును, గనుగొనుటెట్లన? ముందు కీవాక్యమును కంఠతః నేర్చుకొనవలెను. ఆపద్యము మొదటి చరణమును చదివించి విని యందు తలఁచుకోఁబడిన యక్షరమున్నదియు లేనిదియు తెలిసికొనవలెను, అట్లే 1, 2, 3, 4, 5 చరణములను వరుసగాఁ జదివించి ఆయక్షర మేయేచరణములలోనున్నదో తెలిసికొనుచుండవలయును. అప్పుడాయక్షరము కొన్ని చరణములయందుంటయుఁ గొన్నిటియందు లేకపోవుటయుఁ దటస్థించును. అప్పుడాయక్షరమున్న పాదముల ప్రక్కన వేయఁబడియున్నయంకెలను కలుపునది. అప్పుడు 10 వచ్చుననుకొనుఁడు. కీ వాక్యములోని 10 వ యక్షరము—డ— గనుక, డ, అని చెప్పునది.

ఒకయుదాహరణము. కోరుకొనఁబడిన యక్షరము—య—ఇపుడేమిచేయువలెను? ఇది 1, 2, చరణములలోఁదప్ప నింక లేదు గనుక—1+2=3. కీ వాక్యములోని మూఁడవ యక్షరము—య—చూచితిరా చిత్రము!.

కృష్ణరాయబారము

సీ. చరణారవిందముల్ సమ్మతిమది నెంచి
　　　　ముమ్మాఱు రాజుకు మ్రొక్కితనుము
వచ్చినవైరంబు వారింపనూహించి
　　　　మాభూము లిమ్మను మనుజవిభుని
ఆరీతి నృపతికి హర్షమ్ము గాకున్న
　　　　నేవురికైదూళ్ల నెలమినడుగు
పుడమీశుఁ డామాటఁ గొడఁబడకుండెనా
　　　　నడవడి పురికొప్పనడుపు మనుము
పనులుసేయంగ నెందేనిఁ బంపుమనుము
పంపుపనిసేయ సేవకభటులమనుచు
ధర్మమార్గంబు వినబుద్ధి దనరదేని
కదలిరమ్మను శ్రీకృష్ణ! కదనమునకు.

మ. పదరుల్ పన్నక ధర్మశాస్త్రగతి భూభాగమ్ము మారాజ్య సం
పద మాకిమ్మను మీయకుండిన మహాబాహాబలస్ఫూర్తిమై
యెదురైరమ్మను వచ్చిమద్బలము దానేపారఁగాఁ జూచుచో
గదఘాతంబుల నూరువుల్ దెగిపడున్ గంజాక్ష! యింతేటికిన్.

మ. కలహం బేటికి వద్దువద్దనుమిటుల్ గర్వాంధుఁడై మమ్ముఁ దాఁ
జులకంజూచుట నీతిగాదనుము యీక్షోణీతలం బందునన్
నిలువన్నేఁడధర్మవృత్తిననుమా నీవిన్నియుం బల్కినన్
బలవద్వైరమునందు దుర్మరణముల్ ప్రాప్తించునంచాడవే.

ఉ. మానము దప్పియిట్టు లభిమానము లేక............
కాలలపాలుచేసి..........................తా
బూనెను రాజ్యసంపదలు బోయగుణంబునఁ బాపకర్ముఁడై

హీనత నెంచనేల యింక నేమ్యము చెప్పితినంచుఁ బల్కుమా
తానునుదమ్ములుం బలముధాత్రిని గూలుదురంచు మాధవా!

చంద్రమండలము

సీ. పాంచజన్యసమాభపాంచజన్యాలోభ
పాంచజన్యప్రభా భాసమగుచు
సారస్వతవినోదసారస్వతామోద
సారస్వతాభేదసారమగుచు
ప్రాలేయగణాగ్రణ ప్రాలేయగణాగణ
ప్రాలేయగణాగణభ్రాంతమగుచు
తారహారకదంబతారహారకదంబ
తారహారకసంబధామమగుచు

నిట్టపుట్టు గట్టు నిట్టానగస్పట్టు
పుండరీకనండదండరండ
షండఖండ...చండీశడిండీర
మండలమ్ము చంద్రమండలమ్ము

చలి

మ. చలి! నీవెందుకు మచ్చరించెదవు నీశౌర్యంబుమూన్నాళ్లెగా
కలకాలంబును నిల్వఁబోవుగదవే కాకున్న నింకొక్కఁడా
నిలలో బాలుర రోగులన్ముగులఁగా వృద్ధాళి బాధింతువా
జలజాక్షీకుచశైలమధ్యములఁ జెల్చన్ జొచ్చిగోడాడకే.

మ. చలి! మమ్మేలవిదిల్చె దీ వకట! నీశౌర్యప్రతాపోన్నతిం
పలరన్ శాలిసుఖాన్నమాంగరకసూపాద్యుష్ణదివ్యానుభో
క్తలు సవ్యాంచితులై సతులమేల్కౌగిళ్లఁగ్రీడింప వా
రల...బోకలైనఁ బీకఁగలవా? ప్రౌఢ్భాయిశీతాధమా!

వసంతఋతువు

గీ. జాజియొక్కటియే కాని సకలకుసుమ
విసరసంపదచే నొప్పె వసుధయెల్ల
విరహి నెకాని ధరణిపై వివిధజనుల
సంతసమునందఁజేసె వసంతవేళ.

పడమటిగాలి

చ. మృదునయనాగ్నిఁ గ్రోలి డిగి మేచకకంఠముమీఁద వ్రాలి తత్
జ్జలనిధి బాడబానలము చక్కఁగఁ గ్రోలి రవిప్రభావళిన్
దడదడఁ దోలితోలి బెడిదం బగుమంటల నప్పళించు నీ
పడమటిగాలి మానవులపాలిటిధూళి మహోగ్రకీలియై.

లోభి

క. అంతయుసరి యింతయుసరి
యంతకునకు మద్యపాయి కపహాస్యునకున్
అంతయుసరి యింతయుసరి
చింతింపక యిచ్చుదానచింతామణికిన్.

క. ఇలలోభి నెంతవేడిన
వలవని వెతలంతె కాని వాఁడిచ్చెడినే?
జలమును వెస గిలకొట్టినఁ
గలుగునె నవనీతమాసఁ గాదురి కేసా!

క. కలుగక యిచ్చెడిమనుజులు
తలవెంట్రుక లంతమంది తర్కింపంగాఁ

గలిగియు నీయనియధములు
మొలవెండ్రుకలంతమంది మోహనరంగా!

క. పదివేలమంది కిచ్చియుఁ
దుదినొక్కని కీయకున్న దొరకవుకీర్తుల్
పదివేలనోమునోచిన
వదలదె? యొకరంకువంక వన్నియసుంకా!

క. పుట్టుకతోడుతఁగరమునఁ
బుట్టవలెన్ దానగుణము పుట్టకపోతే
యిట్టట్టు నులిమిబలిమిం
బట్టింపనుగాజ? తాళ్లపలికొండ్రాజా!.

క. పెక్కావులిచ్చుచో నొక
బక్కా వీకుండే నేని పాడికిఁ గఱవా?
పెక్కుదొర లిచ్చుచో నొక
కుక్కలకొడుకీయకున్నఁగూటికిఁ గఱవా?

గీ. నిండిదరిఁ జేరనీయదు గుండ్లకమ్మ
కలిగి లేదను నర్థికి గంపకమ్మ
మాటలేకాని చొరనీదుమాచకమ్మ
కమ్మత్యాగంబు భువిలోన నమ్మకమ్మ.

మ. కొలిచేదిన్ వగలేకనే; యడిగితే కోపించు టీలేకనే;
చెలుల న్మెచ్చుట కోకనే; విభవముల్ చేకూరుటల్ రూకనే;
బలవంతుం డగు మూకనే; సతిచెడున్ బ్రాణేశుఁగైకోకనే;
జలదశ్యామల! శంఖచక్రధరకృష్ణా! యాపదుద్ధారకా!

ఉ. అన్నటులీయఁడేని సభనాతఁడె పోపెనులోభిదున్న; యీ
దున్నకు రెండుకొమ్ములును తోఁకయులేమిని మొండిదున్న యీ
దున్నతొ దున్నరెవ్వరును దున్నదుగా మఱి గంగలమ్మకా
దున్నెదువారియిండ్లఁ జెడదున్నెదుదున్నర! యెంచిచూడఁగన్.

సీ. లాలింపఁజెఱకు బెల్లంబుఁ దానిచ్చునా?
చెండాడిపిప్పిగాఁ జేయకున్న
అడిగినప్పుడు ధాన్యమన్నంబుఁ బెట్టునా?
దండిరోఁకటదంచి వండకున్నఁ
ద్రొక్కి వేఁడిన భూజములు పండ్లనొసఁగునా
మొనసిదండాహతి మోదకున్న
పొగడిన బంగారమును సొమ్ములొసఁగునా?
గొబ్బుగొబ్బునఁ గాచికొట్టకున్న
లండిపోతు శిఖండి గులాము లోభి
తెగువ నొసగఁడు పేరునఁ దిట్టకున్న
దండితనిశాట! భళిర! భూధవునిపేట
బాలగోపాల! గుణజాల! ధర్మచేల!

పొగాకు

క. ఖగపతి యమృతము తేఁగా
భుగభుగమనిపొంగి పొరలి భూస్థలిఁబడితాఁ
బొగచెట్టయిజన్మించెను
పొగద్రావనివాఁడు దున్నపోతైపుట్టున్.

క. రావణయుద్ధంబందునఁ
బావనుఁడగు లక్ష్మణుండు బడిమూర్ఛిలినన్

ఆవలఁ బోగచెట్టుండినఁ
బావని సంజీవికేలపరుగెత్తు? నృపా!

క. పొగఁద్రాగ నేర్చి భీముఁడు
పగఱ్ బొగరడఁచె నాజి బాహాశక్తిన్
బొగద్రావనిదుర్యోధనుఁ
డిగిలించెను రణములోన నిహిహీయనుచున్.

నస్యము

ఉ. నస్యము శీతమత్తగజనాశనహేతువిచారధీరపం
చాస్యము సుప్తిరోగనిబిడాంధతమఃపటలార్కబింబసా
దృశ్యము వేదశాస్త్రపటుదివ్యసుపండితవాగ్విచిత్రసా
రస్యము రాజవశ్య మహిరాణ్మణికైన నుతింప శక్యమే?

ఉ. మట్టపొగాకులో నడుమ మందము గల్గినచోటఁ దీసి తా
పట్టుగఁ బక్వశుద్ధిగను బాగుగఁ గాచి యొకింతసున్నమున్
బట్టనవ్రేలనొత్తి తనబల్మికొలందిగ నల్చి నస్యమున్
బట్టుపుడబ్బిలో నునిచి ప్రాజ్ఞుల కిచ్చినభాగ్య మబ్బదే?

సీ. నస్యమా యిది? మరున్నారీశిరోమణీ
కుచకుట్మలములమీఁది కుంకుమంబు
నాసికాచూర్ణమా? నలినరుడ్వనితాధ
రార్పితతాంబూలికాసవంబు
పొడుముగా? వెడవిల్తు పొలతినెమ్మోముపై
కొమరొందుకసటుకుంకుమపుఁడావి
పొక్కపొడే? యిది.................
.................జ్వాలరసంబు

సకలజనమానసోజ్జ్వల చరమమార్గ
తత్త్వమస్యాదివాక్యప్రధానగూఢ
హేతుకంబై చెలంగుచు నింపునింపు
నస్యముగణింప శక్యమే నలువకైన?

సదాశివసద్గురుప్రభూ

ఉ. కారము లేనికూర యుపకారము లేనిమనుష్యుఁ డాదినోం
కారము లేనిమంత్ర మధికారము లేనిప్రతిజ్ఞ వాక్చమ
త్కారము లేనివేశ్య గుణకారము లేని... లెక్క సా
కారము లేనిపాట కొఱగావు సదాశివసద్గురుప్రభూ!.

చ. కుదిరిక లేనిఖత్తు మదిఁగూటమి చాలనిపొత్తు సుత్తెకున్
మెదుగనిసత్తు ముక్కిడికి మెచ్చులకిచ్చెడునత్తు విత్తఁగన్
బదునున లేనివిత్తు పెనుపల్వకుచేసినయెత్తు మొత్తమై
యదుకునురానిసొత్తు కొఱయానె సదాశివసద్గురుప్రభూ!.

చ. అగడిత లేనికోట జనులందఱు మెచ్చనిమాట దిక్కులన్
బొగడిక లేనిపేట ఫలపుష్పసమాజము లేనితోట త
న్నగడుకు దీయుపూట యిలుదావిడిపెట్టినబాట రమ్యమై
నెగడదయా! లలాటతలనేత్ర! సదాశివసద్గురుప్రభూ!.

చ. రసికులు లేనియూరు కవిరాజుల కీయనిపేరు నాజిలోఁ
గసరినఁబారుబారు గుఱిఁగాననితీరు బజారుకేఁగుచోఁ
గుసికిరిపడ్డతేరు మిముఁ గోరిభజింపనినోరు గాల్చనా?
భసితవిలేపనాంగ! భవభంగ! సదాశివసద్గురుప్రభూ!.

చ. జలములు లేనిబావి బుధజాలముముట్టనితావి శంతకా
యలపరమైనదీవి మదికాశఘటింపనిమోవి గుత్తలం
జలపరమైనరీవి తగసత్కవికీయనియావి యెల్ల ని
ష్ఫలములు పార్వతీశ! మృదుభావ! సదాశివసద్గురుప్రభూ!.

ఉ. వేదము లేనివిప్రుఁ డరవిందము లేనిసరోవరంబు ము
త్తైదువ లేనిపెండ్లి హిమధాముఁడు లేనినిశీథి మీఁటినన్
నాదము లేనివీణ నరనాథుఁడు లేనిపురంబు వ్యర్థమాఁ
గాదె తలంప స్వామి! శితికంఠ! సదాశివసద్గురుప్రభూ!.

ఉ. దుస్తరమైనమూర్ఖునకు దుర్మతిపీడఁగ నెంతదెల్పినన్
స్వస్థపడంగఁబోదొకటి సాదృశమిందుల కుల్లి మోఁసుకున్
గస్తురిపాదుఁ జేసి తగగంధముఁ బన్నీరుఁ బోసి పెంచినన్
బుస్తుగుణంబుఁ దా విడువబోదు సదాశివసద్గురుప్రభూ!.

ఉ. దీపము లేనియిల్లు నుపదేశము లేనిజపంబు మంజులా
లాపము లేనికావ్యము విలాసము లేనివధూటి విక్రమా
టోపము లేనిభూపతి పటుత్వము లేనియురోజపాళి ప్ర
స్తావము లేనిమాటలు వృథాలు సదాశివసద్గురుప్రభూ!.

ఉ. ఆఁడది హెచ్చి భర్త కెదురాడఁగవచ్చినఁ గొట్టవచ్చినన్
గూఁడదు దానితో నవలఁ గూడి నటించుట; తత్క్షణంబునన్
వాఁడొకజాణయైన భగవత్పదసన్నిధిఁ జేరుమార్గమే
చూడవలె న్మనోజ్ఞమగుచోట సదాశివసద్గురుప్రభూ!.

ఉ. పంటకురానిచేలు పతిభావమెఱుంగఁగ లేనియాలు నీ
రంటినపాలు దోర్బలపరాక్రమ హీనునిచేతివాలు వే
యింటికినీనికేలు భుజియింపక దాచువరాలు ధాత్రిలో
మంటికిపాలు గాక మఱి మన్నన కెక్కునె? సద్గురుప్రభూ!.

ఉ. వేచనికందిపప్పు నవివేకుని మెప్పు వికారియొప్పు ము
ల్లాచనిచెప్పు కుర్లుముడికందనికొప్పు పఠాణిచొప్పు మే
ల్వాచవిసేచునుప్పు దురవస్థలు చెప్పఁ దరంబుగాదయా
మేచకకంఠ! చక్రధరమిత్ర! సదాశివసద్గురుప్రభూ!.

ఉ. ఎన్నఁడుఁ దాతనాఁడుఁ దనయింట నెఱుంగనికల్మిఁ గల్గెనా!
వెన్నున కద్దమద్దుఁ గొనవ్రేళ్లకుఱుచ్చెలుతోఁడ్గు నింతలో
మిన్నెగఁ జూచు ధిందిమని మిట్టలు ద్రొక్కని దేమి చిత్రమో!
పన్నగభూష! సన్మృదులభాష! సదాశివ సద్గురుప్రభూ!.

భైరవా

చ. చెఱకురసంబుకన్న నునుచేడెలకన్నను తేనెకన్న భా
సురసుధకన్నఁ దియ్యనగుచూతఫలంబునకన్నఁ బాండుశ
ర్కరరుచికన్న ధాత్రి మధురంబయి తోఁచు వివేకియౌ మహా
సరసునితోడిముచ్చటలు సారెకు సల్పుచు నున్న భైరవా!.

ఉ. బంధులు తన్ను మెచ్చ జనపాలురు మెచ్చను బ్రజ్ఞ లేక కా
మాంధతనుండు ముష్కరున కారయ మేదినియందు నీతియౌ
గ్రంథము లేమిసేయు జిగికన్నులవానికిఁ గాక దర్పణం
బంధున కేమిసేయ పగలైనను రాతిరియైన? భైరవా!.

ఉ. డంబముమాని మూఢులకుఁ డంకములీయక దేశకాలపా
త్రంబు లెఱింగి యిచ్చినపదార్థము వన్నియ కెక్కు ధాత్రిపై
నంబుధినున్న శుక్తికములందునఁ జెందిన స్వాతివాన ము
త్యంబులుగావె? ధన్యులకు హారములై వసియింప భైరవా!.

చ. సరసునితారతమ్య మది సాధుఁడెఱుంగును గాని మూఢుఁడే
మెఱుఁగును రంభఁ గూడి సుఖియించుటఁ జూడఁగఁ బాకశాసనుం
డెఱుఁగునుగాని బానిసల నెప్పటికిన్ రమియించుచుండువాఁ
డెఱుఁగునె దేవకాంతవలపించుట యించుకయైన? భైరవా!.

ఉ. ఇల్లుభుజంగమైనఁ దనయిష్టుఁడు వైరికి మర్మమిచ్చినన్
గల్లనిజంబు నేర్పరుపఁ గానక భూపతి చంపవచ్చినన్
దల్లి విషంబుఁ బెట్టినను తండ్రి ధనార్థ్యుల కమ్మఁజూచినన్
వల్లభుఁ డొల్లకున్న నిఁక *వారల కెవ్వరు దిక్కు భైరవా.

---

* వారల కేగతి తిమ్మభూపతీ! యని పాఠాంతరము.

చతుర్థతరంగము

నీతి, హాస్యము.

ఉ. దానము లేనిసంపదలు ; ధాన్యము లేనిగృహంబు శిష్టసం
తానము లేనివంశమును తాల్మి లేనిజపంబు నాత్మవి
జ్ఞానము లేనివిద్యయుఁ బ్రసన్నత లేనినృపాలు సేవయుఙ్
వానలు లేనిసస్యములు వన్నెకు నెక్కవు ధర్మనందనా!.

ఉ. సారము లేనివంట సరసత్వ మెఱుంగనియీవిఁగొంట భూ
సారము లేనిపంట పనిసల్పనిబానిసయింట నీరు వి
స్తారము లేనికుంట పురుషార్థము లేనిధనంబులుంట యోం
కారము లేనిగంట కొఱఁగావుర ద్వారకవేంకటేశ్వరా!.

ఉ. దానము లేనిహస్తములు ధర్మగుణంబులు లేని బుద్ధియుఙ్
గానఁగరానికన్నులును కాయలుకాయని వృక్షజాతముల్
కూనలు లేని గేహమును క్రొన్నెల లేనినిశాసమూహముఙ్
వేనలి లేనికాంతయుఁ బ్రవీణతఁగాంచునె? వేంకటేశ్వరా!.

ఉ. దాతకు లోభి కీడు వసుధావరునొద్దను చాడికీడు దు
ర్జాతినినమ్మఁగీడు పనిసల్పనిబానిస కీడు నారిలో
ఘాతుకుఁడుంట కీడు రసికత్వ మెఱుంగనియీవి కీడయా
పాతకనాశ! భక్తజనపాలక! వేంకటశైలనాయకా!.

ఉ. అంగన లేనియిల్లు చతురంగబలంబులు లేనిరాజు ని
స్సంగుఁడుగానిమౌని జనసమ్మతి లేనిప్రధాని కామినీ
సంగతి లేనియౌవనము శాంతము లేనితపంబు స్త్రీలకుఙ్
ముంగర లేని భూషణము మోదమ సేఁ? భువి వాఘవేశ్వరా!

ఉ. మాటలచేత దేవతలు మన్ననఁజేసి వరంబులిచ్చెద
ర్మాటలచేత భూపతులు మన్ననఁజేసి సుఖంబులిచ్చెద

రాణ్ముట్టలచేతఁగామినులు మన్ననఁజేసి సుఖంబులిచ్చెద
రాణ్ముటలు నేరకున్న నవమానము న్యూనము మానభంగముల్.

మ. రసవాదంబులు పెక్కు నేర్చిన మహారాజేంద్రులన్ గెల్చినన్
వెస సన్మంత్రము లుచ్చరించిన మహావిద్యల్ప్రసంగించినన్
అసహాయంబగుశూరత న్గనినఁ బానంబోధి లంఘించినన్
నోసటన్ వ్రాసినవ్రాలు కన్నఁగలదా నూత్నంబు చింతించినన్.

చ. గురువులరాక దాసిమృతి గుజ్జుఁపుదాడియు వాన వెల్లువల్
పొరుగునఁ నప్పుబాధ చెవిపోటును దొమ్మరులాట యింటిలో
వరసతిగర్భవేదన వివాహము విత్తుట యల్లునల్కయున్
గఱవు దరిద్ర మాబ్దికము గల్గెనొకప్పుడు కృష్ణభూవరా.

ఉ. నిన్నటిరేయి నేఁ గలను నీకుఁ బ్రయాణ మెఱుంగకుండ నే
తిన్నఁగనిద్రలేచి కడు దీవ్రముగాఁ జనుదేర నీవు నా
కన్నను మున్నుగా నచటఁ గన్పడవచ్చితి దుర్ఘటంబ! నీ
వెన్నన బండలెత్తనట విస్తరలో నిడినట్టిసర్వసి
ద్ధాన్నము తట్టివేసితివహా! గ్రహచారము! దుర్విచారమా!.

ఉ. అద్దిర! సింబవోగణము నర్జనుఁడెక్కక శిద్దిరాజుపై
యుద్దెము సేయనడ్డెముక యేటుకు నేశ; గనేశు నెక్కిరా
సుద్దులిబీసనుండొదర సోద్దెముగాఁగను రాభరావణా
యుద్దెముసూత్తినంచు వచియించును మూర్ఖుఁడు సంగమేశ్వరా!.

ఉ. "నల్లనిదేంది? బేరి!" "మృగనాభిర గొల్లడ!" "దాన్ని దిందురా?"
"అల్లటుగాదు, స్త్రీలు బనులందునఁ బూతురు!" "పూసినంతనే
జల్లునఁ జేపువచ్చి తెగజాఱునె?" "కాదు సుగంధమబ్బు" "మా
పిల్లకు కాస్త పెట్టు" మన బేరియుఁ గస్తురి మూసెఁ గ్రక్కునన్.

† నల్లనిం బేరి! మృగనాభిరవల్లవ! దీన్ని తిందురా!
పుల్లసరోజలోచనలు పూతురుచన్నులఁ బూసినంతనే
జల్లునచేపునా? యెగసి తన్నక ఊరక పాలొసంగునా! (?)
గుల్లకు నెంతయో త్తనుచు గొంగడిపర్చిన నవ్విరందఱున్.

క. ఏనాఁటి యగ్రహారమొ
మీనాఁటికి కంద్రికాయె మీపనిదీరన్
మానాఁడు మాన్యమాయెను
నానాఁటికిఁ దీసికట్లు నాగంభొట్లూ !.

క. లింగాలగురివిశెట్టికి
గంగాధరుఁ డేమిగతులు కల్పించె నయా ?
బంగారువంటికోమటి
సంగీతమువల్ల జేరసాతము లుడిగెన్.

క. వంకాయవంటికూరయుఁ
బంకజముఖిసీతవంటి భామామణియున్
శంకరుని వంటిదైవము
లంకాధిపువైరివంటి రాజునుగలఁడే ?.

విధవలు

సీ. పోఁకలు నమలుచు నాకులు చేఁబూని
సున్నపుడుగువాఁడు శున్ధవిధవ
ఇద్దఱునొకచోట నేకాంతమాడంగ
వద్దఁజేరెడువాఁడు వట్టివిధవ
ఆలితోఁ గలహించి యాఁకలిగాదని
పస్తుపండెడువాఁడు పంజివిధవ
దారిద్ర్యమునమండి తనపూర్వసంపద
లూరకతలఁచువాఁ డుత్తవిధవ
ఇట్టివిధవలఁ గడఁద్రోచి యొసక మెసఁగఁ
గావుమీ వేడ్క విబుధులఁ గమలనాభ !
పాహి శ్రీపార్థసారథి పరమపురుష !
తిరుమలద్దంకి మల్లికేశ్వరగిరీశ !.

సీ. వారకాంతలయిండ్ల వాసంబుఁజేయుచు
మగువకేడ్చెడువాఁడు మడ్డివిధవ
అన్నదమ్ములతోడ నాలికై ద్వేషించి
కడఁగితిట్టెడువాఁడు బడుగువిధవ
కట్నమిచ్చెదనని కాలమందీయక
గోళ్లుగిల్లెడువాఁడు కొంటెవిధవ
చదువుఁజెప్పినకూలి జఱుపుచునీయక
మిట్టకరించెడువాఁడు మేటివిధవ
ఇట్టివిధవలఁగడఁద్రోచి యెసకమెసఁగఁ
గావుమీవేడ్క విబుధులఁ గమలనాభ!
పాహి శ్రీపార్థసారథి! పరమపురుష!
తిరుమలద్దంకి మల్లికేశ్వరగిరీశ!.

సమస్య:—కామిగాఁడు మోక్షకామిగాఁడు.

సీ. నిపుణత్వమున రాజనీతియెఱుంగక
నేల నేలెడువాఁడు నేలగాని
సంగీతసాహిత్యసరసత నెఱుఁగక
కృతిఁ జెప్పువాఁడు దుష్కృతుఁడు గాని
కుశలుఁడై యింతులకోరికల్దీర్పని
విషయాతురుండు దుర్విటుఁడుగాని
మాధవశ్రీపాద మగ్నతఁజెందక
ముక్తిఁగోరెడువాఁడు రక్తిగాని
అతిపయాభిషక్తి యతులితమగుయుక్తి
యంగనానురక్తి యచలభక్తి
పరతఁగాంచమన్నఁ బలిగాఁడు కవికాఁడు
కామిగాఁడు మోక్షకామిగాఁడు.

శ్రీ ర స్తు.

చాటుపద్యరత్నాకరము

పంచమతరంగము.

అర్థకందమున దశావతారములంయిమిడిక

క. వనచరములు నాల్గరయఁ
మనుజాకృతు లేను పైనిమావొక్కటియై
తనరిన నరహరి మాకెపు
డనుపమసౌఖ్యంబు లొసఁగు నవనీస్థలిలోఁ.

దశావతారశ్లేష

క. ఏమీననఁ దాఁబేలన
నాముంగిటికేలరాఁడు? నరహరి పిన్నా!
రాముని ముమ్మాఱంపితిఁ
బ్రేమంబున బుద్ధిఁజెప్పి పిలువవె కలికీ!.

భృత్యులు

క. వాసవరవిసోమార్కులు
వాసవరవిసోమసుతులు వాసవసుతులుఁ
వాసవులు కవులు సోములు
వాసవరవిసోమసుతులు వాకిట భృత్యుల్.

శ్రీగండవరపమ్మ దండకము

రచయిత చేజర్లనారాయణకవి

శ్రీమత్ప్రశస్తావనీనిస్తులద్దేశదేశాభిముఖ్య ప్రకాశో జ్జ్వలస్థానమై యొప్పు నప్పాక నాటిప్రసిద్ధ స్వదేశంబునం జాల రంజిల్లు కుల్లూరు సీమందుఁ చేజెర్ల గ్రామంబునం బూర్వకాలంబునం దుద్భవంబైన గండారపమ్మాఖ్య విఖ్యాత యాశక్తి యుక్తి ప్రకాశోన్నతిం జెంది తత్తీర్థ సేవావిశేషార్థము ల్మానిస్వస్థానమానాభిమానంబుఁ బోనాడి తానేగి కొన్నాళ్ళు లున్నంతలో శోభకృద్వత్సరంబందు వైశాఖమాసాన శ్రీపాకనాటీకులశ్రేష్ఠుఁడైనట్టి తూమాటి వెంగన్న స్వప్నంబులో వచ్చి సాకారరేఖావిలాసంబుతో శక్తిప్రత్యక్షమై ప్రేమఁ దత్పూర్వ వృత్తాంత మాద్యంతముం జెప్పి తానప్పుడే యప్రకాశంబునుం బొంద నవ్వేళ వేగంబె మేల్కాంచి యత్యంతసంతోష ముప్పొంగ నావెంగధీరుండు శూరుండు నారీజనానందసౌందర్యకందర్పుఁ డాభోగదేవేంద్రుఁడా సద్గుణైశ్వర్యసంపన్నుఁడాకాంతిచంద్రుండు సత్కీర్తి సాంద్రుండు ప్రత్యర్థిమత్తేభకంఠీరవాభుండు సౌఖ్యోన్నతిం జెంది చేజర్ల చెన్నాభిధానప్రభావాచ్యుతానంతగోవిందుఁ డైనట్టి యద్దేవు నవ్యాద్భుతాకారగర్భాలయాద్యంతరాళంబులుం దద్విమానప్రపద్యత్కటాక్షుస్ఫురద్వైనతేయాదిసద్వాహనంబుల్ మహావిశ్వకర్మాంశసంభూతులౌ భీమలింగయ్య గుర్వయ్య చెంచాభిధానాది శిల్పాధికారప్రసన్నుల్ ప్రభావజ్ఞులౌ వారిచేత న్వినోదంబుగాఁ బూని నిర్మింపఁగా నెంచి తర్వాత గండారపమ్మ న్వినోదంబుగా శక్తి రూపంబు నాశిల్పశాస్త్రప్రకారంబుగాఁ గౌశలం బొప్పఁ జేయించెఁ దచ్ఛక్తి సౌందర్యముం జూచి వర్ణింపఁగా బ్రహ్మకున్ శక్యమే గాదు నిక్కంబుఁ జొక్కంపుస్వర్ణాంశసంభూత హైయంగవీనాభ్రసంజాతవిద్యుల్లతాతుల్యదేహన్ జగన్మోహనాకారతారుణ్యలావణ్యదుగారవావిర్భవ

త్పూర్ణచంద్రాననన్ జూడ దృగ్గోచరంబైనతల్లిన్ విలోకించి నేనెంత సేవింతు భావింతు నాయంతరంగంబునం గట్టిగా సూటిగా నాటఁగా, నీటుగా నున్నయద్దేవి దివ్యావతారంబుగా నొప్పువందంబు నందంబుతో నుత్తమాంగంబుపైనం గిరీటప్రభల్ భానుబింబంబు తేజంబుమాయింప, నయ్యిందుబింబావతంసంబు తత్ఫాలభాగంబునం దొప్ప, నాభ్రూతిరేఖల్ ముఖాబ్జంబునందందమైయొప్ప కందర్పబాణంబులం గేరు నేత్రంబులా నందముం గొల్పఁ దన్మధ్యదేశంబునం దున్నతంబైన సంపెంగసూనంబు నానొప్పు ముక్కందున న్మౌక్తికల్లాడ ముత్యంబునృత్యంబుతో నిక్కితాధిక్కరింపంగ మాత్సర్యముంబూని తారక్తసిక్తాంగమై మ్రింగనుంకించు బింబాధరశ్రీలనొప్పారు వక్త్రంబునన్ హాసము ల్గుల్కఁగా వజ్రతుల్యంబులౌ దంతధావళ్య మారెంటినిం గప్పఁగాఁ గంబుకంఠంబు ఘోషింప భర్మాంగరాగప్రభాభూషణవ్రాతముల్పట్టి పల్లార్చుచిందాడఁగా రత్నతాటంకయుగ్మంబుతోడ్తోడ వర్తించుచుండంగ నాచెక్కుటద్దాలుముద్దాడ సంగీతసాహిత్యసామాగమంబంతలో నృత్తతాళానురూపంబులై గొప్పలై యొప్పుచున్నట్టివక్షోజకుంభంబు లుప్పొంగఁగాఁ జూచి తత్కాంతహారంబులం గప్పనాచొప్పువీక్షించి రంగైన యాపైటకొంగంత లోగంతులన్వైచి హారాలుపోఁద్రోబ్బితాగొబ్బునం గుబ్బచందోయిపైఁ జక్కఁగా దండలుద్దండవృత్తిన్ పుడాయించి యాకొంగుపొంగారఁగాఁ ద్రొక్కుచుండంగ నూగారునాభిప్రదేశంబునందున్న బంగారుటొడ్డాణ మామధ్యదేశంబు నాశంబుగావింప శ్రోణీతలశ్రోణి తా నీవిబంధానుబంధంబుతో చిత్రవస్త్రంబుపాదాలపర్యంతముం గట్టఁగా దెప్పరంబైన హారంబుతోఁ గింకిణీనూపురద్వంద్వముజ్జోడుగాఁగూడి ఘోషింపనీలాభ్రసంకాశవేణిన్ సదామంజువాణిన్ శరత్కాలసంపూర్ణచంద్రాననన్ గుందమందారహాసన్ సునాసన్ జకోరాక్షినక్షీణత్రైరేఖ భ్రూతిర్లలాటం జలాటాన్వయగ్రీవ సద్భావ జంభారిగంభీర కుంభీభవత్కుంభధిక్కారశుంభత్ స్తనిన్ నిస్తులద్బాహుదండో

భూపావిశేషన్ అశేషామరస్తుత్యపాదారవిందన్ సదానంద లోకైక మాతన్ మహాపాతకవ్రాతజీమూతవాతన్ ద్రిశక్త్యాదిశక్తిన్ గుణాతీత నవ్యక్తఁ బూతన్ జగన్నేత్రి బ్రహ్మాదిమూర్తిత్రయాధార వేదాంతసారన్ నిరాకారఁగా సన్నుతుల్ సేయఁగావచ్చి సాకారరూపంబుతో నున్నయా దేవికిన్ సిల్లు బోనాలు బొంగళ్లు నివ్వాళ్లు గర్పూరసాంబ్రాణిధూపంబు సూపాన్నపూపాది భక్ష్యంబులు న్వేఁటలున్ ఆటలున్ బాటలున్ గండ దీపాలు వస్త్రాలు శస్త్రాలు శివ్వాలు బువ్వాలు పవ్వాడముల్ వారముల్ మంత్రముల్ యంత్రముల్ తంత్రముల్ జంత్రగాత్రంబుతోఁ బాడువీణాది వేణుస్వనానందముల్ గంధముల్ పిండిగండంబు జందేలుచిందేలు పచ్చాకుపుష్పాళ్లు జవ్వాజి కస్తూరి కర్పూరముల్ దీపముల్ ధూపముల్ హారతుల్ చిందులున్ చప్పటల్ తప్పెటల్ జమ్లికల్ కొమ్ములున్ పంబలున్ గుంభముల్ సుద్దులున్ గద్దెలున్ పద్దెముల్ మద్దెలల్ కీర్తనల్ నర్తనల్ వెండిబంగారపుంగిండ్లు సింగారంపుంబండ్లు మాధుర్యపుంబండ్లు చేచట్లయుంగల్లు సారాయి మాంసంబు రక్తంబు యుక్తంబుగాఁదెచ్చు పచ్చళ్లు నచ్చుంపు నూబిండికూరాకులున్ యిడ్డెనల్ లడ్డులున్ చక్కెరల్ ఉక్కెరల్ బిల్వపత్రంబులుం బుష్పముల్ పచ్చనక్షింతలున్ బోగు నూళ్లాదిగాఁగల్గు సర్వోపచారాలతో బ్రాహ్మణక్షత్రవిట్ఛూద్రులున్ శాయనాసాదిబై నేళ్లు మాతంగులామద్యపానంబుచే మత్తులై బూతులాడంగఁ జూడంగ నాఁడెంతయున్ వేదఘోషంబుతో శంఖభేరీమృదంగాదివాద్యధ్వనుల్ సన్నమేళంబుతో మిన్ను భేదింపఁగాఁ బూర్ణహర్షంబుతో వచ్చి తద్బాణవిద్యాది నానావినోదంబులం జూచి యానందముం బొందఁగానందమా సుందరుల్ మందలై మందయానంబుతో గంతుపూబంతులై మించి పూగొమ్మలై కమ్మలల్లాడఁగా రత్నపుం సొమ్ములం బెట్టి చూపట్టు పూంబట్టు పుట్టంబులొప్పారఁగాఁగట్టి దట్టంబుగా గంధకస్తూరిజవ్వాజి నెమ్మేనులన్మెత్తి గుత్తాపుఁ జందోయిపై ద్రవేలుతో రాలహారాలు వేఁజింపులం ద్రొక్కఁ జొక్కంపుఁ గమ్మ

తాంబూలముల్ సేయుచుఁ బాయుచుఁ జోడుగాఁగూడుచుఁ గొప్పు
లంజుట్టుదట్టంపుఁ జెంగల్వప్రూదండ లొండొండు తండోపతండంబులై
తత్కుటిద్వీపముల్దాటి వ్రేలాడఁగా నవ్వుచుఁ జవ్వనుల్ కేరుచుఁ
మూఁకలోదూఱుచుఁ బోయి యాయాసముం జెంది తద్దండభాగంబులం
దీర్చు కస్తూరికావక్త్ర పత్త్రానుసమ్మిశ్రమై జారుఫాల ప్రదేశంబునంబుట్టి
ఘర్మాంబుజాలంబు మూలంబుగాఁ గోరులం గిరిపార్శ్వంబులందున్న సౌంద
ర్యకందర్పులం జూచి హాస్యంబుగా వారిలోనన్ వికారంబులంజూచి
నేత్రంబులన్ జిమ్ముచున్ మమ్మరం బైనయాపేక్షతో వచ్చి గండారపమ్మ
న్విలోకించి దండప్రణామంబులం జేసి తాంబూలముల్వెట్టి యాశక్తియా
కార మాద్యంతముంజూచి యానంద మగ్నాంత రంగంబు లుప్పొంగ ము
గ్ధాంగనల్ నాసికాగ్రంబులం దర్జనీయంగుళుల్లుంచి యాశ్చర్యముంబొంది
సందేహముల్ దీఱ "కోయమ్మ! యీయమ్మ నెత్తిపైనున్న దేమే? అదే
బొప్పిగా; కాదు చూడే గరాసా! కిరీటంబు; ఓయబ్బ! యీయుబ్బుగాను
న్న రెండేంటివే? కణ్ణులే; కావుచీ కుయ్యకే గుబ్బచన్గొండలే; గొడ్డుబోతా
డదో? పట్టితేగట్టిగానున్న పీచున్న; లట్లుందురా దోసమే నోరుపుచ్చేని,
ఈగొంతుచుట్టేంటివో? తోలుపాదాలు; నీకండ్లు చెడ్డావటే రత్నహారాలు
ఈనోరుగబ్బే మొకో? కల్లుదాగేదిగా? వుండవే గొండగొయ్యా! యిదేగం
ధకస్తూరికావాసనేయమ్మ! యిన్నాలుగుస్నేంటివో? తెడ్లుగా; కావుహ
స్తంబులేబోటి! వొడ్డారమాదీనిసుట్టేంటివో? విల్లుగా; కాదె ఓమల్లి! నీవా
ల్లుకొవ్వెందటే, చూడవే తోరణం; దీనిపైనున్న దీబాకినోశేమొ? చెంప్టెటి
ట్టితేకర్పునో పిల్లియేమొకో— కాదే బికారీ! యిదేసింహతల్లాటమే య
క్క! నిక్కంబుగాఁ జెప్పవే దీనివాల్లంతయున్ దెల్లఁగా నెఱ్ఱఁగానున్న
వీచారలేమే? బళాస్ఫోటకంమచ్చలే యిచ్చకమ్మాటలో పిచ్చికల్లాల। యీ
యమ్మమేనంతయున్ సొమ్ముతో కమ్మియున్నట్టి యీయమ్మ తాఁగట్టు
కున్నట్టి చిత్రంపుచీరందమే; చేతులంబట్టుకో పొంచుకున్నట్టి విశ్వేంటివో

చెప్పవే జడ్డిగప్పిద్దయుఁ ముకుడుఁ గోలయుఁ గొజ్జులున్నట్టుగా నున్నవే చూడవే, అంటివే కొమ్మ! నీవింక నోరెత్తకీ నాలుగుఁ డక్కియుఁ గిన్నెయుఁ గత్తియుఁ శూలముఁ యుల్లమందుంచుకోఁ గట్టిగా మంచిదోయమ్మ తానాడదేమంటివే, అంటుమునై తెరయేలాగు పూజారి తానీళ్లు కాపించి పోసిని? యిట్లాడితే నాలుకల్గొయ్యరా? అయ్యయో పాపమే తల్లి! ముల్లోకముల్ ప్రోచు నిల్లాలికిఁ అంటుముట్టొచ్చునా? దైవమే మ్రొక్కవే, కుయ్యకవ్వక్తురాలా! అదేతిట్టబోకీ పెకుంబిడ్డలా? గొడ్డుగా; చూడు నే నెంతఁగా దిట్టినా గుట్టుగానుండగా నేరవేమందు నీయందు సుజ్ఞానమార్గంబు గోరంతయుఁ లేదు యీయమ్మకుం జంగమస్థావరాలాడిగా గల్గు యీజంతుజాలంబుతోఁ గూడ వారందఱుఁ బిడ్డలీమాటను న్నామ్మమాటాడఁగా వద్దు శోభిల్లంచు సుజ్ఞానముం దెల్పియందొక్కచోఁ గూడి యాసుందరీబృందముం దానుదద్దేవతాగారము న్వీడిస్వస్థానమార్గమ్ములంబట్టి తామేగి; శ్రీరీతి నిత్యోత్సవక్రీడ ప్రత్యబ్దమాశక్తికిం జెల్లుచుండంగ చేజెర్ల చెన్నప్పకు వెన్నెప్పుగాఁ దీర్ఘసేవావిశేషంబు లేటేట నత్యంతసంతోష మొప్పారఁగా సాగుచుండంగఁ దానిత్యముం జెన్నకేశుండు నీశుండు వేదాంతసారుండు ధీయుతుండు కంజాతనేత్రుండు పాత్రుండు బ్రహ్మాదిసేవ్యుండు భావ్యుండు నాద్యంతశూన్యుండు మాన్యుండు నానాగుణౌఘాభిరాముండు భీముండు హుంకారవాచైకరూఢుండు గూఢుండు మాణిక్యవక్షస్థలాలంకరిష్ణుండు జిష్ణుండు మార్తాండకోటి ప్రభాభాసమానుండు నిత్యుండ నిత్యుండు గోవిందుఁ డానందుఁడై లోకముల్ మోదముం జెందఁ బాలించుచు న్వచ్చి తూమాటి వెంగన్నకుం బుత్రపౌత్రాదిసంతానసౌభాగ్యముల్ గూర్చి చేజర్ల రంగప్రధానాగ్రణీసత్కుమారుండు నారాయణాఖ్యుండు నిర్మించు నీదండకం జెప్పుడెవ్వారు భాషింతురెవ్వారలున్వీందురో వారికవ్వారిగా సంపదల్ గూర్చి రక్షించు మాదేవదేవీ నమస్తే నమస్తే నమః.

హెచ్చరిక

ఉ. చంద్రకళాధరుండు కలుషానలవారిధరుండు శంకరుం
డింద్రియలోలదూరుఁ డఖిలేశ్వరుఁ డద్రిసుతాసమేతుఁడై
మంద్రవచోవిశేషపరమామృతసేచనమొందుచున్నవా
డింద్ర! పరాకు వే విడిచి యీనిశి నీదిశఁ గాచియుండుమా.

ఉ. మానిమనోంబుజాంతరనిమగ్నపదద్వయ షట్పదుండు కా
దేనవిభూషితుం డజుఁ డతీంద్రియుఁ డద్రిసుతాధరామృతం
బానుచుఁ గార్యకారణమయాత్మసుఖంబునఁ జొక్కినాఁడు వై
శ్వానర ! యీత్రియామమున సన్మతినీదిశఁ గాచి యుండుమా !..

ఉ. కుండలిమండనుం డసురకోటివిఖండనుఁ డంగజాహితుం
డండజవాహనాత్మహితుఁ డవ్యయుఁ డాఢ్యుఁడ గేంద్రకన్యకా
ఖండతరోపగూహనసుఖంబున మిక్కిలిఁ జొక్కినాఁడయా
దండధరా ! వివేకమతి దక్షిణ మీనిశఁ గాచియుండుమా.

ఉ. హేమనగేంద్రచాపుఁ డురగేంద్రకలాపుఁ డుపేంద్రమిత్రుఁడా
హైమవతీపయోధరయుగాంతరతల్పశయానురక్తుఁడై
శ్యామపయోధరాంతరనిశాంతతటిల్లతఁబోలియున్నవా
డేమర కీవు దైత్యవర ! యీనిసినీదిశఁగాచియుండుమా.

ఉ. సూరినుతుండు దర్పకనిషూదనుఁ డార్తశరణ్యుఁ డీశుఁ డిం
పారతుషారశైలతనయాపరిరంభణచుంబనాదిశ్లేం
గారకళావిశేషపరికల్పితకాముకుఁడైనవాఁడయా
వారినిధీశ! యీనిశ్ధ్రువంబుగ నీదిశఁగాచియుండుమా.

ఉ. భూతగణేశ్వరుండఖిలభూతదయాపరుఁ డీశుఁడాజగ
న్మాతమనోగతుల్వెలయ మంజులతల్పశయానుఁడై మనో
జాతవిలాససంజనితసౌఖ్యరసంబునఁ జొక్కి సుమ్మి యీ
రాతిరి గంధవాహ! మదిరంజిల నీదిశఁ గాచియుండుమా.

ఉ. రాజకళాధరుండు కవిరాజితభూధరమందిరుండు వి
భ్రాజితనీలకంధరుఁ డరాతిభయంకరుఁడద్రికన్యతో
రాజమరాళతల్పమున రంజిలి మిక్కిలిచొక్కినాఁడ యా
రాజవరేశ! యీరజని రంజిల నీదిశఁగాచియుండుమా.

ఉ. ఈశుఁడశేషలోకనుతుఁ డీప్సితదాయకుఁ డద్రికన్యతోఁ
పేశలపువ్వుతల్పమునఁ జేర్చి పెనంగియనంగసంగర
క్లేశసముద్గతాంబుకణకీర్ణవికారశరీరియైనవాఁ
డీశ! దిగీశ! యీనిసిని నింపుగ నీదిశఁగాచియుండుమా.

ఉ. నందకపాణిసౌహృదుఁ డనంతుఁ డభేద్యుఁ డఖండసచ్చిదా
నందుఁ డుమార్ధవిగ్రహఘనాంబుమపంబుదగర్భనిర్గతా
స్పందకశోరుఁడై హరుఁడు తత్పదమంది వెలుంగుచుండెనో
నందిముఖప్రధానగణనాయకులార! చలింపకుండుఁడీ.

ఉ. మానితభూజలాగ్నిపవమానవిహాయసమానసాధికా
ధీనకృతాంగమధ్యసముదీరతనిర్జరతిస్రగంతరో
ద్యానవిహారుఁడై హరుఁడు తత్పదమంది వెలుంగుచుండెనో
మానసమా! వినిశ్చలసమాధివహించి భజించుచుండుమా.

రాముఁగనుగొంటి.

సీ. శ్రీకరరత్నశింజితనూపురాన్విత
పాదపద్మంబులఁ బరఁగువాని
గాంచీకలాపసంఘటితహస్తంబులు
కాంచనచేలంబుఁ గలుగువాని
గ్రైవేయకంబులు కమనీయహారము
ల్కంకణాంగదములు గలుగువాని
మకరకుండలరత్నమహనీయమకుటస
న్మందహాసవిలాసమహిమవానిఁ
జెలఁగిసింహాసనంబున సీతతోడ
రమణఁగూర్చుండి రాజ్యపాలనము సేయు
నట్టికోదండరాము నేనాత్మలోన
మెలఁగఁ గలఁగంటి నంతట మేలుకొంటి.

ఆశీర్వాదము

చ. మనసిజుమామమామయభిమానమడంచినవానిమామనం
దనునివిరోధినందనునినందనుసుందరిమేనమామఁ జం
పినజగజెట్టిపట్టిఁ బొడిఁజేసినశూరునితండ్రిఁ గన్నగ౯
గొనినసురాధినాథునితనూభవునాయువు మీకునయ్యెడున్.

ఉ. మామను సంహరించి యొకమామను గర్వమడంచి యల్ల జే
మామను రాజుఁజేసి యొకమామతనూజునకాత్మబంధుఁడై
మామకుఁగన్నులిచ్చి సుతుమన్మథు నింతికిఁ దానె మామయై
మామకు మామయైన పరమాత్ముఁడుమీకుఁ బ్రసన్నుఁ డయ్యెడున్.

సీ. అన్నపై శయనించి యన్నను పైనుంచి
యన్నను మునిమాపు హతము సేసి
అన్నసుతు రక్షించి యన్నసుతు శిక్షించి
యన్నసుతునకుఁ దనయనుజ నిచ్చి (?)
మామకు మామయై మామను బంధించి
మామసుతుధరకు మామఁ జేసి
కొడుకుకు బావయై కూఁతురి పెనిమిటై
కొడుకు నాలములోనఁ గూలఁ జేసి
మించు శ్రీహరి కరుణచే మీకు నొసఁగు
బహుతరంబగు నాయురైశ్వర్యములను
వస్తువాహనసంపన్నవైభవముల
సకలసామ్రాజ్యవిభవంబు సంతతంబు.

గీ. ఆలి నొల్లక యున్న వానమ్మ మగని
నందులోపల నున్న వానక్క మగని
నమ్మినాతనిఁ జెఱచు దానమ్మ సవతి
సిరులు మీకిచ్చు నెప్పట్లఁ గరుణతోడ.

ఉ. ఆలికి నల్లుఁడై పిదప నల్లునికిందగఁ దా నెయల్లుఁడై
యాలికిఁ దండ్రియై మనుమరాలికిఁ దెండ్లికుమారుఁడై సదా
ఆలిమఱందిచెల్లెలికి నర్మిలిభర్తయు నాచునొప్పు గో
పాలుఁడు రంగశాయి మనపాలఁ గలండు విచార మేటికిన్.

లేఖకుఁడు

గీ. తప్పు సవరించి వ్రాయు టుత్తమము లేక
ప్రతిసమానముగా వ్రాయు టతిముదంబు

రెండువిడిచియు వ్రాసెదు లేఖకుండు
కలిమి కవిసేయు భాగ్యంబుగాదె కృష్ణ!.

క. ప్రతిఁజూచి వ్రాసినాఁడను
అతిసెబ్రలువ్రాలు మాఁడనన్నియుఁదప్పుల్
యతియును ప్రాసము నెఱుఁగను
మతిమంతులు తప్పుదిద్ది మన్నింపరయా!.

చాటుపద్యరత్నాకరము

సమాప్తము

చెన్నపురి:
ఆంధ్రపత్రికా కార్యాలయమునందు
ముద్రితము—1927.

విక్రయమునకు సిద్ధముగా నున్న గ్రంథములు

1. ప్రణయ కుసుమము

ఇది లోకోత్తరయగు నొక మహాపతివ్రత చరిత్రము. ఇందలి కథాసంవిధాన మపూర్వము. రసభావ భరితమై, మృదుమధుర శైలిచే పాఠకలోకము నాకర్షించు నీ మనోహర కావ్యమునకు విమర్శవిద్యాస్వతంత్రులగు బ్ర. శ్రీ. దుర్భా సుబ్రహ్మణ్యశర్మగారు వ్రాసినపీఠికయును గలదు. వెల 0-12-0

ప్రణయ కుసుమము పై పండితాభిప్రాయములు

పిఠాపురము,
28-8-26.

మహారాజశ్రీ
నడకుదుటి వీరరాజు పంతులుగారు

దయాపూర్వకముగ మీరంపిన "ప్రణయ కుసుమము" అను చిన్నపొత్తమును జేకొని యపారముద్రసమాప్లావిత హృదయుండనై పఠించి మీ కవనంపుసొంపున కెనలేని యాశ్చ

ర్యానందములను బొందితిని. గ్రంథ మంతయు మృదుమధుర పద సంఘటితమై యెల్లరయుల్లంబులఁ బల్లవింపఁ జేయునదిగా నొప్పారుచున్నది. అందందు తిక్కనార్యుని శబ్దభావముల మేలి కూరుపు, నాచనసోముని మనోహరపద సంఘటనము, నన్నిచోడకవిరాజు జానుతెనుంగు సోయగము, మొదలగు సత్కావ్యలక్షణములు గలిగి, నవీనభావ విన్యాసములతోఁ జెన్నుమిగిలియున్నది. వేయేల? మీపొత్తమాకృతిని జిన్నదయ్యు గుణములచేఁ బెద్దగాఁ బరిగణింపనర్హమై యలరారుచున్నది. గ్రంథపీఠికయు స్తవ్యమై యొప్పారుచున్నది.

త్రిలిఙ్గ

.........ప్రబంధ కవులవలెఁగాక శుద్ధప్రేమ యొక్క సత్త్వస్వరూపమును చిగురుజొంపముల, పూలమొగ్గల, శుకముల, పికముల, నదుల, సరోవరముల, తేటుల, సీతాకోకిలములఁగాంచి ఆశృంగారోన్మాదమున సృష్టికొక క్రొత్తమెఱుంగు పెట్టఁగల మహాకావ్యయుగము నేఁడవతరింపవలసి యున్నది. అవతరించుచున్నది. తత్సూచకముగనే ఈ ప్రణయకుసుమము వెలువడినది..........ఈచిన్న కావ్యము.........నూతన యుగ సంవర్ధకము, భావగీత సంశోభితము, హృదయానంద సంధాయకమును. కవి యశంబు కల్పస్థాయియగుంగాక!

గా. హరిసర్వోత్తమరావు.

ఆంధ్రపత్రిక

ప్రణయకుసుమము..................ఉపాధ్యాయ హారి హారుని కావ్యమువలె దృశ్యముగను, ప్రబోధ పరముగను, శాంతరస ప్రధానముగను నుండక ....శ్రవ్యముగను, ప్రణయపరముగను, విప్రలంభరసప్రధానముగను నుండి మిగుల మనోహరముగ నున్నది. ఈఖండకావ్యము........ పేరునకు తగినట్లుగా దళములక్రింద నాలుగుభాగములుగ విభజింపఁబడి నది..........శాస్త్రిగారి కవితాలత ఈగ్రంథమునందు పుష్పించినదనుటకు సందియము లేదు. కనుకనే ప్రణయకుసుమము నందలి సౌరభము విదగ్ధజనుల నాకర్షింపఁజాలియున్నది. ఇందలి ఇతివృత్తమునకుం దగిన పదపదార్థ రసావిష్కరణ చాతురి యును, అందు కనఁబరచిన ఔచిత్యమును, మిక్కిలి గమ నింపదగియున్నవి.........ఈకవిగారిత్రోధికసేవను ఆంధ్ర సారస్వతమున కొనర్పఁబ్రార్థించెదము.

సిద్ధాంతం,

మ. రా. రా. శ్రీ

త్రిపురాన వేంకటసూర్యప్రసాదరావు దొరవారు 15-6-26.

తమరు దయతో నంపిన "ప్రణయకుసుమము" నాకుఁ జేరినది. అందలి మృదుమధుర కవితా మరందమును గ్రోలి యమితానందము నందితిని. ఇంతకు మున్నె పత్రికలలో తమ కవితారసమును కొంతచవిచూచి యుంటిని.........

SWARAJYA.

The wellknown Andhra poet Mr. D. PITCHAYYA SASTRY of Nellore has kindly sent us a ccpy of his newly published "ప్రణయకుసుమము" a Prabandham in Telugu. On perusal I am convinced that the new path sketched out by the poet is beautiful and that the treatment is in a masterly fashion. The book abounds in various descriptions mostly of Nature and I may add that these descriptions heighten the intensity of the plot rather than detract the attention of the readers.

As regards the style of the varied verses of the book I venture to say that it is not only copious and vigorous but also rich in its simplicity. I am sure that the book deserves to have a place among the many gems of Andhra Literature and I recommend it to the perusal of the Andhra Young men.

K. S. R.

పిఠాపుర సంస్థాన విద్వత్కవులు, ఓలేటి వేంకటరామ శాస్త్రిగారు, కవితావిలాసము, 10-9-27.

మీ "ప్రణయకుసుమము" మృదుతయు, రసమును, సుగంధమును గలది గావున సుమనో మనోహరముగా నున్నది.

చింతా దీక్షితులుగారు, బి. యే. యల్. టి. బందరు

మీ "ప్రణయకుసుమము" సౌరభోపేతమే అని నిశ్చయించుకొన్నాను. మీరు సరిద్రమణిని గురించి వ్రాసిన

"ప్రకృతిరహస్యముం దలంచి
పాడుచున్నది భావగీతముల్".

అనేపద్యపాదము మీ గ్రంథమునకుంగూడా అనువర్తిస్తున్నదని నాకు తోచినది.

మీకవిత్వము చాలామనోహరముగా నున్నది. మీరు చేసినప్రకృతివర్ణన హృదయంగమముగా ఉన్నది. భావకవిత్వమంటే తలకంటగించుకొనేవారు మీపుస్తకముచదివినట్లయితే వారికాజబ్బు నిర్మూలించవచ్చును........ఆడపిల్లల నోములు, సూర్యోదయవర్ణనము, 'నవీనవనీవినోదముల' వర్ణనము— ఇవి అన్నిస్వభావసిద్ధముగా మిక్కిలి మనోహరముగా వర్ణించినారు.

మీ కవిత్వము నిరాఘాటముగా సాగుతున్నది. ఉత్తేజము గలిగించే యీనాటి సారస్వతమున మీకావ్యముమంచి స్థానమాక్రమించగలదు.

విజయనగర సంస్థానాస్థానకవులు.

భోగరాజు నారాయణమూర్తిగారు

విజయనగరము
17-10-2

కవిచంద్రమా!

తమ........'ప్రణయ కుసుమ' మను కావ్యరత్నమును వందనపూర్వకముగ నందుకొంటిని.

భావకవిత్వమను పేర నొకవిధమగు వింత కవిత్వమున నిండియున్న యీనవీనయుగములో నిట్టి యుత్తమకావ్యసృష్టి గావింపఁగలిగిన మీరెంతయు ధన్యులు. 'ప్రణయ కుసుమ' మను మీగ్రంథనామమును జూచిన యంతనే యియ్యదియుఁ బ్రణయపదమాత్ర పదముగాఁగల నేటి భావకవిత యేమో యని భయపడితిని. కాని విలోకించుకొలఁది నియ్యది మీ పూచిన పూర్వకృత పుణ్యలతికాలతాంత మని తెలిసినది. 'ఉచ్చ భూభాగములనుండి యుఱికియుఱికి పడిగుభాలున'దూకి 'చెదిరి పొంగి పొరలఁగ రేఁగు' మీకవితాలహరీ మాధురీరస శీకరములు 'కవుల వర్ణనలకు మించి క్రాలు'చున్నవి. మీరు వర్ణించిన పులుఁగుదంపతుల ముచ్చటలయందలి భావముల నైన నొకప్పుడూహించి గ్రహింపవచ్చుంగాని నేటి భావకవుల భావకవితలయందలి భావములుమాత్ర మభేద్యములు. అట్లు గాక సరళపదజాలములవలన నప్రయత్నముగఁ బ్రసన్నము లగుచున్న విరళభావ పరంపరలంగలిగి 'యలఁతి తొలిపడ్డ చంద్రమండలమునుండి జలజలనురాలు నమృతంపు జాలులీల, రసము తొలకించు మీప్రణయకుసుమము భాషాయోష కవ తంసకుసుమము కాఁగలదు.

విద్వత్కవులు-వడ్డాది సుబ్బారాయశాస్త్రిగారు

రాజమహేంద్రవరము, 31-10-27.

.........తమ........ప్రణయ కుసుమమును సమ గ్రముగాఁ జదివినాఁడను. అందలి యనర్గళమయిన కవితా

ధారయును, రసానుగుణములయిన వృత్తిభేదములును, విష యానుకూలము లయిన వర్ణనాకల్పనములును, మిగుల శ్లాఘ నీయములు. తత్కుసుమమునందలి ప్రథమ ద్వితీయదళములు తృతీయదళములోని విషాదకర విషయమునకు సూచకములు గ దోఁచుచున్నవి. తద్దళములోని పద్యములు మిగులరసవంత ములయి స్త్రీలకుఁ బాతివ్రత్యబోధకము లగుచున్నవి.

(పుట 54) "బహువిధ ఫలపరంపరలై దువుల కిచ్చి
పడఁతినోఁచెఁ బదారుపండ్ల నోము."

ఇత్యాదిలోకానుభవ ప్రకాశకస్వభావవర్ణనలు పెక్కు లు పాఠకహృదయాకర్షకములుగా నుండుటఁబట్టి మీకవితా ప్రౌఢిమ కొనియాడఁదగినది.

2. భా ర తి

"భూపతిఁ జంపితిక్ష మగఁడు భూరిభుజంగము చేతఁ జచ్చె" నను చాటుపద్యములోని కథ కిది విపులీకరణము. దాదాపు 400 పద్యములు. ఇందలి కథాకల్పనము మిగుల నద్భుతావహము. సులభశైలిగలిగి పద్యములు రస మొలుకు చుండును. వేయేల రసికులగువారు తప్పక చదువ వలసిన కావ్యము. వెల రు 0-10-0.

3. కా ల ము

కాలమహిమను గూర్చిన పద్యశతకము. ఇందలి భావ ములు ప్రౌఢములు. పద్యములు హృద్యములు. వెల 0-4-0

4. సువర్ణ మేఖల

"ఎరువుల సొమ్ములు బరువులచే" టన్న సామెత యే యిందు కథగా పరిణతిని గాంచినది. ఇది స్త్రీలు తప్పక చదువ దగిన చిన్న పద్యకావ్యము. వెల 0-4-0

5. భక్తకల్పద్రుమము

భక్తిరసభరితమగు శతకము 0-2-0

6. నెల్లూరు గాలివాన 0-2-0

7. విష్ణావ దశావతార స్తవము

తెనాలి రామకృష్ణకవి రచితము లగు దశావతారపద్యములు. సంస్కృత వ్యాఖ్యా తాత్పర్యములును ప్రతిపద టీకా తాత్పర్యభావ వివరణములును కలవు. వెల 0-4-0

దీపాల పిచ్చయ్యశాస్త్రి,

కలానిధి కార్యస్థానము, నెల్లూరు.